

Someron Joulukalenteri 1994

SISÄLLYS

RISTO LINDBERG	1	Joulurauhaa
TAPIO HORILA	2	Rovasti Sulo Tasanko kotiseutumiehenä
KAARI UTRIO	4	Paluu menneisyyteen
KYLLIKKI KUJANPÄÄ	7	Myös Someron lotat osallistuvat tarmokkaasti maanpuolustukseen
SELMA LUVIJOKI	10	Lottakomennuksella rintamalla 1944-44 - päiväkirjani kertomaa
TATU VANHANEN	12	Härjänoja ja härjänojalaiset Helvi Hämäläisen päiväkirjoissa
BETER BICHSEL	16	Pöytä on pöytä
MARIA MÄKINEN	17	Se, mitä ei vanha mieskään sanonut
PEKKA SALMINEN	19	Maali - se on hunajata!
KAI LINNILÄ	21	Ruokavuosi on pohjoinen rikkaus
PIRITTA KÄMI	24	Someron Rajamäen kvartsikivi-louhokset
EINO LUOTO	27	Aaltosen mummin kaupalla
LISA DE GOROG	28	"Markat saa ja hevoset pääsee!"
KAUKO PARTANEN	32	Pekolan mummon sutkauksia
MANU KÄRKI	35	Rudolf Kyttä - poika valokuvassa
AHTI KUKKONEN	38	Koti Rankkulaan
ARI VIUHKO	41	Kotikylän raitti on muistoissa tuttu mutta silmissä vieras
HILKKA KOIVISTO	42	Lammin Laurilan vaiheita
ELLA GRÖNHOLM	43	Muistoja lapsuuteni Lammin kylästä
<i>Someron nuorten joulukalenteri</i>		
44		
<i>Kotiseutuvuosi</i>		
46		
Somero-Seura kiittää Talkoita		
MATTI TORKKOMÄKI	Kannen valokuva ja Rouvinmäen kulman vanhin asukas on kuollut	

TOIMITUSKUNTA Tapio Horila Pekka Salminen Tuula Kämi Nella Lindberg	ILMOITUKSET JA LEVIKKI Esko Helminen KANNEN SUUNNITTELU Sirkku Kurkikangas	JULKAISIJA Somero-Seura PAINO Sälekarin Kirjapaino Oy
---	---	--

ROUVINMÄEN KULMAN VANHIN ASUKAS ON KUOLLUT

Nissilän vanha yksinäismänty kuoli muutama vuosi sitten. Maailman myrskyt kokeneena puu seisoo edelleen sijoillaan pätinoituakseen ajan myötä harmaaksi keloksi. Vanhuuden heikkouteen tämä maamerkki ilmeisesti kuoli, joskin varsinkin iäkkäitä puita koettelevilla harrassa- teilläkin lieenee osuutensa.

Osittain keloutuneena, aidasnaulat run- gossaan kenoon kasvanut ikimänty uhma- si aikaansa. Vielä v. 1987 vanhuuden vai- voista ei ollut merkkiäkään. Vanha hevosaura juurellaan tämä menneiden ai- kujen muistomerkki hallitsi maisemaa. Pel- lon keskellä männyn ei tarvinnut kurottau- tua korkealle, mutta kuin vähäisen varren vastineeksi se kasvatti näyttävän latva- kruunun.

Milloin lie tämä tervasaari kasvunsa aloittanut? Varttuiko se jo siinä metsässä, josta somerolaiset Koskelan Jussit peltonsa raivasivat? Elettikö silloin Ruotsinvallan aikaa? Olivatko Isovihan kärsimykset jo koettu? Joko Kehruu-Jenny hyrisi teollis- tumisen ajan aineena?

Tämän voi sanoa varmuudella: 1860-lu- vun nälkävuosiin mennessä puu oli jo saa- vuttanut nykyisten tukkipuidemme iän. Katovuosista toivuttuaan Hovimäen hevos (härkä?) ajan maamerkki näki ensimmäi- set polkupyörät ja sittemmin vanhaa tietä kröhistelivät hevosten ja ihmisten kauhuksi ensimmäiset nelipyöräiset. Y. Auramaan ja muiden Poriin suuntautuva rekkaralli merkitsi jo vallankumousta tämän puun hallisemassa maisemassa - kunnes kylätie hiljeni ja liikenne siirtyi loitomalle.

J.K. Kasvukairalla otettu näyte osoitti puun iäksi noin 250 vuotta. Hovimäen maisemassa kasvoi siis v. 1750 kasvunsa aloittanut mänty, Ruotsinvallan aikalai- nen, itseasiassa Ruotsissa syntynyt puu. Maanomistaja toivotti puulle edelleenkin pitkää ikää: niin pitkälle kuin hän voi lu- vata, puu saa keloutua paikallaan.

Teksti ja kuva: Matti Torkkomäki

Hyvää Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta

**SOMERON
OSUUSPANKKI**

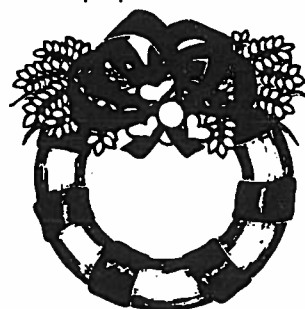

**SOMERON
SÄÄSTÖPANKKI**

**Liity nyt SSO:n
asiakasomistajaksi.
Tule käymään!**

Tänä vuonna on SSO:n asiakasomistajaksi liittynyt suuri joukko salonseutulaisia. He tietävät, että on edullista keskittää ostokset SSO:n toimipaikkoihin ja lisäksi heillä on mahdollisuus sijoittaa SSO:n lisäosuuksiin, joille maksetaan markkinoiden parhainta ve- rotonta korkoa. Tämä kaikki Sinun eduksesi ja parhaaksesi.

Hyvää Joulua
ja
Menestyksellistä
Uutta Vuotta
toivottaa

**SALON SEUDUN
OSUUSKAUPPA**

Salo, Turuntie 6, puh 3005 1

Hyvää
Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta

Kiitämme kaikkia
asiakkaitamme
kuluneesta vuodesta!

**Someron
Seurahuone
924-488 338**

Hyvää Joulua
ja

**Onnellista vuotta 1995
Kaikille Ystävilleen
toivottaa**

Somero-Seura

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

**RAUTA- JA
PELTINELIÖ OY**

om Sivranta
puh. 748 5929
fax 488 737

**KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA
JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE**

huvikeskus

Hyvää Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta

Joensuuntie 25, 31400 SOMERO
Puh. (924) 748 6472

**TEERIHARJUN
TURKISTUPA**
Tuula Tulokas

Lämminhenkistä Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta

Hyvä kampaamo
MUOTITUKKA

tehokas
solarium

Muotitukka

KAMPAAMO
naisille ja miehille

Suotie 1 A
puh. 748 7169

**Kun ols joulukim palamatoij
ja uus vuas menis ilmav
valkjav vaaraa**

**toivottaa
VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN**

**HÄMEEN-UUDENMAAN
LÄHIVAKUUTUS**

Joensuuntie 13, 31400 SOMERO
Puh. 924-748 6147

HYVÄÄ JOULUA

HÄRKÄTIEN

**K-MAATALOUS-
RAUDANVÄKI**

Valokuva: Tuula Kämi

RISTO LINDBERG

Joulurauhaa

Rauha on meille kaikille tärkeä asia. Puhutaan joulurauhasta, työrauhasta ja rauhasta sodan ja metelöinnin vastakohtana. Sana rauha liitetään useimmiten ihmisten väliseen kanssakäymiseen siis ihmisen ulkopuolelle. Mutta eikö rauha kuitenkin kuuluisi myös ihmisen sisäpuolelle. Ja voiko ihmisen näkyvä osa olla kauan rauhallinen, jos sisällä oleva osa on sodassa ja melskeessä.

Miten me sitten voisimme saada rauhan sisimpäämme? Kenties olemalla parempia ja ystävällisempiä tai aloittamalla jouluvalmistelut aiemmin. Näin joulun alla vastausta voisi etsiä joulun sanomasta itseltään.

Rauha löytyy silloin, kun olemme sopusoinnussa Luojamme, lähimmäisemme ja luomakunnan kanssa. Vaikkemme tätä sopusointua ja rauhaa saa itsestämme puris-

tettuakaan, voimme ottaa sen vastaan lahjana "kipujen mieheltä, joka kantoi sairautemme ja rikkomuksemme, että meillä rauha olisi", niin kuin Jesaja kirjoittaa. Lahjathan meille aina kelpaavat, vaikka joskus onkin vaikea ottaa vastaan ilmaiseksi.

Kun meillä on täysi rauha sisälämme, se siirtyy väkisin myös ympärillemme ja voimme kokea mitä rauha todella merkitsee.

Aitoa Joulurauhaa.

Rovasti Sulo Tasanko kotiseutumiehenä

Rovasti Sulo Tasangon elämä päättyi Lahdessa viime toukokuun 26. päivänä. Hän syntyi Helsingissä 20.2.1901, joten hän oli kuollessaan 93-vuotias. Sulo Tasanko tuli Someron kappalaiseksi 1938 ja kirkkoherraksi 1944. Eläkkeelle hän siirtyi 1968 palveltuaan Someron seurakuntaa 30 vuotta.

Papinvirkansa lisäksi Sulo Tasanko hoiti lukuisia kunnallisia ja hengellisiä luottamustehtäviä, joista on kerrottu mm. Somero-lehdessä (14.6.94). Lienee paikallaan, että tässä Somero-Seuran joulujulkaisussa muistellaan niitä Sulo Tasangon harrastuksia, jotka ovat koituneet kuntamme kotiseututyön hyväksi.

Kotiseututyöhön liittyy läheisesti Someron paikallishistorian hanke. Sen alkuunpanija ja tarmokas toteuttaja oli historian toimittajan Esko Aaltosen todistuksen mukaan Sulo Tasanko. Ensimmäinen osa valmistui seurakunnan 500-vuotisjuhliin 1949. Toisen osan ilmestyminen viivästyi. Esko Aaltosella oli liian monta rautaa tulella. Niinpä hänet oli 1951 valittu Turun yliopiston sosiologian professoriksi. Muistan Esko Aaltosen monesti valittaneen, että Tasanko häntä jatkuvasti hätyytti historian viivästymisen vuoksi. Prof. Aaltonen kuitenkin kiitti kirjan alkulauseessa Sulo Tasankoa siitä, että teoksen toinen osa vuonna 1958 lopulta valmistui.

Nykyään voimme lisäksi todeta, että Tasanko historiahankkeineen osoitti varhaista valveutuneisuutta, sillä 40 vuotta sitten paikallishistorioiden julkaiseminen ei ollut yleistynyt. Vielä tänäänkin on Suomessa noin 150 kuntaa, jossa paikallishistoria on vasta tekeillä, ja vähintään 50 sellaista, jossa sitä ei ole edes aloitettu, kuten minulle valtionarkistosta kerrottiin.

Someron hautausmaalla on jäljellä alaosa kauniista kellotapulista, jonka humppilalainen kirkonrakentaja Johan Biörman v. 1779 rakensi. Kirkkovaltuusto päätti seurakunnan 500-vuotiskokouksessa 1949, että vanha kellotapuli entistetään eli rakennetaan siihen uudelleen se torni-osa, joka 1890-luvulla purettiin. Ennen päätöstä oli hanketta varten saatu muinaistieteellisen toimikunnan (nyk. museovirasto) suostumus.

Kului 20 vuotta, mutta mitään ei tapuliasiaissa tapahtunut ilmeisesti siksi, että seurakunnalla oli jatkuvasti suuria rakennushankkeita.

Asia vaivasi vuonna 1968 eläkkeelle siirtynyttä rovasti Sulo Tasankoa. Hän epäili — ellen väärin muista — että tapulin jäännöstäkin uhkasi purkaminen. Hänen toivomuksesta kirjoitin heinäkuun alussa 1969 Somero-lehden pitäjänpäivänumeroon artikkelin ”Miten käy vanhan kellotapulin?” Pääasi-ana kirjoituksessani oli, että vuoden

1949 entistämispäätös olisi lopulta-kin pantava täytäntöön.

Juttuni kirvoitti Somero-lehden yleisönosastossa keskustelun, joka päätoimittajan kertoman mukaan oli lehden siihenastisen historian vilk-kein. Kahden kesäkuukauden aika-na asiasta käytettiin 15 puheenvuo-roa, joissa puolustettiin ja vastustettiin entistämishanketta.

Juhlakirjassani vuodelta 1990 on laajahko artikkeli ”Tapulivanhuksen surkuhupaisia vaihteita”, jossa on se-lostettu tapuliasian monimutkaista kehitystä. Sitä en tässä ryhdy toista-maan. Sulo Tasanko seurasi koko ajan huolestuneena jutun vaihteita ja oli syvästi pettynyt, kun kirkkoval-tuusto päätti joulukuussa 1969, että 40 vuotta sitten tehty entistämispää-tös puretaan.

Asian esille ottaminen ja laajat keskustelut eivät ehkä sittenkään menneet hukkaan. Rakennukseen tehtiin seuraavana vuonna kunnolli-nen remontti. Kukaan ei enää puhu-nut rakennuksen purkamisesta.

Asia pulpahti uudestaan pinnalle, kun vuonna 1976 selvisi, että filoso-fian maisteri Esteri Elomaa oli tes-tamentissaan määrännyt 50 000 mk kellotapulin entistämiseen. Sulo Ta-sanko oli eläkepäivillään yrittänyt jatkuvasti tukea kellotapuliasiaa mm. siten, että hän oli saanut joilta-kin somerolaisilta lupauksen tuntu-vista rahalahjoituksista, jos entistä-

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

LOUNAIS-SUOMEN SÄHKÖ OY
SOMERON PIIRI

Hyvää Joulua ja
Rakentavaa
Uutta Vuotta

Toivottaa Rautian väki

RAUTIA

HYVÄÄ JOULUA JA
MENESTYKSELLISTÄ UUTTA VUOTTA
TOIVOTTA

LEHTOSEN
KASVATTAMO ky
puh. 485110

Joulu
kirkossa
kohdataan

Someron seurakunta

Hyvää Joulua
toivottaa

VALINTA MÄKINEN

Somerniemi, puh. 748 2674

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Kaihdin-Lehtonen ky

puh. 748 5814

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON
VESIHUOLTO
LÄMPÖKESKUS
TALKKARI

OY

Somero puh. (924) 49111
ilta- ja viikonloppupäivystys
9400-535 635

Hyvää Joulua sekä Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa Savolaisen Kasvatuskanala puh. 485 201	Hyvää Joulua toivottaen LAUKAMO-YHTIÖT
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa</i> SÄHKÖ-ERKKI	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> MUNATUKKU A. TAMMINEN Puh. 485 575
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta ESSO Someron Huolto ja Tarvike Oy puh. 748 5821	SOMERON PUUTAVARA KY <i>toivottaa asiakkailleen Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i>
<i>KIITÄMME KAIKKIA YHTEISTYÖ- KUMPPANEITAMME JA TOIVOTAMME HYVÄÄ JOULUA SEKÄ MENESTYKSELLISTÄ UUTTA VUOTTA!</i> ELIXI OILOY Joensuuentie 47, 31400 Somero Puhelin (924) 488 030 Telefax (924) 488 029	<i>Lämmintä joulu mieltä kaikille</i> <i>Kukkatuvasta</i> puh. 488 505
Hyvää Joulua ja Onnekasta Uutta Vuotta asiakkailleen ja tuttavilleen toivottaa Liisa Ylitalo Käsitiö ja Lahja VALTAHARJUN LIIKETALO PUH. 485 212	<i>Rauhallista Joulua ja Onnea Uudelle Vuodelle</i> Pyörä- ja urheiluliike J.M. Tuominen Ky om. Timo ja Anne Toivonen
 Sälekarin Kirjapaino Oy PL 8 (TURUNTIE 18) 31401 SOMERO	

Kerttu ja Sulo Tasanko olivat kuulleet, että Someron edellisen kirkon veistoksia oli säilynyt Nummella Kovelan kartanossa. Niitä piti heti mennä katsomaan, mikä sekin osoittaa kotiseutuhenkisyyttä. Veistoksia ei suostuttu palauttamaan takaisin Somerolle. Kuvassa vas. Kovelan isäntäväki Yrjö ja Marita Karhu sekä Kerttu ja Sulo Tasanko kartanon ovipylväikössä 7.10.1956. Kuva ja teksti kirjoittajan.

miseen ryhdyttäisiin eikä testamentti-
raha riittäisi.

Sulo Tasangon ei suotu nähdä
tämän pitkäaikaisen toiveensa täyt-
tymystä.

Somero-Seura otti heti perusta-
misensa jälkeen 1953 ohjelmaansa
museohankkeen. Eräiden hapuilujen
jälkeen saimme ensimmäiset tiedot
Riutan torpasta Kerttu ja Sulo Ta-
sangolta. Tästä tiedosta kehittyi ta-
lomuseoajatus sen sijaan, että ensin

oli ajateltu esinemuseota.

Anoimme museolle tonttia seu-
rakunnalta vastapäätä Pikkupappi-
laa Turuntien varresta. Vuokralupa
selvisi kirkkovaltuustossa nopeasti.
Tämä tuskin olisi ollut mahdollista,
ellei kirkkoherra Tasanko olisi suh-
tautunut anomukseemme myötätun-
toisesti.

Someron kotiseutuväki muistaa
kiitollisena Sulo Tasankoa saamas-
taan tuesta. Erityiskiitoksen hän an-

saitsee historiahankkeen tarmok-
kaasta ajamisesta onnelliseen pää-
tökseen. Se oli verraton kulttuuriteko,
joka jo pitää on suonut jokaiselle
somerolaiselle tilaisuuden tutustua
oman kuntansa menneisyyteen ja
luonut puitteet sen jatkuvalle tutki-
miselle.

Aljoshovan kylän kunnantalo oli kuin suoraan venäläisestä satukirjasta: vihreäksi maalattu, siisti ja hyvin hoidettu rakennus kyläidyllin keskellä.

Muistiinpanoja matkalta Tverin Karjalaan

Suomen Maakuntakirjailijat, joka on koko maan kattava kulttuurijärjestö, järjesti vuosina 1992-1994 "Itä kirjoittaa" -keräyksen. Toiminnalla koottiin kirjoituskoneita karjalaisille sekä Petroskoin että Tverin ympäristöön. Karjalaisien on lähes mahdoton kirjoittaa omaa kieltään, jota kirjoitetaan latinalaisin kirjaimin — Venäjänmaalla on vain kyrillisin kirjaimin varustet-

tuja kirjoituskoneita. Keräyksen isänä toimi Tverin Karjalan "kulttuuri-apostoli", akateemikko Pertti Virtaranta.

Keräys tuotti ällistyttävän määrän tavaraa: kirjoituskoneita, laskukoneita, paperia, kyniä, kirjallisuutta ja konttoritarvikkeita. Kesän lopulla 1994 bussillinen maakuntakirjailijoita lähti viemään lahjoitusta karjalaisille kulttuuriseuroille.

näköala optikko
SOMERON OPTIIKKA OY
Joensuuntie 31, 31400 SOMERO Puh. (924) 748 6133
Palvelemme ma-pe 9-17, la 10-13

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
sähkö-, LVI- ja kodintekniikan myynti
Someron Sähkö Oy
Jukolantie 2, p. 748 5888

RTV- ja kodinkonehuolto, sähköasennus
Someron Huoltomestarit Oy
Joensuuntie 42, p. 47 225

HOTELLI-RAVINTOLA
SATUMAA
SOMERO
Puh. 924-488 772

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta kaikille somerolaisille toivottaa

Jussin Baari
puh. 485 443

TERVETULOA KAUPPARANTAAN
SÄÄSTÖHALLI
Toiminimi Kalevi Kemppainen
TERVETULOA! MA—PE 9—20, LA 9—18

EDULLINEN HYVÄ RUOKAPAIKKA
GRILLI-RAVINTOLA
RANTATUPA
Somero, Vanhatie 17, 924-488 117

HYVÄÄ
JOULUA
TOIVOTTAA

Hyvää Joulua ja liikenneturvallista vuotta 1995

SOMERON ☎ 748 6473
AUTOKOULU oy

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Sähköurakointi J. Mäenpää & Co

PUH. 748 6715 ja 483 152

KAHVI- RUOKA- PIZZAPAIKKA KAHVILA-RAVINTOLA TORITUPA KOP:n liiketalo, puh. 748 7147, 748 2352 <i>Toivottaa Rauhaisaa Joulua Hyvää Uutta Vuotta</i>	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Someron KEMIKALIKAUPPA Joensuuntie 28, Somero, puh. 485 217
Joulurauhaa kaikille asiakkailleen toivottaa PIKA-PYYKKI puh. 748 6878	 <i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> SOMERON METSÄNHOITOYHDISTYS RY Joensuuntie 35, 31400 Somero puh. 924-46 320, 924-485 264
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> PALMAN AUTOKORJAAMO JOUKO LÖNNQVIST OHRATIE ☎ 924-748 6256, 31400 SOMERO	Hyvää Joulua! <i>Someron Varaosa Ky</i> Joensuuntie 43, 31400 Somero puh. 924-748 6818, fax 924-47251
— POPPANAKUTEITA — NEULELANKOJA YM. — MATONKUTEITA — KANKAITA — MATTOJA — LOIMIA LUOTUINA — KUTOMATARVIKKEITA SOMERON LANKA Ky Ohratie (ohikulkutien varressa) puh. 748 6816	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta vuotta</i> toivottaa SOMERIKKUNA ky
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta HAKAS-HUOLTO Ky	 Hyvää Joulua toivottaa KAMPAAMO EEVA Urheilutie 23, puh. 485 441
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta T. Tamminiemi ja Kumpp.	 <i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Kampaamo Leena Laine puh. 485 164

TOISEN PAIKAN KARJALA

Tverin Karjala ei ole lähelläkään ”oikeata” Karjalaa vaan parisataa kilometriä Moskovasta luoteeseen. Siellä asuu karjalaisia, jotka 1600-luvun alusta lähtien pakenivat Itä-Suomesta Venäjälle. He olivat ortodokseja ja pelkäsivät — aiheesta — Ruotsin suurvallan käännytystoimia.

Ajoimme loputonta tasankoa, yhtä ainoata suurta tienvarren nauhakylää Pietarista Tveriin. Tuhannen kilometrin ajon jälkeen, keskellä Venäjän ääretöntä kansanmerta, tapasimme kylällisen ihmisiä, joiden kieltä muutaman tunnin kuuntelun jälkeen alkoi ymmärtää.

Karjalaiskylä on Tverin ympärillä paljon. Yhteensä karjalaisiksi on rekisteröitynyt 23 000 ihmistä, mutta todellisuudessa heitä on enemmän, sillä monet rekisteröityvät vainojen pelossa venäläisiksi. Ennen Stalinin vainoja karjalaisia oli 140 000.

PASSIBOA, PASSIBOA

Ihmiset ovat säilyttäneet kielensä sellaisena kuin se oli kolme vuositaa sitten. Se on maatalousyhteiskunnan kieltä — kaikki uudet sanat ovat venäläisiä, jotka he ääntävät karjalaisittain ja taivuttavat suomen kieliopin mukaan. Kylien keskuspaikka oli nimeltään Rametski. Siis-pä se viäntyi kuin Itä-Suomessa ikään: Ruametski.

Maatalousyhteiskunnan kieleen eivät kuuluneet sellaiset kohteliaisuudet kuin ”ole hyvä” ja ”kiitos”. Ne on otettu venäjänkielestä ja ”suomennettu”. Kiitos on ”passibo”.

Tarpeellinen sana löytyi aina, kun etsi suomen kielestä vanhimman synonyymin. Apuna oli sitten minun alkeellinen venäjäntaitoni ja sanakirja, jonkaalaista nämä ihmiset eivät olleet koskaan aikaisemmin nähneet. Keskustelun teki yleensä mahdolliseksi Kai Linnilä, joka tunsikin luontoistalouden yksityiskohdatkin. Keskusteltiin teurastuksista, ruuanvalmistuksesta, säilönnästä, karjanhoidosta. Kävi ilmi, että mitään sisäelimiä ei syödä, vaan kaikki heitetään pois. Tämä lienee ortodoksisen kirkon vaikutus, vaikka ihmiset eivät osanneet sanoa, miksi näin meneteltiin.

KARJALAISET COWBOYT

Tverin alueen maalaisihmiset elävät omavaraistaloudessa, jota ryydittää vaihdanta. Kolhoosista saa enää hyvin vähän palkkaa, mutta jokaisella perheellä on lehmä tai kaksi, sika ja hevonenkin sekä maatilkkku. Kurjia he eivät suinkaan olleet, kodit olivat viihtyisiä vaikka hyvin vaatimattomia.

Tuntui ihmeelliseltä paluulta menneisyyteen katsella, kuinka kylän paimen toi illan pimetessä lehmät laitumelta lypsettäviksi kunkin omaan navettaan. Miehet ja pojat toimivat vuoroin paimenina — kuin lännen elokuviissa he paimensivat karjaa ratsain.

Emännät lähtivät kesken juhlaillallisen lypsylle. Lehmät lypsettiin kolme kertaa päivässä. Yhteensä yksi nauti tuotti enintään 18 litraa maitoa vuorokaudessa.

PIPARKAKKUTALOT

Aljoshovan kylä, jossa asuimme, oli tyypillinen karjalaiskylä. Osa taloista oli vanhoja hirsirakennuksia, samanlaisia kuin venäläisissä satukirjoissa. Niissä ei ollut vesijohtoa. Uusissa betonitaloissa oli nykyajan mukavuudet, mutta niissä oli myös talvisin kammottavan kylmä.

Siistiä kylässä oli, ja jokaisen talon edessä oli kukkapenkki ja kasvima. Mutta tiet olivat onnettomassa kunnossa; voi vain kuvitella minkälaisen liejuvelliin keskellä ihmiset kahlaavat sadesäillä. Puita ja pensaita ei myöskään ollut missään. Siksi vaikutelma oli aika kolkko. Talvella tuuli pääsee esteettömästi pyyhkimään kylää rajattomilta lakeuksilta. Aljoshova kuuluu manneermilaston alueeseen: kesällä on kuumaa ja kuivaa, talvella hirvittävän kylmää.

Eniten minua hätkähdytti ero, joka tuntuu idän ja lännen ihmisten jokapäiväisessä elämässä: koko laajalla Venäjänmaalla ei ole puhdasta vettä — syvällä maaseudulla talousvesi lasketaan suodattimen läpi ja juomavesi lisäksi keitetään. Brysselissä, miljoonakaupungissa keskellä teollistuneinta Eurooppaa, avataan hana ja juodaan, mitä sieltä tulee.

Maakuntakirjalijat veivät Aljoshovan yhdeksänkymmenen oppilaan koululle tuliaisiksi tietokoneen, jonka kirjoitusjärjestelmä on latinalainen. Koulu alkoi 1.9. Oppilaat kokoontuivat pihalle alkuseremonioihin ja ihailemaan suomalaisten lahjaa. Koulu vastasi sekä ala- että yläastetta. Siihen kuului myös asuntola pitkämatkaisia oppilaita varten.

Kysymys ei siis ole teollistumisen asteesta vaan suhtautumisesta. Aljoshovassa ihmiset survive huonoa vettä, mutta eivät nähneet mitään mahdollisuutta muuttaa tilannetta: saastuttaminen jatkuu niin kuin ennenkin. Länsi-Euroopassa myönnetään, että on tehty virhe, ja sitten se pyritään korjaamaan. Englannin Thames-joesta voi nykyään kalastaa. Volga on Venäjän likaviemäri eikä muuksi muutu.

JUMALTEN SYNTY

Mielenkiintoista oli seurata, kuinka jumalat syntyvät. Tverin Karjalassa Pertti Virtaranta on ylimaallinen olento. Meille näytettiin paikkaa, jossa hän oli istunut, ja pikkutyttöä, jonka kanssa hän oli puhunut — vai pitäisikö kirjoittaa isolla kirjaimella Hän?

Akateemikko Virtaranta toki ansaitsee jumaluutensa paremmin kuin moni muu jumalaksi julistettu. Hän on antanut näille ihmisille itseluottamusta ja oman kielen arvostusta. Karjalan kielihän oli Stalinin vainojen aikana vaarallinen, ja vieläkin halveksittu. Vuonna 1937 karjalankielinen kirjallisuus takavarikoitiin ja tuhottiin.

Paljolti juuri Pertti ja Helmi Virtarannan ansiosta Tverin karjalaiset ovat nyt saaneet karjalankielisen aapisen ensimmäisen kerran lähes kuuheen vuosikymmeneen. Karjalan kielien kouluopetus alkaa uudelleen.

Virtarannan pariskunnan työ Tverin Karjalassa on ilahduttava osoitus siitä, kuinka suuri merkitys on innostuneitten ihmisten henkiselä panoksella. Aina ei tarvita dollarimiljardeja vaan vilpittöntä myötätuntoa ja sivistystahtoa.

KÖYHIÄ RIKKAITA, RIKKAITA KÖYHIÄ

Aljoshovassa käynti oli terveellinen muistutus siitä, että meidän lamamme ja säästötoimemme ovat kovin suhteellisia. Heidän mittojensa mukaan me kieriskelemme yltäkylläisyydessä. Jokaisellahan on jopa kahdet kengät, ja kaikilla karjatiloilta on lypsykone — vaikka sitä ei Aljoshovassa aivan uskottu.

Näin äsken tv-ohjelman, jossa haastateltiin Tverin karjalaisia Suomessa. Toimittaja valitteli, ettei meillä ole kouluissa kirjoja eikä opettajia. Seuraava ohjelma-aihe oli erilaisten korkkiruuvien vertailu. Koko jutun täytyi tuntua karjalaisten mielestä tyystin absurdilta.

Aljoshovan kirkko oli raunioina. Kylään tulee kirkollisina juhlapyhinä alueen keskustaikasta Rametskista pappi pitämään jumalanpalveluksen. Hän myös kastaa lapset ja siunaa vainajat pyydettyä. Kirkon kunnostamisesta puhuttiin epämaailmällisesti. Työ tuntuu kuitenkin ylivoimaiselta resursseihin nähden.

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON KIOSKI JA AUTOGRILLI

puh. 485 165

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Taksi Juha Tähtinen

puh. 949 864 511

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON KAUPUNKI

Hyvää Joulua

KUKKAKAUPPA JA HAUTAUSTOIMISTO

R. Mikkola ky

puh. 485 092, iltaisin 47 188
Auto 949/226 996

Kirja on usein ystävälle paras lahja.

ONNEKASTA JOULUA

Someron Kirjakauppa

ONNEKSI ON
Hanakat:
VESIJOHTOLIIKE
PUTKI-SAARINEN
SOMERO, URHEILUTIE 37, PUH. 748 7291

K-KENKÄ
Saarinen
VALTAHARJUN LIIKETALO SOMERO
PUH. 924-488 717

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Sampo ryhmä
Someron Konttori

JUSSIN ASUSTE ky

JOENSUUNTIE 16
PUH. 485 045

<i>Hyvää Joulua ja Onnea uudelle vuodelle</i> <i>Kosmetologinen Hoitola</i> Ritva Heino Ky <i>Joensuuntie 28, 31400 SOMERO (924) 748 6588</i>	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Somer Soppu puh. 485 195
HYVÄÄ JOULUA! Lahja-asioissa asiantuntevasti LAHJASOPPI Maija Tuomonen Joensuuntie 26, Somero puh. 46 217	<i>Rauhallista Joulua ja Hyvää Uutta Vuotta</i> Keskustan taksit puh. 485 030
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Leninki ja Asuste Puh. 485 410	HYVÄÄ JOULUA SOMERON KELLO JA KIHILA-AITTA KY puh. 485 358
<i>Hyvää Joulua!</i> <i>Hallojan Kukka</i> <i>Somero. Puh. 924-748 6595</i>	AINA MUODISSA MUKANA KENKÄPERINTEITÄ VUODESTA 1929 JALKINELIIKE V. PELTOMÄKI KY JOENSUUNTIE 17, PUH. 485 075 KENKIÄ - LAUKKUJA - KÄSINEITÄ - SUKKIA AINA EDULLISEEN HINTAAN.
HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTAA KUKKAKESKUS Timo Kauppi Joensuuntie 25, puh. 485 385	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Someron KANSALLISPANKKI
<i>Hyvää Joulua toivottaa</i> SOMERKOPIO OY Joensuuntie 31, p. 748 7105	 HYVÄÄ JOULUA JA HYVÄKUNTOISTA VUOTTA 1995 !! Someron Fysioterapia Joensuuntie 31 31400 Somero P. 924-748 7047

KYLLIKKI KUJANPÄÄ

Myös Someron lotat osallistuivat tarmokkaasti maanpuolustukseen

Somero-Seuralle on lahjoitettu Someron Lotta Svärd -yhdistyksen pitkäaikaisen sihteerin Helmi Lahosen kokonainen valokuva-albumi yhdistyksen toiminnasta. Albumi on saanut Kyllikki Kujanpään muistelevaan Lotta Svärd -toiminnan taustoja ja vaiheita erityisesti Somerolla. Kirjoitukseen liittyvät kuvat hän on valinnut ja osittain myös tekstittänyt.

Vuonna 1918 perustettiin ympäri Suomea suojeluskuntia, muiden muassa myös Somerolle. Seuraavana vuonna alkoi naisosastojen perustaminen suojeluskunnan tukemiseksi. Nimensä nämä yhdistykset ottivat kansallisorunailijamme J.L. Runebergin henkilöittämän Lotta Svärdin mukaan, joka seurasi miestään sotaan sotilasmuonittajana.

Somerolle Lotta Svärd -yhdistys perustettiin 1919 tai 1920. Taito Seilan toimittamassa Lotta Svärd -historiikissa mainitaan ensimmäiset kuusi lottaa Somerolla vuonna 1920. He olivat Vilma Koskinen, Maria Mäkinen, Regina Pentti, Olga Soini, Martta Talonen ja Elsa Torkkomäki. Historiikissa ei mainita sellaisia nimiä kuin Helmi Haggrén, Helmi Lahonen tai Lyyli Toivonen eikä muutamia muita, joiden tiedetään olleen yhdistystä perustamassa. Oikea perustamisvuosi lienee 1919.

Ensimmäisen johtokunnan jäsenistä ei ole tarkkaa tietoa. Helmi Haggrén oli paikallisosaston pitkäaikaisin puheenjohtaja, Helmi Lahonen tarmokas sihteeri ja Lyyli Toivonen tarkka rahastonhoitaja, molemmat olivat toimessaan pitkäaikaisia.

Yhdistykset toimivat aluksi itsenäisinä. Lotta Svärd -keskusjärjestö perustettiin 12.9.1921. Koko maa jaettiin piireihin ja piirit edelleen paikallisosastoiksi. Somero määrättiin Etelä-Hämeen piiriin, johon se kuului 1940-luvun loppuun saakka. 31.12.1940 suoritettiin uusi valtakunnallinen piirijako, jolloin Somero määrättiin Lounais-Hämeen piiriin.

Lotta Svärd -yhdistyksen jäsenet jaettiin kykyjensä ja harrastustensa mukaan eri jaostoihin. Oli muonitus-, lääkintä-, varus-, keräys- ja kanslia-jaostot. Paikallisosastot jaettiin kyläosastoihin ja niille nimitettiin puheenjohtajat.

Toiminnan asetuttua uomiinsa alkoi tosityö. Suojeluskunnalla oli usein harjoituksia, ampuma-, suunnistus- ja urheilukilpailuja, joihin muonituslotat järjestivät ruokailupuolen. Olga Niemelän hoidossa oli kenttätehtii, siitä hän pitikin hyvän huolen. Jos muonituspäällikkö oli määrännyt päivälliseksi hernekeiton, piti kenttätehtiiön pesään syyttää tuli jo varhain aamulla. Muonituspäällikkö Tyyne Suutelan apuna oli ryhmä lottia, vuorotellen eri kyläosastoista. Lotilla oli suuri ruoka- ja kahviastasto, lotta-merkillä ja Somero-sanalla varustettu. Niitä lotat kantoivat pöytiin, jotta ruokailu saattoi alkaa. Ruokailijoita voi joskus olla lähemmäs satakin, joten jälkisiivous ilman tiskikonetta oli aika suuritöinen. Ei siitä kukaan valittanut, iloisin mielin tehtiin työtä.

Lotat tarvitsivat toimintaansa aika paljon varoja, joita hankittiin monin tavoin. Alettiin ompeluseurala. Kun saatiin töitä valmiiksi, pidettiin myyjäiset, niihin saatiin keräyksellä myös lahjavaraa. Vuonna 1929 suojeluskunta osti Someron Maamiesseuran talon. Talo oli hyvällä paikalla nykyisen torin paikalla. Se oli suuri seuratalo, jossa oli tilaa useammallekin toimintamuodolle. Lotat vuokrasivat talon eteläpään ja perustivat siihen ravintolan, jota hoitamaan palkattiin rouva Aino Jutila. Ravintola toimi vuoden 1940 huhtikuulle, jolloin tulipalo tuhosi talon. Lotilla oli myös leipomo talossa, joka oli nykyisen Tuomisen urheiluliikkeen paikalla. Kahvila lotilla oli leipomon vieressä talossa, joka lottatoiminnan päättyessä siirtyi marittayhdistyksen omistukseen.

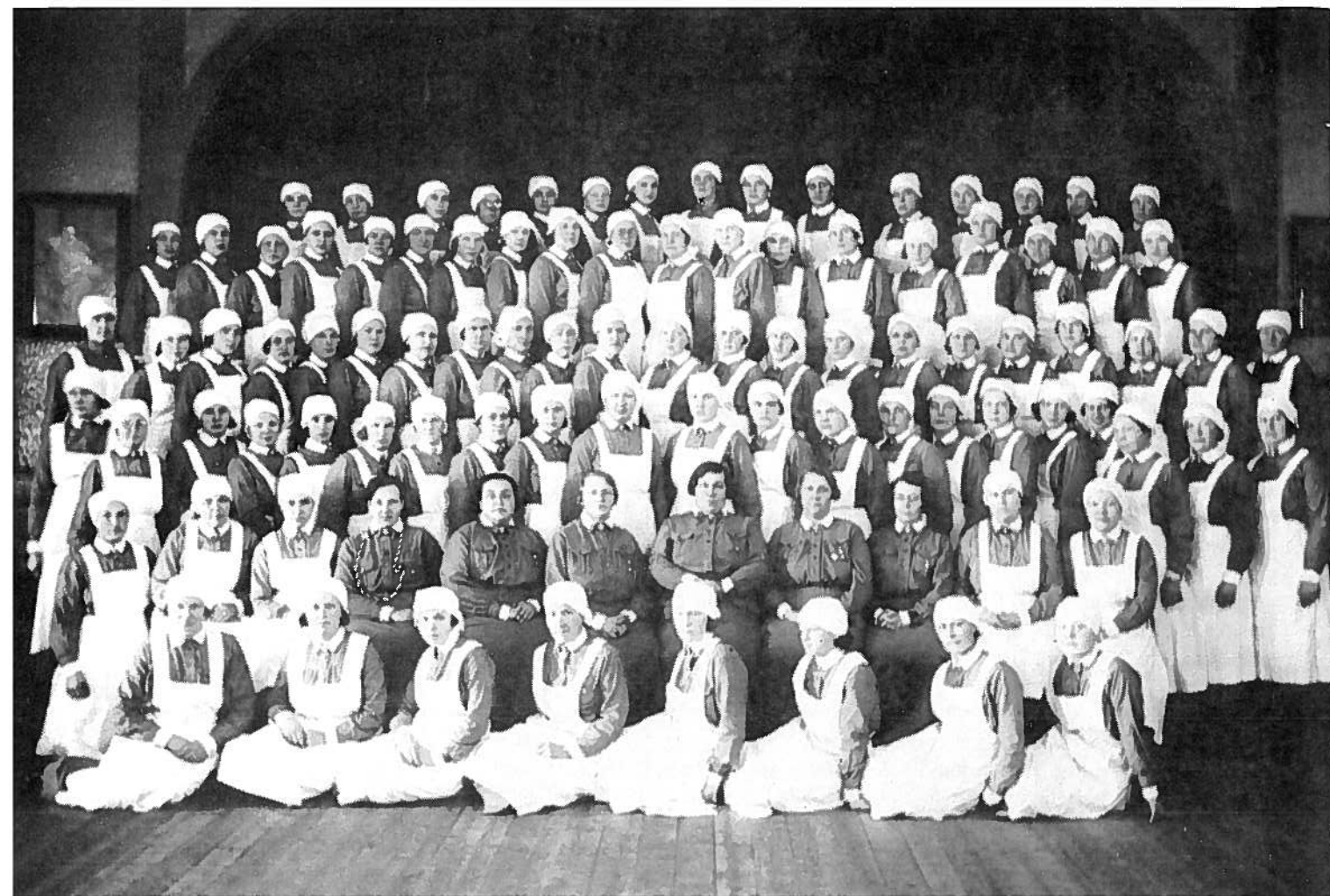
Kolmekymmenluvulla perustettiin pikkulotta -osasto, johon liittyi runsaasti jäseniä. Heille annettiin opetusta lottatyössä, pidettiin kursseja eri aiheista. Rätkeily kuului niin

ikään ohjelmaan, mm. Kultarantaan ja Korkeasaareen tehtiin matka. Retkillä oli aina mukana vanhempia lottia huolehtimassa pikkulottista.

Saman vuosikymmenen lopulla alkoi Euroopan ylle nousta sodan mustia pilviä, jotka pian leijuivat Suomenkin yllä. Lottien toiminta tiivistyi. Iltaisin kokoonnuttiin kutoomaan miehille sukkaa ja käsineitä, joissa etusormen tila piti olla erillään, sekä päänsuojuksia talven varalle. Miehet kutsuttiin ylimääräisiin kertausharjoituksiin lokakuussa 1939. Lottien niin kuin muidenkin piti kotioloissa asettua miesten tilalle kotirintamalla.

Moskovassa käydyt neuvottelut eivät johtaneet myönteiseen tulokseen, vaan talvisota alkoi marraskuun viimeisenä päivänä. Se lisäsi lottien työpainetta. Armeijalle leivottiin ruisleipää, leivät muotoiltiin nelikulmaiseksi. Leivän piti olla melko ohutta, kuivattuna se pakattiin nelikulmaisiin korkeisiin laatikoihin. Ensin leipiä leivottiin isommissa talloissa, joissa oli suuret leivinuunit. Kotileivonta ei tahtonut oikein onnistua, ja niin tehtiin Ol. Oraksen leipomon kanssa sopimus leivän leipomisesta. Näin saatiin säilyvämpää leipää, joka sitten lähetettiin ”sinne jonnekin”.

Joulu läheni ja lottien sukka-aikeiden tahti kiihtyi. Hyvissä ajoin ennen joulua tavarat koottiin kyläosastoittain yhteen ja kokoonnuttiin tekemään joulupaketteja ”tuntemattomalle sotilaille”. Paketteihin pantiin vaatetavaran lisäksi jotain suuhunpantavaakin sekä henkilökohtainen joulutervehdys. Pakettien osoitteeksi tuli ”Tuntematon sotilas Siellä jossakin”. Joulun jälkeen tuli paljon lämpimiä kiitoskirjeitä. Joidenkin kohdalla pakettien lähetys ”tuntemattomalle sotilaille” jatkui koko talvisodan ajan.

Koko piirin käsittävä eri osastojen piirikurssi pidettiin Someron Suojeluskuntatalossa 3.-16.3.1936. Toisessa rivissä ilman esiliinaa vas. kurssin vääpeli Helmi Knaapi, Helmi Lahonen, muonitusosaston neuvoja Elli Malmberg, Someron po:n johtaja Helmi Haggrén, lääkintöosaston neuvoja Laura Tikka ja keräys- ja kansliaosaston neuvoja Aino Valkama.

Lotat suorittivat myös ilmavalvontaa. Talvisodan aikana ilmavalvontapaikka oli Suojeluskuntatalon tornissa. Jatkosodan aikana oli Pappilan nummella Kohnamäessä valvontatorni. Vuorossa oli kaksi lottaa kerrallaan. Joskus pimeänä yönä vähän pelottikin, kun päivällä oli kuulunut puheita lentokoneista pudotetuista desanteista. Mitään pahempaa ei kuitenkaan tapahtunut.

Talvisota kesti 105 päivää, se päättyi 13.3.1940.

Ei riittänyt talvisota, jatkosota alkoi kesäkuussa 1941. Jälleen miehille tuli liikekannallepanomääräys. Nyt lähti Somerolta useita lottiakin rintamakomennukselle. Kotirintaman lottien työ jatkui kiivaana. Lisäksi tuli huolehtiminen sotaorvoista

mahdollisuuksien mukaan. Someron lotat ottivat kummilapsikseen kolme sotaorpoa, joiden isät olivat kaatuneet talvisodassa. He olivat Heljä Kaarina Suominen, Kauko Kalervo Mäkinen ja Matti Eerikki Tiensuu. Sen aikaisissa oloissa oli pienikin apu vaikeuksiin joutuneille tarpeen.

Jatkosota kesti neljättä vuotta. Lottien toiminta jatkui vireänä. Rintamalla oleville miehille valmistettiin lämpimiä asusteita, lumipukuja. Vähitellen tuli pula vähän kaikesta, mutta aina jotain saatiin kokoon lähetettäväksi. Kessukin oli silloin arvokasta tavaraa.

Surullisimpia tilaisuuksia sota-aikana olivat sankarihautaukset. Sankarivainajat siunattiin kirkossa, kesäaikaan hautausmaalla. Lotat

muodostivat kirkon keskikäytävälle kunniakujan sankarien viimeiselle matkalle. Oli sydäntä särkevää nähdä varsinkin nuori leski pienten lastensa kanssa laskemassa kukkia isän arkulle, tai perheiden ikävää, kun kaksikin poikaa lepäsivät arkuissaan alttarilla. Ainoan pojan menettäminen oli niin ikään raskasta.

Syyskuun 4. päivänä 1944 päättyi jatkosota. Kaksi viikkoa myöhemmin allekirjoitettiin Moskovassa välirauhansopimus, jonka 21. artikla tiesi Lotta Svärdille kuoliniskua. Valtioneuvoston päätös 23.11.1944 sinetöi lopullisen lakkautuspäätöksen. Sitä osattiin jo odottaa, koska suojeluskuntajärjestö oli lopetettu eduskunnan täysistunnossa 3.11.1944. Olihan Lotta Svärdin toiminnan poh-

Somero-Seura kiittää

Kuluneen vuoden aikana Somero-Seura on saanut seuraavia lahjoituksia:

Pajulan pienviljelijäyhdistys: katto-päreitä.

Pentti Heinonen: remminkiristäjä.

Helga Laakso: matkakirstu, vakkoja, heinänsiemenen kylvökone, kaulauspuut, justeerin, suutarin pihdit (2 kpl), rekivaatteita, raanu ja seinävaate.

Reima Kallio: kaulauspuut, pihdit, tyynyjä, patja, vällyt, sängynpeitto ja rekivaate.

Olavi Virtanen: käsin vedettävä sahara.

Juhani Talonen: vetoremmi ja kuljetusapua erilaisiin kuljetuksiin.

Heikki Ruostela: puutavaraa.

Someron Puutavara: vanhaa puutavaraa.

Sulo Jääskeläinen: väärävarsiviikate, kirves ja kaukalo.

Myllylän korjaamo: sorvausta.

Viljo Haapanen (Kuusjoki): seinäkello.

Pekka Kurkikangas: vanhoja sähkötarvikkeita.

Antti Toukkari: säveltämänsä levyn ja kasetin.

Rauno Lahti on tuonut arkistoon Rikhard Mäntylän erilaisia asiapapereita.

Mirja Lahti: Härkälän Nuorisoseuran papereita.

Lahja Aukio: sängynpeitto.

Marjaana Murto: kasvatusäitinsä Helmi Lahosen Lottakuva-albumi.

Vieno Ollonqvist: käsiraudat.

Heimo Aaltonen: kirja ja lehti.

Mauri Kämi: puutavaraa ja kuljetusapua.

Orvo Sivranta: kuljetusapua.

Osuuspankki: 2 kpl arkistokaappeja. Kari Järvinen: toimistotarpeita.

Helvi Heinonen: taiteilija Lasse Linnanmäen ja hänen äitinsä Elsa Linnanmäen vihkoja ja piirrospapereita. Paperit seuralle toimitti Aarne Vesterinen.

Ritva ja Tapio Järvinen: koulukirjoja koulumuseoon.

Talkoita:

Arkistonsiirtotalkoot, josta kiitos mukana olleille. Kiitos kaupungin päättäjille suuremmasta arkistotilasta.

Pärehöylän siirto- ja korjaustalokoolaisille kiitokset. Päreidentekotalkoot olivat Kämällä ja kattotalkoot museolla. Tekijöille ja muonittajille kiitokset.

Heinänniittotalkoista kiitokset kaikille osanottajille sekä emännille.

Tuulimyllyn remonttitalkoissa olivat Eino Myllylä ja Antero Vasama, mistä kiitos heille.

Koulujen museopäivänä esittivät työnäytöksiä: Erkki Aalto ja Esko Helminen torppamuseolla sekä savenvalajamuseolla Reino Tammi. Mukana olivat myös valvojat, kiitos kaikille.

Kotiseutuni -päivänä museot olivat auki, kaikille valvojille ja tähän päivään myötävaikuttajille kiitos.

Erittäin vilkkaasta museovuodesta kiitokset museonhoitajalle ja museoemännälle. Kiitos Aila Taloselle museoesitteiden uusimisesta ja tekstaamisesta. Samoin Matti Torkkomäelle kiitos uuden postikortin aikaansaamisesta.

Videomiehet Janne Ekström ja Keijo Pulakka, kiitos kuvauksesta.

Kiitämme kaikkia Someron Joulu-tekemiseen ja markkinointiin osallistuneita. Kiitämme kaikkia lahjoittajia ja muita Somero-Seuran toimintaa tukeneita ja toiminnoissa mukana olleita niin yksityisiä kuin yhteisöjä, erityisesti Someron kaupunkia seuran tukemisesta ja Someron seurakuntaa hyvästä yhteistyöstä. Kotiseututyön juhluvuosi on nyt lopussa.

Onnea ja menestystä vuodeksi 1995.

Kotiseutuvuosi

Pärekattotalkoot 27.8.1994 museon riihen katolla. Vas. Mauri Kämi, Antti Hakamäki, Esko Helminen, Erkki Aalto, Juhani Talonen, Rauno Lahti. Takana Lauri Känkänen, Pentti Virtanen, Pentti Heinonen, Kaarlo Merivuori. Kuva ja teksti Voitto Ollonqvist.

Tuulimyllyn remontti 18.8.-94. Remontitöissä Antero Vasama ja Eino Myllylä. Kuva ja teksti Voitto Ollonqvist.

Kärsälä 18.8.1994. Päreiden tekotalkoot. Syöttämässä Lauri Känkänen, takana varasyöttäjä Esko Helminen, vastaanottamassa Jorma Aalto, takana Markku Kämi. Kuva ja teksti Voitto Ollonqvist.

Pikkulotat johtajineen retkellä Kultarannassa kesällä 1938.

Lottien leipomo Joensuun keskustassa v. 1938. Takana näkyy lottien kahvilarakennus, joka järjestön lakkautuksen jälkeen siirtyi Marttojen omistukseen. Talossa on nykyään Hallojan Kukkakauppa.

ja pudonnut pois, koska järjestö alun perin oli syntynyt suojeluskuntain tukemista varten.

Lottien toiminta niin rauhan kuin sotienkin aikana oli kunniaksi Suomen naisille ja suureksi tueksi maamme itsenäisyyttä urhoollisesti puolustaneille suomalaisille sotilaille, joiden vertaisia saa hakea. Olihan Suomi ainoa sodassa olleista pikkuvaltioista, joka säilytti itsenäisyytensä toisen maailmansodan melskeissä. Se oli pienen kansan voimannäyte siitä, mitä yksimielisellä yhteistoiminnalla vaikeissakin olosuhteissa voi saavuttaa. Tämä pitäisi nykyistenkin vallanpitäjien ja kansalaisten muistaa.

Kenttäkeittiön valtiatar Olga Niemelä. Perunakeittoa on tulossa, koska saavi ja ämpäri on täynnä kuorittuja perunoita.

Lottakomennuksella rintamalla 1941-44 – päiväkirjani kertomaa

Käppäselän majoitustalomme alakerrassa oli aikaisemmin ollut navetta, joka nyt oli kunnostettu sairaalaksi. Yläkerrassa oli asunnot ja muut toiminnot.

Olin muonituslotta kenttäsaairaala 19:ssä osasto B:ssä ja sotasairaalassa n:o 66 v. 1941-44.

Kenttäsaairaala 19, sekä A- että B-osasto koottiin Somerolla kesäkuun 17. p:nä 1941. Miehistö ja lotat olivat somerolaisia ja somerniemeläisiä, lääkärit ja sairaanhoitajat tulivat muualta. Päällikkölääkäriksi tuli Urjalan kunnanlääkäri majuri Einola ja ylihoitajaksi Sylvi Puokka Helsingistä. Lottalähtijöistä muutamia mainitakseni: Aune Saari (emännäksi), Sanni Niittymäki, Saira Jokinen, Aune Jaakkola, Kirsti Lohisalmi, Henna Vuorenhela eri tehtäviin ja minä Selma ensin muonitushommiin ja myöhemmin emännäksi. Lisäksi Irja Helle ja Helvi Pukkila tulivat mukaan.

Lähtökomennuksen sain kesäkuun 17. päivänä. Olin jo aikaisemmin lupautunut, että jos liikekannallepanomääräys tulee, olen valmis lähtemään.

22. päivänä tapahtui lähtö Ypäjän asemalle, jossa lastattiin tavarat ja osa henkilökuntaa härkävaunuihin, ja ehdasta oli. Kuka nukkui yönä lattialla ja kuka missäkin, kun mentiin kohti itää Hietasen asemalle asti. Siellä purettiin kuormat ja asetuttiin Ristiinan kunnalliskotiin. Tavaraita ei kyllä purettu, mutta va-

roiksi huoneet siivottiin, jos olisi vaikka Mikkelistä tullut pommituspotilaita. Mikkelihan oli päämaja-kaupunki. Ei yhtään sentään tullut, vaikka viikko siellä majailtiin. Nukimme telttasängyissä ja muistan, kun lutikat laskeutuivat katosta kuin desantit meidän seuraksemme. Nälkä niilläkin oli. Siihen aikaan oli vielä noita "seuralaisia": kirppuja, lutikoita ja torakoita noissa laitoksissakin.

Heinäkuun 1. päivänä tuli muutokomennus: kimpsut ja kampsut kokoon ja Saimaan laiturille! Tavarat vietiin laivalla aaltoja pitkin Joensuuhun. Osa henkilökunnasta meni laivalla ja osa autoilla Mikkelin, Savonlinnan ja Joensuun kautta Tuupovaaraan. A-osastolaiset yöpyivät Joensuussa, ja me B-osastolaiset Säämingin emäntäkoulussa. Hyvä oli nukkua, vaikka patjana oli sanomalehti ja peitteenä mantteli.

Kaupungissa oli heti aamulla pommitus. Yksi naapuriyksikön hoitajistakin sai kuolettavan iskun, kun tuli ulos, mukamas puun suojaan. Tuupovaaraan tuli jo potilaitakin.

Heinäkuun 20. päivänä tuli taas muutto, nyt pakkorauhanrajan yli. Tultiin Käsnäselkään yöllä kello 3. Aamuherätyksenä oli pommitus. Lääkäreitten lähettikin oli järven laiturilla pesemässä kahvikuppeja, kun

Apteekkari Pietilä vartioi lehmää, kun farmaseutti Anna-Liisa Kauppila lypsää "räiskälemaitoa" Kolatselässä.

pommeja alkoi pudota. Kupit putoivat järveen, ehkä aaltojen takia, kun järveen tuli osuma. Me sentään kaikki säästyimme kun maastouduimme. Ei katsottu, oliko kuraa, nokkosia tai muut törkyä, johon heitetydyimme.

Heinäkuun 28. päivänä tuli jälleen muutto. Nyt tultiin samana päivänä Tulemajärven Kolatselkään. Sairaalaosasto B tuli koululle, johon alkoi saapua potilaita tavallista enemmän. (A-osasto oli kirurginen, B-osastolle tuli vain kuumeisia, keltatautisia tai muita sairaita). Me lotat asuimme teltoissa. Kenttäkeittiö oli puistossa, komeitten puitten suojassa "naapureilta" piilossa. Yhden kerran sitä pommitettiin, mutta tuloksetta. Puitten lehdet ja neulasen tahtoivat tuulisella säällä lentää mausteeksi kannen avautuessa. Ukkonen saattoi häiritä joskus kovastikin. Yhdessä tellassa iski miehenkin kuoliaaksi. Tulemajärvi oli kaunis järvi, sen rannoilla kulki asukkaitten lemmiä vapaina. Yksi lotistamme, Kauppi-lan Anna-Liisa, äkkäsi, että saadaan maitoa, kun hän lypsää. Apteekkari Pietilä meni lehmää vartioimaan ja niin saatiin kuin saatiinkin räiskälemaitoa. Muulloin emme saaneet maitoa, ainoastaan makeata maitoa ruokiin ja vettä ja vadelmalehtiteetä juotavaksi.

Somero-Seuran kesäretki 31.7.1994. Somerolaiset vyöryvät Lohjan museon päärakennukseen, entisen pappilan pihamaalle.
Kuva ja teksti T. Horila.

"Rättikatto"-kerho 2-ev matkalla Turku-Hämeenlinna 13.8.-94 siis härkätietä pitkin. Yksi etappi oli Someron museo.
Kuva ja teksti Voitto Ollonqvist.

Pajula, Kärsälä. Mauri Kämin 50-vuotisjuhlat 16.7.1994. Tuula ja Mauri kuuntelevat, kun Voitto Ollonqvist ja Esko Helminen tuovat Somero-Seuran lahjana viirikukkoa, jonka Helje Horila suunnitteli ja Esko ja Voitto tekivät. Voitto puhuu.
Kuva ja teksti T. Horila.

Kotiseutuvuosi

Lohja 17.6.94. Tytyrin koulun parkkipaikalla Kotiseutuliiton vuosikokouksen jälkeen. Vas. Kyllikki Kujanpää, Voitto Ollonqvist, Tapio Horila ja Tuula Kämi. Kuva ja teksti Outi Talonen.

Suomen Kotiseutuliiton juhlakokous Lohjalla 17.6.94 Tytyrin koulun juhlasalissa. Kotiseutuliiton ansiomitalien jako. Toiminnanjohtaja Markku Tanner ojentamassa sitä Tuula Kämil. Vas. hallituksen puheenjohtaja Pekka Laaksonen. Kuva ja teksti Voitto Ollonqvist.

Kirjoittaja Selma Luvijoki oli lottakomennuksella rintamalla yli kolme vuotta.

Päällikkölääkäri Einola ja ylihoitaja Sylvi Puokka.

Somerolaiset vas. Matikainen ja Niilo Seppälä olivat lottien "apupoikina".

Elokuun 27. päivänä sain lomakomennuksen. Jouduin hakemaan Somerolta lotille lämpimiä varusteita syksyksi ja talveksi. Lomalta palatessani jouduin konduktöörin vauvuun, kun ei ollut tilaa muualla. Täyttä sielläkin oli, mutta kyllä sopu tilaa antoi. Vaunun nurkassa istui äikäisen näköinen majuri. Yksi humalainen sotamies meni kysymään: "Oliko herra majuri siellä ja siellä pitämässä suojeluskuntakursseja?" Majuri vastasi iloisesti: "Kyllä siellä olin." Mies tokaisi: "Juu, olet se sama suurpaska mikä olit meille niin harmittavainen." Majuri ei saanut selville miehen nimeä häneltä itseltään eikä asetovereilta. Olisi varmaan rangaissut arvostelijaa.

Uudessa sairaalassa oli yksi tapaus heti alkuun, josta mainitsen. Teimme joka ilta seuraavan päivän aamupalan voinapit vesiämpäriin. Aamulla muona-Mikko tuli ja sanoi: "On ollut varkaita, kun napit ovat miltei kaikki poissa." Tarkastelimme jäljellä olevia ja havaitsimme, että joka napissa oli kaksi reikää. Selkisi, että rotat olivat kantaneet miltei sata nappia kalossitelineen koloon, josta ne löytyivät. Oli siinä hamst-rauksessa täytynyt tehdä miltei sata reissua. Potilaat jäivät ilman voianosta aamusella.

Kesäkuun 7. päivänä 1944 jou-

duimme äkkiä lähtemään Äänislinnasta. Tultiin Joensuuhun, johon vielä perustettiin sairaala. Olin siellä syksyyn asti, niin kauan kuin sotaa kesti. Sairaalan lopettamistouhu vei oman aikansa.

Marraskuun 24. päivänä pääsin kotiin. On kulunut 50 vuotta siitä, kun lottajärjestö jouduttiin lopettamaan. Mutta sen periaatteet — koti, uskonto ja isänmaa — ovat säilyneet.

Syyskuun 25. päivänä oli taas muutto, nyt Prääsään. Präässä olimme kaikkein lähimpänä rintamaa: ihan rintaman ja jsp:n välissä. Muuttaessamme sinne oli venäläisten koneita ilmassa, pommeja pudottivat, konekivääreillä ampuivat, mutta ihme — tuloksetta. Siellä näkyi ja sai kokea sodan kauheet, potilaita tuli, pommituksia oli, ja pitkät vankijonot laahustivat kohti Suomea ja ainainen jyminä kuului rintamalta.

Lokakuun 15. päivänä lähdettiin ja tultiin Jessoilaan. Silloin oli jo kovat pakkaset. Perunatkin jäättyivät kentällä kivikoviksi. Niistä piti saada potilaille ja henkilökunnalle keittoa. Perunoita oli helppo kuoria, kun kaatoi kiehuvaa vettä niiden päälle, niin se homma hoitui.

Marraskuun 21. päivänä tuli jälleen komennus ja nyt lähdettiin 10

hengen seurueessa Saidomaan: mukana yksi lääkäri, pappi, lääkintämiehiä, hoitajia ja kaksi lottaa, ja minä olin niistä toinen. Saidomassa oli niin heikkoja potilaita, ettei heitä voitu siirtää Suomeen ennen kuin vähän tervehtyisivät. Siellä oli kotoista, oli alkuasukkaita ja lapsiakin. Tämä meidän pastorimme keksi, että pidetään ristiäiset, kun ei niitä lapsia ollut kastettu eikä myöskään aikuisia. Tehtiin sidekankaasta ristimekkoja, ja niin saatiin juhlevia tilaisuuksia. Minäkin sain sylikumina oltuani kummitytön, Tanja Gregoriantytär Polskin. Joulukuun 8. päivänä pääsimme lähtemään Saidomasta ja tuimme Käppäselkään.

Loppiaisena 1942 lähdimme Äänislinnaan. Siellä tuli kenttäsairaala 19:n hajotusmääräys. Meidät määrättiin asumaan Mäkikadulle siksi, kunnes sairaalamme yhdistetään sotasairaala 66:een. Odotimme ja odotimme. Vasta maaliskuun 10. päivänä meidät sijoitettiin uuteen yksikköön. Minä jouduin Krupskajankadulle, kolmoskeittiön emännäksi, jossa tehtävässä häärasin vuoteen 1944.

Härjanoja ja härjänojalaiset Helvi Hämäläisen päiväkirjoissa

Tämä härjänojalainen maisema on tuskin muuttunut sitten kirjailijan nuoruusvuosien. Päiväkirjamerkinnöissään hän valitsee, ettei entistä Härjanojaa enää ole.

Kuva: Riikka Mäntyneva

Helvi Hämäläisen ”Päiväkirjat” kertoo suuren kirjailijan elämän kestäneestä suhteesta äitinsä kotikylään Härjanojaan. Hän on viettänyt siellä pitempiä ja lyhyempiä jaksoja elämästään lapsuudestaan saakka. Vielä vanhuuden vuosina kylä on yhä uudelleen palannut hänen ajatuksiinsa päiväkirjamerkinnöissä.

Nyt julkaistut päiväkirjat kattavat ajanjakson 1955-88. Noihin vuosikymmeniin sisältyy Helvi Hämäläistä sodan jälkeen kohdannut unohdus ja syrjään joutuminen, katkera yksinäisyys, kun uutta sukupolvea ei miellyttänyt Hämäläisen runojen ja proosan teemana oleva pyrkimys kauneuteen.

Syrjäytymistä kuvaa hyvin se, että kirjallisuuden johtava aikakauslehti ”Parnasso” ei julkaissut mitään Helvi Hämäläiseltä ennen vuotta 1987. Unohdusta kesti 1980-luvun jälkipuoliskolle, jolloin poliittisen tilanteen muutos näyttää myötävaikuttaneen Helvi Hämäläisen uuteen arvonnousuun, mikä huipentui *Vuosisatani unta* runokokoelman saamiseen Finlandia-palkintoon tammi-kuussa 1988 ja siihen liittyneeseen suureen julkisuuteen.

En kuitenkaan rupea kertomaan Helvi Hämäläisen päiväkirjavalikoiman muista ja hallitsevammista teemoista, vaan keskityn siihen, mitä hän on kirjoittanut päiväkirjojihinsa Somerniemen härjänojalaisista ja

Härjanojasta, tuosta runokylästä, jossa hän kirjoitti useita teoksiaan ja jonka ihmiset ja luonto liittyvät monin sitein hänen tuotantoonsa viimeksi ilmestyneen *Vuosisatani unta* -kokoelman runoihin saakka.

Härjänojalaiset

Härjanoja ja härjänojalaiset tulevat esille kymmenissä eri kohdissa Ritva Haavikon toimittamassa 700-sivuisessa *Päiväkirjat* -teoksessa. Melkein kaikki päiväkirjojen sivuilla mainitut henkilöt ovat jo poissa tästä elämästä, mutta härjänojalaiset muistanevat vielä ainakin joitakin heistä.

Nuorten Joulu

LAURA MALINEN

Museotontun jäljillä

Elipä kerran Museotonttu. Se asui sauhupirtissä. Kerran kunnanjohtaja määräsi, että tonttu oli saatava kiinni, koska se oli varastanut hyvin, hyvin vanhan lusiikan. Niinpä koko Somero rupesi etsimään tonttua. Ensiksi mentiin torppamuseoon, mutta siellä ei ollut jälkeäkään tontusta. Niinpä mentiin peltotyökalamuseoon, mutta sieltäkään ei löytynyt mitään. Oli siis mentävä eteenpäin. Seuraavaksi mentiin Someron pitäjänmakasiineihin. Se oli kyllä jännittävä paikka, muttei sieltäkään löytynyt yhtään mitään ja niin päätettiin mennä seuraavaan museoon. Sen nimi oli savenvalajamuseo. Se oli ainakin minusta hirveän mukava paikka ja olisin jäänyt sinne pitemmäksikin aikaa, mutta toiset huutelivat jo minulle, että oli aika lähteä, koska mitään johtolankaa ei löytynyt.

Niinpä astelimme kohti koulu-museota. Kun saavuimme Pajulan koululle oli jo tullut ilta ja päätimme yöpyä koululla ja jättää työt vasta huomiseksi. Panimme kellon soimaan kahdeksalta ja menimme ilta-pesulle ja nukkumaan. Aamulla kello sitten soi kahdeksalta ja niin päätimme, että ensiksi tehtäisiin aamutoimet ja sen jälkeen aloittaisimme työt. Aluksi tutkittaisiin koulu. Yhtään johtolankaa emme kuitenkaan löytäneet, ja niin päätimme lähteä kohti sauhupirttiä. Kun olimme päässeet perille, näimme vilahduksen jostain tummasta otuksesta ja tajusimme, että Museotonttu asui täällä. Kun menimme sisälle sauhupirttiin, näimme samanlaisen varjon ja samassa kuului ääni:

— Kukkuluuruu, ette saa minua kiinni.

Kun katsoimme taaksemme, näimme Museotontun ja lähdimme sen perään niin kovin kuin jaksoimme. Vaan turha toivo, tonttu oli liian nokkela ja vikkela. Päätimme tehdä

ansan. Kiipesimme kaikki puuhun, meitä oli noin 20 ihmistä. Kun Museotonttu tulisi, niin yllättäisimme sen. Kun olimme odottaneet puussa pari tuntia eikä tonttua vaan näkynyt, niin päätimme hypätä alas. Juuri silloin kuului puusta ääni:

— Kukkuluuruu!

Kun katsoimme ylöspäin, näimme Museotontun. Ette arvaakaan, kuin

ka paljon meitä siututti. Olisin voinut vaikkapa kaataa jonon puun, mutta hillitsin itseni.

Juuri silloin onneksemme Museotonttu putosi puusta. Saimme hienon kopin tontusta. Olimme kyllä tosi iloisia, kun vihdoinkin saimme kiinni museotontun. Niin tonttu vietiin museoon näytteille, eikä siitä lähtien ole enää ollut museotonttuja.

Miina Virtanen kotipolullaan.
Valokuva 1952.

lapsille.

Tähän varhaiseen lapsuuteen kuuluivat myös Lammin kylässä asuvat Virtasen Miina ja Hilda. Kustaa, heidän veljensä, oli kuollut aikaisemmin. Kolmestaan nämä sisarukset olivat pitäneet taloa aikoinaan. (Viimeksi taloa piti Artturi Virta.) Talon töiden ohella sisaruksista Miina oli ollut pidoissa tarjoilijana. Hän eli pitkälle 50-luvulle.

Minulle on jäänyt mieleen näistä sisaruksista tällainen asia, kun kotiväkeni sanoi joskus: ”Katos sää, onks Virtasen likoil viäl valo.” Puita oli silloin vähemmän, joten valot saattoivat näkyä. Sitä silloin kovin ihmettelin, kun 70-80-vuotiaita naisia ihmisiä sanottiin ”likoiksi”. Mutta niin se vain oli.

Syysiltojen pimetessä lapset olivat kotona sisällä läksyjä lukien ja auttaen kotiväkeä pienissä askareissa. Kun joulukuun alkoi lähestyä, tunnelma tiivistyi joulun odotuksesta. Kun jouluaatto vihdoinkin koitti, oli se niin suuri juhla, ettei sen suurempaa enää ollut.

Hyvin varhainen joulukirkossa käynti on jäänyt mieleeni, kun kotiväkeni kanssa sain mennä juhla-laistuun joulukirkkoon, jossa kynttilät sädehtivät kruunuissaan. Kirkko oli mielestäni kaunis ja lämmintunnelmainen, vaikka istuimmekin lehterin rappusilla. Koko kirkontäyteinen kansa veisasi: ”Enkeli taivaan lausui näin...”.

Someron

TUOMAS VILJAMAA (9 v.)

Museotontun jäljillä

Oli lokakuun 10. päivä, jolloin kaikki museot olivat auki kello kymmenestä kahdeksaan-toista. Museotonttu oli kyllästynyt työhönsä. Hän kadehti museon saunatonttua ja niinpä hän yritti vaihtaa virat. Museotonttu otti saunatontun virka-asun ja kirjoitti lapun:

Saunatonttu!

Olen sairaana, enkä voi tulla museolle. Ota sinä minun virkani.

Museotonttu

Saunatonttu meni kuitenkin katsomaan saunalle ja pujahti sisään omasta pikku ovestaan. Hän katsoi eteensä ja näki Museotontun.

— Vai sillä tavalla! Sinä menet ja yrität ryöstää virkani tuosta vaan. Riisu virkapukuni ja lähe!

— Niin teenkin, sanoi Museotonttu. Lähden hakemaan uutta virkaa. Haen Someron museot ja Salon museot ja Tampereen, Hämeenlinnan, Helsingin ja Utsjoen museot. Haen koko Suomen museot.

Ja niin Museotonttu lähti vaeltaamaan. Samaan aikaan oli ensimmäinen opastusvuoro. Opas tuli juuri Museotontun oven kohdalle. Hän sanoi:

— Tässä Museotonttu asuu.

Jostain joukon keskeltä kuului ääni:

— Hei, mikä lappu siinä ovesta on?

Opas luki sen ja rupesi yhtäkkiä huutamaan:

— Katastrofi, katastrofi, Museotonttu on kadonnut! Täytyy hälyttää etsintäpartio. Ensin etsitään Someron museot ja sitten vasta muut museot.

Sillä aikaa Museotonttu oli saanut pestin jyvätonttuna lainajvämakasiineissa, mutta sekään virka ei tyydyttänyt häntä. Tontulla oli ikävä entistä virkaansa. Hän päätti palata takaisin. Sitä ennen hän kirjoitti lattialle:

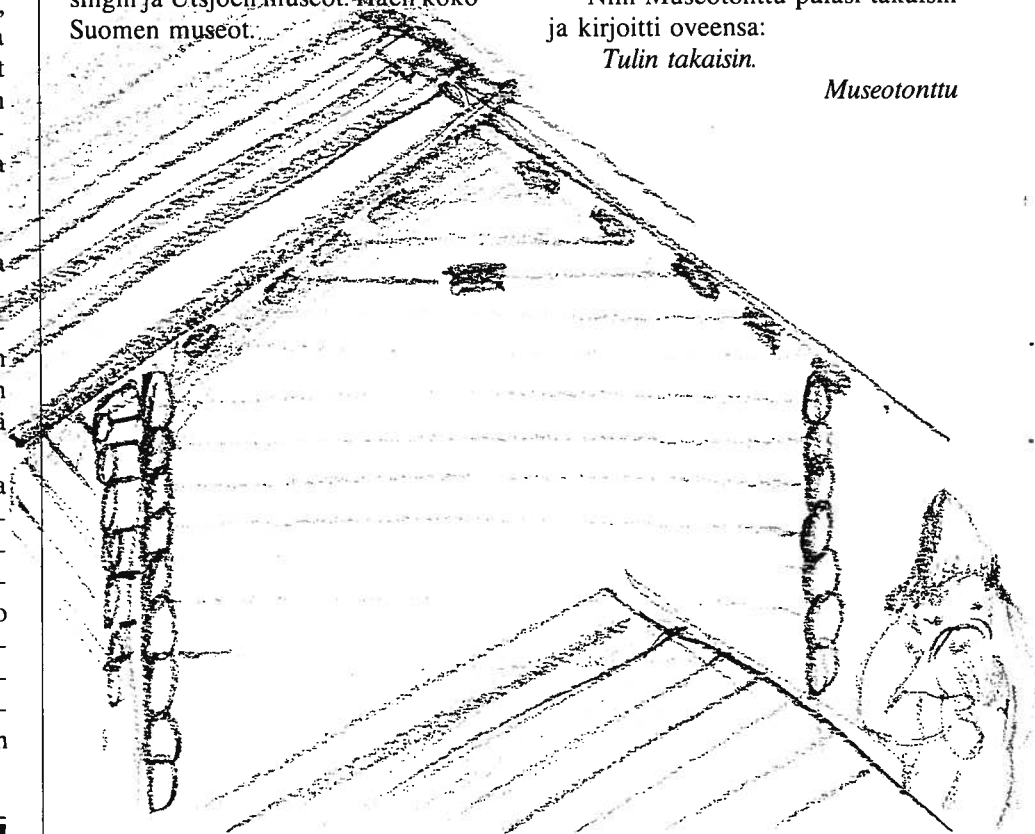
Lähdin täältä ja menen takaisin.

Jyvätonttu

Niin Museotonttu palasi takaisin ja kirjoitti oveensa:

Tulin takaisin.

Museotonttu

Erityisen usein Helvi Hämäläinen muistaa Lempi ja Väinö Kreanderin. Lempi oli hänen serkkunsa, joka oli naimisissa metsätyömies Kreanderin kanssa. Heillä oli Härjänojan mökki, jossa Helvi kirjoitti vuonna 1939 suuren romaaninsa *Säädyllinen murhenäytelmä*.

Kreanderskaa kirjailija on sanonut kretonkipukaiseksi runottarekseen. Hän sanoo Lempi Kreanderista: ”Hän oli onnellinen, pikkuisella mäentöyrällä sijaitsevassa mökissään. Hän haaveili avioliitosta koko raskaan talonpoikien piikana olon aikansa. Sitä varten hän esim. poimi suolta villapäitä tyynyn täytteeksi, kutoi patjojen päällisiä kangaspuisia.”

Viljo Verkkala oli härjänojalainen talonpoika, jonka ystävyyttä Helvi Hämäläinen arvosti ja joka kuvasi itseään ”yhdeksi ketunkiveläiseksi”. Viljo Verkkalan hautajaisissa kirjailija ajatteli häntä tähän tapaan: ”Hän oli näiden piennarheinien kukanterien värin ja tuoksun lähellä, hän tunsu kallon tuomikon luona. Hän tunsu metsät, niiden puiden pihkaiset kyljet ja puolukat ja mustikanvarvut. Hän tunsu peltojen maan muodon ja taivaan, silloin kun se oli sininen ja sitten kun se oli pitkään harmaa sekä vaaleanpunaiset ja helmiäiseltä välkkyvät kupuraiset pilvitornit.”

Päiväkirjoissa on useita mainintoja Helvi Hämäläisen tädistä Sandra ja tämän miehestä Väinö Alenista ja heidän tyttärestään Irja Alenista. Sandran ja Väinön mökissä, Pusulan Arimaan kartanossa Hämäläinen kirjoitti romaaninsa *Katuojan vettä* kesällä 1935.

Sandra-täti ei millään oppinut lukemaan eikä sen takia päässyt riipille eikä naimisiin, vaikka aviottomia lapsia tuli. Vasta kun Sandra odotti neljättä lasta, Arimaan kartanon patruuna järjesti Sandran ja hänen silloisen vihkimättömän miehensä, lasinpuhaltaja Väinö Alenin avioliittoon. Sandra-tädistään Helvi Hämäläinen sanoo: ”Sandra-parka oli saanut kokea kaiken sen häpeän ja pilkan, jonka koki luterilaisen kirkon piiriin kuuluva, joka ei kyennyt lukutaitoa saavuttamaan. Mutta eipä lukutaidottomuus estänyt häntä

omistamasta rikasta kieltä, luovaa sanontaa, joka syntyi uusina kielellisinä ilmaisuina hänen suustaan kuin kukat kedolla.”

Taimi-sisarensa ja tämän mieheen Toivo Lohmaniin kirjailija viittaa monia kertoja päiväkirjoissaan. Heillä oli Härjänojan Mikkola-niminen talo, jossa Helvi Hämäläinen vieraili usein myöhemmin vuosina, mutta hän ei viihtynyt siellä yhtä hyvin kuin aikaisemmin Kreanderin mökissä ja omassa Syrjälän nummella olleessa mökissään. Sen savusauhasta hän kuitenkin nautti: siellä ”oli turvallista aivan kuin mustassa pesässä”. Eräänä syyskuun yönä 1965 hän kirjoitti hyvin kauniisti tunnelmastaan Taimin ja Toivo-lankonsa Mikkolassa: ”Mielessäni väikkyy yhä tuo Emmauksen kaunis ilta — suomalainen männikkö, kanervaa, pimenevä tie, iltarusko, joka valaisee pöytää, lamppu, joka sytytetään ja vaeltaja, jolle sanotaan: ”Jää luoksemme, sillä ilta joutuu ja päivä on jo laskemassa. No, nyt minun on kohta lähdettävä.”

Somerniemen rovastin Artturi Sorsavirran ja tämän vaimon Tyyran Helvi Hämäläinen kuvaa viehättä-

Härjänoja on Helvi Hämäläiselle runokylä, jonka ihmiset ja luonto liittyvät monin sitein hänen tuotantoonsa.

viksi ihmisiksi. Rovasti uskoi, että eläimet osasivat puhua ennen syntiinlankeemusta. Hänellä on miellyttävä muisto myös myöhemmästä kirkkoherrasta Moilasesta, joka onnitellessaan *Vuosisatani unta* -koelmasta lauloi ensin puhelimessa virrenpätkän ja lopuksi toivotti enkelien suojaa.

Monia muitakin härjänojalaisia mainitaan päiväkirjojen sivuilla. Hän esimerkiksi kertoo härjänojalaisen kuolemisen. Vanha Muurarin paikassa asunut Mäenpää kuoli 80-vuotiaana, kun hän saunasta tullessaan otti tavalliseen tapaansa ryyppyn seinäkaapissa säilytetystä pullost. Martta-tytär oli erehdyksessä pannut viinapullon vakinaiselle paikalle etikkapullon. Isäntä toimitettiin heti lääkäriin Somerolle, mutta hän oli säikähtänyt erehdyksestä niin paljon, että kuoli.

Samainen Martta kuoli myöhemmin Someron sairaalassa, kun hän sieltä pois lähtiessään maksoi laskuaan ja lyyhistyi lattialle.

Muurarin Jallu jäi yhtenä iltana Verkkalan perunakuoppien luo istumaan eikä enää noussut. Hänen veljensä vaimo, Brunon Eeva kuoli myös äkillisesti. Hän oli pimeänä iltana käynyt vieraisilla Helvi Hämäläisen serkun Aimo Aittamaan luona. Sieltä palattuaan hän kuoli. Väinö Kreander kuoli tuvan penkille yhtenä aamuna nostaessaan kahvikuppiä huulilleen. Eräs Väinö Keltäisistä oli pilkkimässä Painionjärven jäällä. Kun hän oli koko päivän istunut samassa asennossa, mentiin katsomaan ja hänet havaittiin kuolleeksi.

Yhdessä päiväkirjamerkinneissä Helvi Hämäläinen muistelee aurinkoista kesäaamua Härjänojan kylätiellä, kun pari Heikki Koivulan pyhäkouluun menossa ollutta pikkutyttöä tuli vastaan. Heillä oli yllään kauniit pyhäkoltut: ”Orjanruusuja, pitsimäisten mesiangervojen tuoksua, taivaansineä ja pikkutyttöjä vaaleansinisissä ja kirjavissa koltuissaan kuin vaeltavia pellonpientareen kukkaryhmiä.”

Heinäkuussa 1985 hän muisteli traagista kesää 1944, ”täynnä auriongonpaistetta ja mustikkaisen nummen elämää, kylän pikku pajasta

*Kaapolan talo sijaitsee aivan Hämmäläisen kesämökin naapurissa. Siinä asuttiin vielä sota-aikana. Talon entiset asukkaat mainitaan kirjailijan päiväkirjamerkinnöissä.
Kuva: Riikka Mäntyneva*

kuuluvaa kilkatusta, viikatteen hiontaa. Naisten tuskaa”. Kustaa Karakallio oli kaatunut Vuosalmella. Samassa yhteydessä Hämmäläinen luettelee muitakin *Karkuri* -romaanin härjänojalaisia esikuvia. Heitä ovat Kustaan vaimo Helvi ja koko Alituvan väki, anoppi ja appiukko Alituvan Manta ja Ville, Helvin veli Kaapolan Huuko ja tämän vaimo Kaapolan Vappu, Lautluodon Ensi ja tämän vaimo Alma, sekä Karpin Tuure, joka toimi kutsuntamääräysten kuljettajana.

Runokylä Härjänoja

Helvi Hämmäläiselle Härjänoja on kylä, ”johon ei koskaan syntynyt sitä majaa, joka kerran oli unelmani”, mutta silti se oli ollut hänen runokylänsä, josta hän antaa päiväkirjamerkinnässään 6.3.1978 maalauksellisen kuvan:

”Elin tuossa isossa runossa, joka oli Härjänojan kylä ja omat ystäväni, kansan ihmiset, läheiset kuin maa, puut, linnut, myyrät, jotka makasivat poutakesinä kuolleina leveät liikuttavat maamiehen kämmenet avautuneina, tai koko se pienten jyrssiöitten joukko, joka kirjoitti lumelle hienon, pikkutarkan kirjoituksensa, pihaton ja tuvan ja riihen välille. Hienon verkon, johon kuuluivat myös jäniksen siniset kengät ja omien ihmisjälkiemme painavat, tohmeroiset kuvat. Heinäntuoksu harvaseinäisestä pihaton eteissuojasta, lehmän, sian, kanojen nuokkuessa puoliunessa hiljaisuudessa.”

Hän myös muistelee Härjänojan Syrjälän nummea, sellaisena kuin se levisi hänen vanhan mökkinsä takana. Se oli runsaan, rehevän mustikka- ja puolukkavarvikon peittämää. Isot metsälinnut jymähtelivät lentoon siellä täällä ja öisin lauloi rastas kuusenlatvassa, kellanviheriää yö-

taivasta vasten. *Pouta* -teoksessaan hän sanoo kertoneensa yökaudet laulaneesta punarinnasta:

”Mökkiäni ympäröivällä harmaalla aidalla se lauloi, ja sen laulussa oli ikään kuin yhtyneenä yönkirkas taivas, kylätien varsilla kasvavien ruusujen tiheikkö, käste, joka viipyili varjoisissa paikoissa pitkään kuin hopealankana ja talletti askelten jäljet kuin lumi.” Ja hän jatkaa surumielisesti: ”Tätä Härjänojan suvea muistelin ja ajattelin loukatessani itseni noihin ihmisiin, jotka kohtalo on asettanut lähelleni joksi-kin aikaa tässä elämässä.”

Päiväkirjojen monissa merkinnöissä Helvi Hämmäläinen valittaa, ettei entistä Härjänojaa enää ole ja että hän tuntee itsensä siellä hiukan onnettomaksi.

Heinäkuussa 1965 hän kuvasi hurmaavaa iltaa Mikkolassa, kun oli ollut savusaunassa ja kuljeskellut hämähärrytyä pihalla, mutta silti koko

Muistoja lapsuuteni Lammin kylästä

*Someron Lammin kylää sillalle päin. Etualalla oikealla Koiviston talo. Keskellä oikealla punainen talo, jossa Sanelma Reunanen piti pyhäkoulua.
Valokuva on ehkä 1940-luvun alusta.*

Muistot lapsuuteni Lammin kylästä ovat hyvin valoisia ja viehättäviä. Ne sisältävät paljon tunnetta, kiintymystä maisemaan ja siellä silloin eläneisiin ihmisiin. Näihin muistoihin kuuluvat myös kotieläimet, lehmät ja hevoset, joita sai katsella ilmaiseksi mielin määrin. Se oli henkistä rikkautta. Ihmisellä on taipumus unohtaa ikävät asiat ja muistaa vain iloiset ja aurinkoiset päivät.

Lapsuuteni ajoittui aikaan ennen sotia ja osittain vielä sota-aikaankin. Läheisin leikkiverini oli Helvi, silloisen kunnankirjuri Jutilan nuorin tytär. Kauniina kesäaamuna Helvi jo istui kotinsa aidalla ja huusi minua leikkimään kanssaan. Olin silloin kuusivuotias. Siellä vanhan kunnantalon pihalla sitten juoksimme ja leikimme kaiket päivät. Joskus myös leikittiin kunnantalon vieressä olevan makasiinin seinustalla. Kun kello alkoi lähestyä 9:ää illalla, tuli Helvin äiti hakemaan tyttöään nukkumaan sanomalla: ”Helevi, tule huoneeseen.” Joskus tuli isä-Jutila tiedottamaan: ”Äiti käski huoneeseen.” Päivällä kävi joskus Helvin mummokin meitä katsomassa. Tämä rouva Uljua oli hyvin herttainen

vanhus, lähtiessään hän toivotti meille: ”Leikkikää te Luojan lapset.”

Helvin isästä on minulle jäänyt sellainen kuva, että hän ei liikoja puhunut, eikä kenellekään pahaa sanonut. Kerran taas leikittiin yhdessä. Siinä oli mukana poikiakin. Kun isä-Jutila meni ohitse, sanoi Helvi: ”Isä, pojat tekkee kiusaa.” Tähän hänen isänsä päättänsä kääntämättä lausahti: ”Minä olen itsekin poika.” Siihen loppui koko asia.

Varhaisimpia muistojani on myös se, kun Jokelasta tuotiin meille uunijuustoa. Järnströmin renki Suominen kantoi molemmissa kainaloissaan suurta kivivatiä, jotka olivat täynnä höyryävää uunijuustoa. Meidän Sandra-täti oli edellisenä päivänä ollut Järnströmin neitien lehmää poijittamassa, siitä tämä palkka. En ole kovin useasti saanutkaan tätä herkkujen herkkua, sen jälkeen kun Jokelasta tuotiin.

Nämä Järnströmin neidit olivat ihan luku sinänsä, etten voi heitä sivuuttaa. Heidän kotinsa oli huvilatyylisiin rakennettu hyvin kaunis valkoinen talo vuosisadan alkupuolelta (nyk. Laukamo). Maantieltä johti hiekkakäytävä rappujen eteen, puutarhurin suunnittelemassa puistossa

*Leikkiverini Helvi ja hänen vanhempansa Ida ja August Jutila.
Valokuva ehkä 1930-luvun puolivälistä.*

oli jalopuita ja koristepensaita. Tämä hiekkakäytävä haravoitiin aina pyhäksi, sen teki Rosa-neiti. Heidän sukuhautansa hautausmaalla oli Olga-neidin hoidossa. Paitsi, että haudata joka päivä käytiin kuivana aikana kastelemassa ja haravoimassa, lauantaisin pestiin hautakivi. Mutta ei sillä hyvä, että kivi olisi pesty, pyhäamuna kuuden aikaan Olga-neiti meni vielä ämpärin ja rievun kanssa pyyhkimään pölyt kivistä, että se varmasti oli pyhäkunnossa. Se oli hänelle sydämen asia.

Lammin kylän maisemaan kuului kiemurteleva maantie, jonka Helsinkiin vievän tien laidalla kyyhötti Salosen riihi. Sen lakan alla oli mukava pitää sadetta. Tien toisella puolella oli Nuutilan Onnin viljapellot. Ne levittäytyivät rehevän tummanvihreinä luonnonmukaisesti viljeltyinä. Salosen (Koivisto) talon alapuolella ihan tien vieressä oli entinen Lammen Majan talo. Se oli omalla tavallaan viehättävä harmaine hirsi-seininen. Vaaleanpunainen orjanruusupensas kukki akkunan alla. Nahkayhtiön punainen talo oli vähän matkaa rantaan päin. Sanelma Reunanen asui siinä ja piti silloin pyhäkoulua meille kirkonseudun

Lammin Laurilan vaiheita

Laurilan hirsirunkoinen päärakennus on pystytetty vuosina 1911-15 ja peruskorjattu 1957.

Aika on muuttunut siitä, kun isäni Henrik Salonen sairastui vuonna 1913. Äitini oli tilannut auton Helsingistä viemään isää sairaalaan Helsingin Diakonissalaitokselle.

Ihmisiä kertyi pihamaalle autoa katsomaan. Lähtiessä isä oli nostanut hattuaan väkijoukolle. Se jäikin sitten hyvästiksi, sillä isäni kuoli vielä saman vuoden syyskuussa. Nuorin sisareni Kaisa syntyi kolme kuukautta isänsä kuoleman jälkeen.

Vanhempani eivät kumpikaan olleet syntyperäisiä somerolaisia. Isäni oli syntynyt Kiikassa Kinnalan Mattilassa vuonna 1854 ja äitini Hilja Maria Salonen o.s. Nikkilä Sääksmäen Tarttilan Nikkilässä 1883.

Käytyään Hämeenlinnassa kiertokoulunopettajaseminaarin hän tuli Somerolle opettajaksi. Ja oli siinä toimessa kuusi vuotta. Leskeksi jäätyään hän vielä suunnitteli kansakoulunopettajaseminaariin menoa, mutta pieniä lapsia oli vaikea jättää. Niinpä hän valmistutti tämän talon, jonka toinen pää isän kuollessa oli vielä kehikkona, ja alkoi pitää majataloa.

Värikkäitä matkalaisia

Matkustajaliikenne oli vilkasta, vaikka ajettiin hevosilla. Pisin majatalokyyti oli Tammelan Portaaseen 29 kilometriä.

Varhaisemmista matkustajista muistan Heléné Svensson-Timarin, joka antoi lausuntaillan nuorisoseurantal Sarastuksessa, jota kaunista ja historiallisestikin merkittävää taloa ei enää ole.

Muistan pianonviritäjän, joka matkustettuaan Jokioisten asemalta lähtevällä kapearaiteisella junalla kirjoitti Forssan lehteen: "Ostin sellaisen lipun, että sai istua vaan, eikä tarvinnut lykätä."

Yleensä matkustajat olivat n.s. vakiomatkustajia, jotka vuosittain palasivat miltei säännöllisiin aikoihin. Sellaisia oli esimerkiksi henkikirjoittaja Immola, joka viipyi pitkään talossa.

Keväisin ilmestyivät m.m. vakaaajat insinööri Kulhia ja maamittari Kurri. He kulkivat aina yhdessä. Kauppatkustajat olivat siihen aikaan isoja herroja suurine turkkeineen ja matkatavaranytteineen.

Äitini Hilja Maria Salonen, majatalonpitäjä ja yhteiskunnallinen vaikuttaja.

Joskus sattui, että heitä kuin yhteisestä sopimuksesta kerääntyä Somerolle viikonloppua viettämään. Menivätpä aamulla kirkkoon ja illalla suojeluskuntatalolle iltamiin.

Muistan yhden maanantain, kun viidellä hevosella lähdettiin kauppatkustajia kyytiin. Kylistä oli lainattava lisää hevosia ja kuskeja.

Turun Teatteri ehti esittää täällä operetit Mustalaisruhtinatar ja Bajadeeri. Teatteriseurueet yöpyivät täällä. Muistan hyvin Jalmary Rinteen ryhdikkään olemuksen, kun hän käveli tuossa etelän puoleisella nurmikolla silloisen puolisonsa Anni Aiton kanssa. Jorma Nortimo ja Hemmo Airamo olivat myös mukana: Varmaankin eri kerroilla, sillä tietäkseni he kumpikin olivat teatterinjohtajia.

Äiti oli monessa mukana

Äitini oli hyvä ruoanlaittaja. Herastuomari Kallio myi viikonloppuisin tuoretta lihaa Nordlundin ulkorakennuksessa suunnilleen nykyisen Härkätien kaupan vaiheilla. Långsjön kartanon puutarhuri ajoi hevosella keittiön rapun eteen myymään tuotteitaan.

Majatalon pito oli värikkästä ja työntäyteistä aikaa.

Äitini oli myös yhteiskunnallisesti valveutunut. Hän kuului kunnanvaltuustoon ja valittiin ensimmäisenä naisena Someron kirkkovaltuustoon. Muistan hyvin, kun piispa Gulin oli onnitellut häntä tästä syystä. Äitini oli myös Someron yhteiskoulun perustajajäseniä.

Helvi Hämäläinen 13.12.1989 Tapiola. Kuva: Olavi Virtanen

"tämä Härjänoja on vain menneisyyttä". Eräässä toisessa kohden hän puhkeaa valitukseen: "Härjänojan taivas — ystävät ovat kuolleet, pois. Peltomaisen linnut ja iltataivaan tähdet ovat jäljellä. Yksinäisyys. Sydämeni on täynnä vihlovaa kaipausta kadonneeseen. Pieneen poikaani, omaan nuoruuteeni, ystäviini, jotka olivat nuoria. Nyt he ovat kuolleita tai vanhoja niin kuin itsekin olen."

Tunne ihmisen suuresta yksinäisyydestä on päiväkirjojen keskeisenä teemana.

Heinäkuussa 1976 Helvi Hämäläinen kirjoittaa päiväkirjaansa: "Poissa on minun Härjänojeni — tuo mökkini suuri tupa, joka aina hajahti savulle, uuniin savutti aina ennen kuin siihen sai tulen syttymään. Taimin Mikkolan tunnelma on kuin muoviasian, jos sen rinnastaa vanhaan Arimaan lasin tumman männynhavun ja nuoren koivunlehden

viheriään."

Tammikuussa 1985 hän muisteli Härjänojan metsiä: "Ne olivat kuin olento, henkilö, johon kuuluivat männyt, koivut, lähteet ja niistä juoksevat purot, ihmisen polut ja sananjalat ja mustikat, puolukat, vanamot ja linnut. Metsälinnut kasvovivat metsästä itsestään." Keväällä 1986 hän muisteli erästä syntymäpäiväänsä Härjänojalla, jolloin täytti epätasaisen luvun. Lempi ja Väinö Kreander tulivat ja toivat valkean, kukkivan sireenipensaan ja istuttivat sen kaivon viereen: "Kukat olivat runsaita, niiden valkeus ja tuoksu ovat elävänä edessäni tällä hetkellä ja nuo kaksi ihmistä. He lepäävät molemmat Somerniemen kirkkomaan hiekassa, suuren järvisilmän kuin Jumalan silmän vartioimina."

Ei liene toista suomalaista maa-laiskylää, jonka luonto ja elämä olisi talletettu kirjallisuuteen niin täydellisenä kuin Härjänoja Helvi Hämäläisen tuotantoon. Sieltä hänen mielikuviuksensa sai aiheita, jotka muuttuivat runoiksi ja tarinoiksi. Ajattelen esimerkiksi *Ketunkivi* -romania vuodelta 1948. Sitä voi verrata ajattomassa viehätysessään Juhani Ahon *Rautatiehen*. Päiväkirjoissaan Helvi Hämäläinen paljastaa *Ketunkiven* humoristisen Paavon saaneen piirteitä hänen serkustaan Aimo Aittamaasta, Arimaan ja Mel-tolan kartanon isännästä Yrjö Härmälästä, hänen pitkäaikaisesta ystävästään, ortodoksisesta papista ja runoilijasta Aari Surakasta, Väinö Kreanderista ja ehkä jotain myös hänestä itsestään.

Siinä on yksi Helvi Hämäläisen kirja, joka olisi erinomaisen sopiva lukukirjaksi Someron kouluihin.

Pöytä on pöytä

Minäpä kerron erästä vanhasta miehestä, joka ei sano enää sanaakaan, jolla on väsyneet kasvot, liian väsyneet sulaakseen hymyyn ja liian väsyneet muutukseen ilkeiksi. Hän asuu eräässä pienessä kaupungissa, kadun päässä tai lähellä risteystä. Oikeastaan häntä ei kannattaisi kuvailla, hän ei eroa muista juuri missään suhteessa. Hänellä on harmaa hattu, harmaat housut, harmaa pikkutakki ja talvella pitkä harmaa päällystakki, ja hänellä on laiha kaula, jonka iho on kuiva ja ryppyinen, ja hänen valkoiset paidankauluksensa ovat aivan liian väljät.

Hänellä on huoneensa talon ylimmässä kerroksessa, ehkä hänellä on ollut vaimo ja lapsia, ehkä hän asui aikaisemmin jossakin toisessa kaupungissa. Ja aivan varmasti hän on ollut kerran lapsi, mutta se oli sitä aikaa, jolloin lapset puettiin kuin aikuiset. Sellaisia kuvia näkee isoäidin valokuva-albumissa. Hänen huoneessaan on kaksi tuolia, pöytä, matto, sänky ja kaappi. Pienellä pöydällä on herätyskello, sen vieressä vanhoja lehtiä ja valokuva-albumi, seinällä on peili ja taulu.

Vanha mies kävi aamuisin kävelyllä ja iltapäivisin kävelyllä, vaihtoi sanan, pari naapurinsa kanssa, ja iltaisin hän istui pöytänsä ääressä.

Minkäänlaista vaihtelua ei ollut, sunnuntaisinkin oli kaikki aivan samoin. Ja istuessaan pöytänsä ääressä mies kuuli, miten herätyskello tikitti, miten herätyskello koko ajan tikitti.

Mutta sitten tuli kerran aivan erikoinen päivä, aurinkoinen päivä, ei liian kuuma, ei liian kylmä, tuli päivä linnunlauluineen, ystävällisine ihmisineen ja leikkivine lapsineen — ja erikoista oli se, että tuo kaikki oli

yhtäkkiä vanhan miehen mieleen.

”Nyt kaikki muuttuu toisenlaiseksi”, hän ajatteli. Hän avasi ylimmän paidannappinsa, otti hatun käteensä, kiihdytti askeleitaan, notkuteli jopa polviaan kävellessään ja oli iloinen. Hän saapui kotikadulle, nyökkäsi lapsilleen, meni talonsa luo, nousi portaat ylös, otti avaimen taskustaan ja avasi huoneensa oven.

Mutta huoneessa oli kaikki entisellään, pöytä, kaksi tuolia, sänky. Ja istuutuessaan hän kuuli jälleen tikitksen, ja kaikki iloisuus oli tipotiesään, sillä mikään ei ollut muuttunut.

Ja niin mies sai raivonpuuskan.

Hän näki peilistä, miten hänen kasvosensa muuttuivat punaisiksi, miten hänen silmänsä kapenivat viiruiksi; sitten hän puristi kätensä nyrkkiin, nosti ne ilmaan ja iski niillä pöytää, ensin vain kerran, sitten toisenkin, ja sitten hän alkoi takoa niillä pöytää ja huusi samalla yhä uudelleen ja uudelleen:

”Tähän on tultava muutos, tähän on tultava muutos!”

Eikä hän kuullut enää herätyskellon tikitystä. Sitten hänen käsiään alkoi särkeä, hänen äänensä petti, sitten hän kuuli jälleen herätyskellon äänen, eikä mikään ollut muuttunut.

”Aina sama pöytä”, sanoi mies, ”samat tuolit, sänky, taulu. Ja pöytää minä sanon pöydäksi, taulua tauluksi, sänky on sänky, ja tuolin nimi on tuoli. Mutta miksi oikeastaan?” Ranskalaisille sänky on ”lii”, pöytä ”taabl”, taulu ”tabloo” ja tuoli ”shees” ja kaikki ymmärtävät toisiansa. Ja niin ymmärtävät kiinalaisetkin.

”Minkä vuoksi sängyn nimi ei ole taulu”, mies ajatteli ja hymyili, sitten hän nauroi, nauroi niin kauan, että naapurit koputtivat seinään ja

huusivat ”Hiljaa!”

”Nyt kaikki muuttuu”, mies huusi, ja siitä lähtien hän sanoi sänkyä ”tauluksi”.

”Minä olen väsynyt, minä menen tauluun”, hän sanoi, ja aamuisin hän loikoili pitkään taulussaan ja mietti, minkä nimen hän antaisi tuolille, ja niin hän nimitti tuolin ”herätyskelloksi”.

Hän siis nousi ylös, pukeutui, istuutui herätyskellolle ja nojasi käsiään pöytään. Mutta pöytä ei ollutkaan enää pöytä, se oli nyt matto. Aamulla mies siis nousi taulusta, pukeutui, istuutui herätyskellolle maton ääreen ja mietti, miksi hän mitään sanoisi.

Sänkyä hän sanoi tauluksi.

Pöytää hän sanoi matoksi.

Tuolia hän sanoi herätyskelloksi.

Sanomalehteä hän sanoi sängyksi.

Peiliä hän sanoi tuoliksi.

Herätyskelloa hän sanoi valokuva-albumiksi.

Kaappia hän sanoi sanomalehdeksi.

Mattoa hän sanoi kaapiksi.

Taulua hän sanoi pöydäksi.

Ja valokuva-albumia hän sanoi peiliksi.

Toisin sanoen:

Aamulla vanha mies loikoili pitkään taulussaan, yhdeksältä soi valokuva-albumi, mies nousi ylös ja asettui kaapille, jotta hänen jalkojaan ei palelisi, sitten hän otti vaatteensa sanomalehdestä, pukeutui, vilkaisi seinällä olevaan tuoliin, istuutui sitten herätyskellolle maton ääreen ja katseli peiliä, kunnes löysi äitinsä pöydän.

Miehestä se oli hauskaa, ja hän harjoitteli koko päivän, jotta uudet sanat jäisivät hänen mieleensä. Nyt

Kotikylän raitti on muistoissa tuttu mutta silmissä vieras

nen nähdä R-kioskin, jonka tiskillä pikkumies ensi kerran kohtasi 70-luvun inflaation: Viiden pennin karkkien hinta nousi kerralla kymmeneen penniin, ja karkkipäivästä tuli yhdellä iskulla puolta köyhempi.

Tasakattoinen kioski on purettu ajat sitten, mutta rahahuolet paikka tuo vieläkin mieleen: tontille on kohonnut Someron säästöpankki.

LSO:n entinen teurastamo, jonka pihan läpi ekaluokkalaisella oli tapana oikaista, on sekin purettu. Samalla tontilla oli silloin myös pieni kauppa, joka jäi janoisen koululaisen mieleen jopa paremmin kuin lastauslaiturin lihakoukut: Hellepäivänä ostettu kylmä jaffapullo oli pakko vaihtaa haaleaan, kun kaupan tati ilmoitti, että tarjoushinta koski vain huoneenlämpöisiä juomia.

Uuden rakennuksen toista päätä isännöivä kauppa on ottanut itselleen vanhan puodin nimen, mutta juomia myydään runsaammin talon toisessa päässä, siinä jonka räystäässä lukee Alko.

Vanha elokuvateatteri on tehnyt tilaa uudelle liiketalolle, mutta leffamainokset ovat yhtä värikkäitä kuin ennenkin. Nyt niitä ylettyy jopa lukemaan, eivätkä K12-tekstitkään enää pysty pilaamaan päivää. Lippuunkin olisi rahaa, ikävä vain, etteivät filmit enää tunnu yhtä kiehtoilta.

Torilta koululle johtanut oikopolku on ruohottunut umpeen. Vanhan muuntajan tiilitorni ei enää vartioi pellon laitaa, ja ojanpientareen voikukatkin on jyrätty uuden ohikulkutien alle. Koulu sentään on vielä koulu, vaikkei enää kansakoulu.

Pihan kiipeilyteline on vielä paikallaan, mutta vanha vajarakennus on purettu pois. Kukaan ei enää tarvitse sen oviaukkoa jalkapallon maaliksi, ja vanhat viisireikäiset puuceetkin on kai korvattu vesiveitoisilla malleilla.

En jaksa enää kivuta sokkelireunalle kurkistelemaan ikkunoista sisään. Olen jo nähnyt ja muistanut tarpeeksi, ehkä liikaakin.

Olo on jotenkin pettynyt: Tässäkö se oli, koko se elämysten runsaudensarvi, metrinmittaisen ihmisen alun avara maailma, josta aina jaksoi innostua ja etsiä uutta. Tämän kummempi se tuskin oli silloinkaan, mutta lapsen avoin mieli teki siitäkin ihmemaan.

Menneisyyteen ei ole paluuta, ja syvinkin nostalgia on aina vain kaipuuta johonkin sellaiseen, mikä ei edes olisi voinut olla totta. Muistikin osaa valehdella, jos sille antaa luvan, mutta jotain menetetystä hetkestä jää aina puuttumaan: ei siksi, että maisema muuttuu, vaan siksi, että ihminen muuttuu.

Hyppäkiven Kaunike

Lehtisen taloon tuossa Unto Monosentien alkupäässä ja Kaunike-lehmään liittyy tarina. *Kaarina Pollari* kertoo hauskesti:

”Lehtisen emäntä Kaarina oli huomattavan puhras, tarkka ja tyyskä ihminen. Kaarinan silmäterä oli huushollin lehmä, mairon ja voin antaja. Talviheinii oli säästettävä, ei niit sopinu suvel syättää. Mut Kaunike oli viisas lehmä, joka aamu se päästettiin veräjäst mettän puala, eikä se tarvinnu mittään vahtiimist, kello vaan pantiin kaulaan kilkkaamaan. Joka ehto se ilmaantus koto-veräjäl, se oli oppinu, et siäl vartoo Kaarina jauhoiin ja ruahotukun kans. Mut kuis olla, yhrel ehtolpas ei Kaunikee kuulunukkan. Lährettiin hakemaan, kun peljättiin, et onks lehmäl joku vahinki tullu. Huurettiin tsee-Kaunikee, tsee-Kaunikee, ja kuureltiin välil. Joku jo erotti Nummilan suunast niinkun lehmänkellon kalinaa. Ja siält Kaunike löytyis — täyres seilis viinapannuin viärest Hyppäkiven lähteelt. Se makas oikjanas mäskisaavein viäres ja yritti viäläkin vettää pitkäl kiälelläs viinanmäskii poskeesas. Onks se ensimmäinen kerta, kun kännipäisäs koto-kin unohtuu!”

Varkaanniittu

Rankkulaan ajellessani olin tottunut kulkemaan Jaatilantieltä Rautelantielle ja siitä sitten Unto Monosentielle, mutta erään päivänä olikin nimi muuttunut Rautelan tiestä Varkaanniitun tieksi. Nimeen liittyy seuraavanlainen tarina:

Larpan vanha emäntä epäili, että hänen lehmänsä maito varastettiin. Lehmä oleskeli Larpan takaniitulla Jaatilan kylässä. Asiaa tutkittiin ja lopulta kuitenkin selvisi, että oma vasikka oli imenyt maidot. Joten ei-pä siihen nimeen sitten vakavampaa liittynytkään.

Oma tupa ja perunamaa

Somero on tarjonnut erinomaiset mahdollisuudet omakotirakentajille. Edullisella hinnoittelulla ja monipuolisella tonttivalikoimallaan somerolaisilla on ollut hyvät lähtökohdat oman huushollin perustamiseen. Moni on sitä mieltä, että oma talo pitäisi sijaita niemen nokassa erillään muista. Ainakin meidän elämäokuvaan sopii kuitenkin hyvin se, että naapureita on liki, keskustaajama on lähellä ja olemme kaavoitellulla alueella.

Tulevaisuus

Tätä nykyistä asuntoa tehdessä oli mielessä millaisen teen seuraavaksi — siinä tulisi mahdollisesti vieläkin tehokkaammin otetuksi huomioon ekologiset näkökohdat. Nyt kuitenkin elämme täällä Monosen tiellä täysin sydämin — ja nythän tekniikka suo sellaisenkin mahdollisuuden, että voin tehdä tietokoneella virtuaalitalon. Se on haaste, jonka ensimmäinen vaihe on toteutunut tänä syksynä — minulla on riittävän nopea kone tällaisen idean kehittelyyn. Joten pää pystyyn ja rinta rottingille, tulevaisuus odottaa ja odottelen mielenkiinnolla, millaiseksi se muotoutuu meille somerolaisille, Suomelle, Euroopalle ja koko maapallolle.

Maalaismaisemaa

Valitsin aikoinani Someron empi-
mättä asuinpaikakseni. Maatalouspi-
täjän luonne oli varma tae, että viih-
tyisin täällä ja olihan Somero
synnyinpitäjäni Ypäjän naapurissa.
Ensimmäiset kosketukset Someroon
sain, kun vierailimme serkkuni Kyös-
tin luona Terttilässä. Seiväshypyn
MM-mies Pentti Nikula innosti mi-
nutkin samaan lajiin. Somerolle tu-
lon aikoihin urheiluharrastus kui-
tenkin jäi jääkiekkoa lukuunottamat-
ta.

Pinnanmuodostukseltaan Some-
ro on enimmäkseen laakeaa tasan-
koa. Maisemallisesti merkittävää
maan ja veden vuorottelua on niu-
kalti. Painionjärvestä alkunsa saa-
van Someronjoen vartta seuraavaa
harjua lukuunottamatta Someron
länsi- ja lounaisosan maisemia hallit-
sevat tasaiset savikot. Kunnan kalli-
oinen koillisosa ja idässä harjuinen
Somerniemen seutu ovat tyypillistä
Tammelan ylänköä. Tässä maise-
massa ihmisen jäljet tulevat esiin
poikkeuksellisen voimakkaina: pel-
tokuvioiden vaihtelevat muodot, pel-
lon ja metsän yhtymäkohdat, met-
säsaarekkeet ja kumpareet muodosta-
vat mitä mielenkiintoisimpia
yhdistelmiä, joita sitoo yhteen lem-
peästi polveilevat, maisemaan luon-
tevasti asettuvat tiet.

Historiasta

Joskus aprikoin, että mahtaakohan
täällä Rankkulassa olla paljon koiria
— nimen tuoma mielikuva oli hie-
man väärä, mutta alueen historia
kiinnosti ja niinpä hieman siitä. So-
meron historia I kertoo sivulla 82
seuraavaa:

”Jaatilan vanhat kantatalot, jotka
olivat olemassa v. 1540, olivat Kylä
(isäntänä Perttu Heikinpoika), Ruu-
nala (Mikko Pietarinpoika) ja Sauk-
ko (Matti Matinpoika). Viimeksi
mainittu sai kuitenkin sen jälkeen,
kun siitä 1661 tuli Someron kapp-
alaispappila, uuden ruotsinkielisen
nimen Grankulla, josta sittemmin on
käytetty suomenkielisessä puheessa
ja osittain asiakirjoissakin kauhistut-
tavia väännöksiä kuten ”Rankulla”
ja ”Rankkula”. Kolmitaloisena kylä
pysyi aina vuoteen 1749, jolloin
Ruunalan kahtia jakautuessa saivat

Kevät 1991. Tontin pusikko ”lakosi”
Mikon ja Antin vesureiden edessä.

alkunsa Simola (ensimmäinen isäntä
Simo Simonpoika) ja Mäkelä.
Vuonna 1792 perustettiin kylän ta-
kamaalle kruunun toimesta Penik-
ojan uudistalo. Ja vuonna 1806 Si-
molasta erotettiin jälleen osatalo,
joka kuitenkin palasi kantatalon yhy-
teyteen jo 1858. Tämän jälkeen ky-
lässä oli siis viisi taloa, Kylä, Gran-
kulla, Simola, Mäkelä ja Penikoja.”

Tämä kappalaispuustelli Gran-
kulla, jonka vanha maakirjanimi oli
Saukko, on edelleen seurakunnan
käytössä ja navetassa on Somero-
Seuran työkalumuseo. 1916 sattui
Grankullassa tulipalo ja 1950 kivi-
navetasta tehtiin talousrakennus.
Seurakunta on kolmeen otteeseen
luovuttanut ikivanhaa maaomaisuut-
taan. Ensimmäisessä torppareista ja
muista maanvuokraajista tehtiin it-
senäisiä pienviljelijöitä (laki annet-
tiin 1921). Seurakunnalla oli vai-
keuksia hoitaa hajallaan olevia
maa-alueitaan, ja niinpä 1928 virka-
talolautakunta laati molempien pap-
pilain viljelysmaata koskevan järjes-
tely- ja myyntitiedotuksen. Esimerkik-
si Someron yhteiskoululle myytiin
hehtaarin suuruinen tontti 1000
markan hinnasta. Kirkkoherran
pappilasta myytiin 1 palsta ja Gran-
kullasta 3, yhteensä 113 ha. Kolmas
kerta tuli ns. pika-asutusta koskevan
lain ja maahankintalain nojalla.
Vuosina 1941-48 Kirkkoherran
pappilasta luovutettiin 10 tilaa, yht.
142 hehtaaria, Grankulasta 25 tilaa,
yht. 63 ha. Nykyään kirkkoherran
pappilalla on 24 ha, josta metsää 19
hehtaaria.

”Olen unessa useasti sinun
kaduillas koulutie.” Kos-
kenniemiäkin niin runoili,
vai kuka? Minäkin muistan koulu-
tieni hyvin, sen ensimmäisen, jota
seitsenvuotias miehenalku syksyllä
1975 lähti taapertamaan kohti So-
meron Joensuun piirin kansakoulua.

Matka on lyhyt, kilometreissä
puolitoista, vuosissa yhdeksäntoista.
Tie on vielä tuttu ja polut paikoil-
laan, mutta askeleet ovat oudot ja
maisema jotenkin vieras. Tie on
muuttunut, kulkija on muuttunut.

Kotiportilta puuttuu se punainen
postilaatikko, johon jokainen tiistai
toi uuden kirkaskantisen Aku An-
kan, eikä naapurin mäyräkoirakaan
enää ryntää pihastaan pikku koulu-
laisen lahkeita näykkimään. Naapuri
on muuttanut, koira kuollut ja posti
pystyttänyt tienpenkalle muovinvih-
reän jakelurivistön, josta koko katu
saa hakea lehensä.

Askelten äänikin on jotenkin
väärä. Kodikkaasti rouskuva sora on
peitetty ikävän harmaalla asfaltilla,
johon ei aikuisenkaan kenkä jaksa
kovertaa niitä patoja ja kanavia, joi-
ta pieni mies niin usein jäi sateen
jälkeen kotimatalla rakentelemaan.
Leijanalennätys varmaan sujuisi pa-
remmin, kun kompastumisen vaaraa
ei enää ole.

Jaatilanjoen kävelysillalle viettä-
vä mäki antoi silloin pienelle punai-
selle polkupyörälle hirmuisen vauh-
din, mutta nyt sekin tuntuu nau-
rettavan loivalta. Siltaa on leven-
netty ja kohotettu, eikä kenenkään
enää tarvitse pelätä oranssinkeltai-
sen koululaukun takertuvan kaitee-
seen.

Yläasteen piha, jonka isot ihmi-
set hieman pelottivat pientä kulkijaa,
näyttää melkein samalta kuin silloin,
mutta uimahallin taakse on kohon-
nut valtava liikuntahalli. Mahtaako
jokirannan vanha talonraunio vielä
olla paikoillaan, vai ovatko nyky-
nassikat etsineet pikkukiinalaisten
paukutteluun jonkin paremman pai-
kan.

Uimahallin nurkalta saattoi en-

kaikki sai uuden nimen: Hän ei ollut
enää mies, vaan jalka, ja jalka oli
aamu ja aamu mies.

Nyt te voitte itse kirjoittaa tari-
naan jatkoon. Ja sitten te voitte, aivan
kuten mieskin vaihtaa sanat toisiksi:

soida on asettua,
pallella on puristaa,
loikoilla on soida,
nousta on palella,
asettua on katsella.

Ja niinpä sitten sanotaankin:
Miehellä vanha jalka soi pitkään tau-
lussa, yhdeksältä asettui valoku-
va-albumi, jalka paleli, ja hän katseli
kaapille, jotta hänen aamujaan ei
puristaisi.

Vanha mies osti sinisiä koulu-
vihkoja ja kirjoitti ne täyteen uusia
sanoja, ja siinä hänellä oli puuhaa yl-
lin kyllin, eikä häntä enää näkynyt
kadulla kuin joskus harvoin.

Sitten hän opetteli kaikkien esi-
neiden ja asioiden uudet nimitykset
ja unohti samalla yhä perusteelli-
semmin ja perusteellisemmin oikeat.
Hänellä oli nyt uusi kieli, joka oli yk-
sin hänen.

Aika ajoin hän näki jopa untakin
uudella kielellä, ja sitten hän käänsi
kouluajoiltaan tutut laulut omalle
kielelleen ja lauleli niitä itsekseen.

Mutta pian ei kääntäminenäkään
enää oikein ottanut sujuakseen, hän
oli unohtanut lähes kokonaan van-
han kielensä, ja hän joutui etsimään
oikeita sanoja sinisistä vihkoistaan.
Ja häntä pelotti puhua ihmisten
kanssa. Hän joutui miettimään pit-
kään, miksi ihmiset mitään sanoi-
vat.

Hänen tauluaan ihmiset sanovat
sängyksi.

Hänen mattoaan ihmiset sanoivat
pöydäksi.

Hänen herätyskelloaan ihmiset

sanoivat tuoliksi.

Hänen sänkyään ihmiset sanoivat
sanomalehdeksi.

Hänen tuoliaan ihmiset sanoivat
peiliksi.

Hänen valokuva-albumiaan ih-
miset sanoivat herätyskelloksi.

Hänen sanomalehteään ihmiset
sanoivat kaapiksi.

Hänen kaappiaan ihmiset sanoivat
matoksi.

Hänen pöytänsä ihmiset sanoivat
tauluksi.

Hänen peiliään ihmiset sanoivat
valokuva-albumiksi.

Ja ennen pitkää mies ei voinut muuta
kuin nauraa, kun hän kuuli ihmisten
puhuvan jostakin.

Hän ei voinut muuta kuin nau-
raa, kun hän kuuli jonkun sanovan:

”Menettekö tekin huomenna
katsomaan jalkapallo-ottelua?” Tai
kun joku sanoi: ”Nyt on satanut jo
kaksi kuukautta.” Tai kun joku sa-
noi: ”Minulla on eno Amerikassa.”

Hän ei voinut muuta kuin nau-
raa, koska hän ei ymmärtänyt yh-
tään mitään.

Mutta mikään hauska tarina tä-
mä ei ole. Se alkoi surullisesti ja
päättyy surullisesti.

Harmaatakkinen vanha mies ei
ymmärtänyt enää muita ihmisiä,
mutta se ei ollut vielä kovinkaan pa-
ha asia.

Paljon pahempi asia oli se, ettei-
vät ihmiset enää ymmärtäneet häntä.

Ja sen vuoksi hän ei sanonut enää
mitään.

Hän oli vaiti, puheli vain itsensä
kanssa eikä edes tervehtinyt enää
ketään.

MARIA MÄKINEN

*Se, mitä ei vanha
mieskään sanonut*

Maria Mäkinen

Jos liike onkin ihmiselle välttä-
mättömyys, ainakin pakkomielle
jokaisen oivalluksen jälkeen, niin
oivallus on vain oven avautuminen
sisäisen puuskan virrata ulos ja ta-
kaisin liikuttaen sisustusta, ja yhtä
kuin työn alku: ilman työtä jää kaik-
ki entiselleen.

Peter Bichselin novellin vanha
mies kuului varhain ”aikuisten”
normein puettuihin, siihen kehään
ujutettuihin, jonka rajoissa ihminen
elää, turvatustikin, muttei liiku. Hän
eli päivästä toiseen, ajan nakutuk-
sen rytmisissä kummempaa ajettele-
matta, niin yksinkertaisesti kuin vain

jatkua seuraavalle sivulle

vaitonaisin mielin voi. Mutta ihmis-
mielellä on luontainen pyrkimys va-
loon, tietoisuuteen; ja hetkittäin,
säännöttömän säännöllisesti ulkoi-
nen todellisuus, materian ja tapah-
tumisen virta aukoo ihmisen omia
räppäniä oivalluksen välähtäen tulla,
valokvantin.

Kauan turpeana, saranoillaan
seistyyään, ja hetkessä hetkeksi oival-
luksen energian täyttämänä voi ih-
minen valita unohtamisen turvan ja
kipeän terällä tanssin väliltä, sekä,
erikseen, oikein tai väärin. Jos ihmi-
nen unohtaa, tekee työtä; jos ihmi-
nen ryhtyy leikkiin, tekee hän työtä.
Mutta vain ajan tuoma kuvitus lop-
putulokseen määrittää energian käy-
tön oikeutuksen: Onko ihminen ek-
synyt itsestään, vaiko löytänyt
ajatuksen verran uutta polkua
omimpaansa.

Vanha mies valitsi uhman: Hän
takoi paljain käsin, koko tukahdute-
tun lapsenuhmansa voimalla pöytää,
menneiden iltojensa ainoaa ajanvie-
tettä, mutta hänen harjaantumatto-
masta mielestään ei riittänyt rikko-
miseen kylliksi voimaa. Niinpä mies
rakensi itselleen utopian, heittäytyi
unohdukseen. Hän loi itselleen oman
kielen, muttei omaksi kuvakseen
vaan negatiiviksi opitulle arkitodel-
lisuudelle. Vaikka sen värit olivat

päinvastaiset, jäi kaikki entiselleen.

Ihmisen valinta yksinään, ympä-
ristöstään riippumatta, tai sen moni-
naisuuteen suhteutettuna ei tieten-
kään voi olla sen kummemmin oi-
kein kuin väärinkään, mutta jos
yksilöstä itsestään lähtevä pyrkimys
valoon ja liikkeeseen johtaakin taan-
tumukseen vastoin hänen luontoaan,
kuin myös ihmisyyden historian,
evoluutionkin suuntaa, voitaneen
lopputulosta pitää julmana — ja si-
käli kun ihmisellä on valinnanva-
paus, hänen valintaansa vääränä.

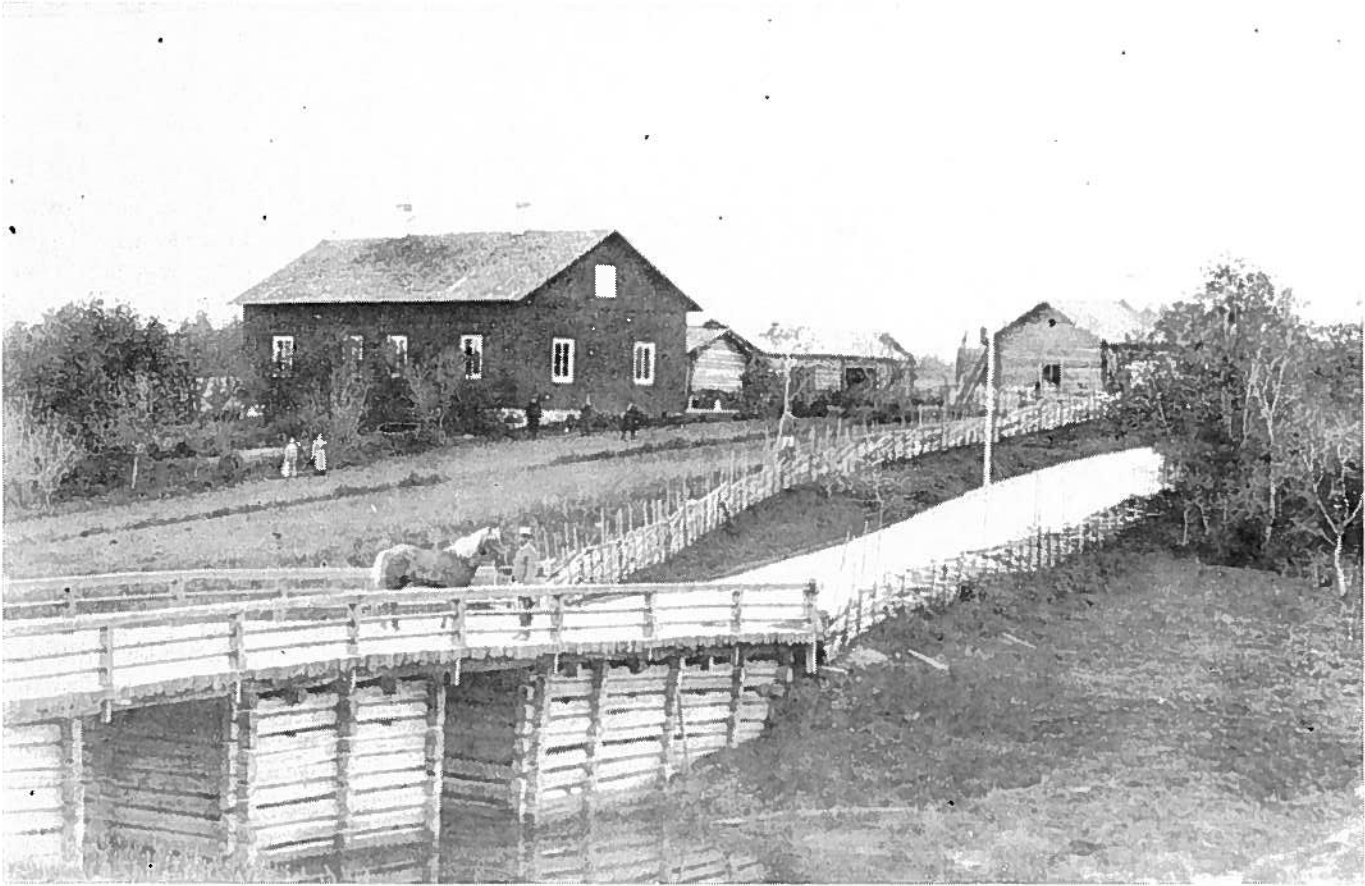
Novellin mies pakeni ja piti
hauskaa. Hän pakeni ennen niin neut-
raalia arkeaan, joka yhden oivalluk-
sen valossa oli paljastunut vanhaksi,
rumaksi ja ummehtuneeksi. Hän piti
hauskaa, nauroi maailman hirveälle
kaoottisuudelle, joka uuden kielen ja
näkemisen myötä oli muuttunut hän-
nen todellisuudekseen: Vanha mies
tarkertui monimerkityksellisyiden
verkkoon, sitä pahemmin mitä pi-
temmälle kehittänyt omaa sanastoaan.
Mikä pahinta, hänen oli luomassaan
tilassa tilassa liikkuakseen luovutta-
va kommunikoinnista, yhteisen pu-
heen aktista eli toisen ihmisen koh-
taamisesta.

Usein asettuu oivallus siihen ra-
jakohtaan, jossa yksilöt peilaavat it-
seään toistensa sisäpinnoista: ystä-

välliset ihmiset, leikkivät lapset tai
hymy ja ilkeys, puhe vailla kum-
mempaa sisältöä. — ”Ihminen tarvit-
see ihmistä ollakseen itse ihminen.”
Mutta jos peili sumenee, ihminen py-
sähtyy; virta lakkaa liikuttamasta si-
säisiä ääniä ulos ja ulkoa takaisin
tietoisuuden liikkeeksi. Ja mikä jää
on eloton, valoton talo kadun päässä,
tai lähellä risteytystä ja kuitenkin sii-
tä ehdottomasti erillään.

Ei vanha mieskään saanut enää
itseään ymmärretyksi, peilatuksi,
vaan jumiutui kouluaikojen laului-
hin ja uuden kielensä tikitykseen.
Epäilemättä hän näki kaaoksen sel-
vemmin kuin kanssaihmisensä, mut-
tei kyennyt kokemaan sen yhteistä-
vää moninaisuuden ominaisuutta. Se
kun oli hänen kielessään jotain aivan
muuta.

*Teksti on julkaistu Ylioppilastut-
kintolautakunnan ja kirjoittajan
luvalla. Se oli viime kevään Some-
ron lukion paras ylioppilasaine.*

Someron Jaatila. Pikkupappila (Grankulla) ja Jaatilan silta vuodelta 1904. Pastori Brant hevosineen sillalla. Kuvat antanut Somero-Seuralle Helena Hannila 1956.

telöpisteen piha-alueeseensa ja jää-
telönhimo yllätti.

Jaatilantien alkupäässä on Lar-
pan asuntoalue ja muutamia teolli-
suuslaitoksia. Varkaanniitun risteyk-
sen jälkeen on Talosen peltoaukea,
jonka päässä hämöttää metsän si-
sällä Unto Monosen tien viitta osoit-
taen vasempaan. Nyt syksyllä EU-
äänestyksen aikoihin maisema on
todella kaunis — monilajinen puusto
väriloistossaan tuo mieleen puheet
Lapin ruskasta — ympäristö on se-
koitus kaupunkia ja perinteistä maa-
seutua. Pienen ylämäen jälkeen va-
semmalla on Lehtosen uudisrakennus
ja mielessäni käväisee ajatus Lehti-
sen Kaarinan **Kaunike**-lehmästä,
josta hieman lisää tuonnempana. Tie
katkaisee Suovalavan pellon ja sitten
jälleen sukelletaan metsään, joka on
ollut kuuluisaa marjastusmaata —
sain tänä syksynä useamman ämpä-
rillistä mustikoita juuri tältä alueelta

ja ehkä parasta aluetta oli kuntora-
dan seutu.

Vasemmalla radan ja tien välissä
on uusi rivitaloalue Satumaa. Mai-
neikkaan säveltäjän ehkä kauneinta
tuotantoa on tango Satumaa, joka on
leikkisästi ristitty Someron kunnal-
islauluksi. Monesti se on kaikunut
juhlissa ja illanvietoissa ja sisältää
hän se ihmisen perimmäisiä herkkiä
tuntoja. Unto Mononen oli syntyjään
muolaalainen niin kuin olen minäkin
juuriltani ja monet, monet somero-
laiset. Eikä ole kuin sata metriä kun-
tienviitta osoittaa Rauli Somerjoen
tielle. Jotakin surumielistä liikkuu
mielessäni, kun ajattelen Raulin lau-
lujä — niissä on jotakin ylittämätön-
tä. Hieman kauempana oikealla nä-
kyy Baddingin puistotie. Ehkä hän ei
elinaikanaan ollut kovin suuressa
”huudossa” täällä Somerolla, mutta
sellainen ajatus on käväissyt mieles-
säni, että juuri tällainen omaperäi-

nen, hieman sisäänlämpiävä maa-
seutupitäjä on omiaan tuottamaan
tuollaisia erikoispersoonallisuuksia
mm. viihdemaailmaan.

Aleksi Aaltosen tie on oikealla.
Aleksi Aaltonen oli puoluesihteerinä
ja salkuttomana ministerinä sodan
jälkeen. Hyppäkenen lähde on tämän
tien kohdalla kuntoradan reunassa.
Uusia asuntoja on rakenteilla ja jo-
kunen vapaa tonttikin on vielä jäljel-
lä. Tänä syksynä saimme katulam-
put, vaikka olisi niitä ilmanakin
viihdytty — revontulet ja öinen tähti-
taivas olisivat näkyneet paremmin .
Samoin asfaltointi eteni tänä syksy-
nä melkein kotimme kohdalle.
Rankkulan alueen kadut on nimetty
somerolaisten kuuluisuuksien mu-
kaan. Tuolla edempänä on Joel Vil-
kin ja Lauri Sariolan tiet ja kuntora-
dan sisäpuolella löytyy mm.
Achreniuksen ja Jakob Ritzin tiet.

Koti Rankkulaan

Tämä on melko tarkkaan sitä seutua, Pappilankylän Elonpeltoa, joka oli meille vaihtoehto Rankkulalle. Kuva on vuodelta 1927-28. Vas. kirkkoherra Laaksi, Agata Sainio, Ida Salo ja Toivo Lumivalo. Kirkkojärven takana kirkko jää vasemmalle. Kuvan on lahjoittanut Somero-Seuralle Agata Sainio 1956.

Niin siinä sitten vaan kävi, että Rinnetie vaihtui Rankkulaan. Mitään erityistä ulkoista syytä asuinympäristön vaihtoon ei ollut. Viihdyimme hyvin Rinnetien maisemissa, yhteistoiminta asukkaiden kesken oli hyvä, asuinrakennuksen toimivuus tilankin puolesta oli kunnossa. Mutta olen jo pikkupojasta lähtien saanut olla mukana rakennelmien suunnittelussa ja toteuttamisessa — tuottaa suunnatonta mielihyvää saada aikaan omilla käsillään jotakin ja luonnontieteiden alueella saamani koulutus antoi taustatukea asioiden toteuttamiselle. Huhtikuussa, kuten niin monena muuna keväänä oli rakentamiskuumme taas parhaimmillaan ja ajatukset syventyivät yhä tiukemmin unelmatalon ympärille, ja kun paikkakin oli jo tiedossa — niin siitä vaan. Muistan hyvin erään syvällisen keskustelun koulumme opettajainhuoneessa

kollegani **Anja Vinkon** kanssa. Vähältä piti ettei **Kinnusen Timo**, joka tavallaan kuuluu iskuryhmääni rakentamisen alueella, saanut minua Elonpellon maisemiin.

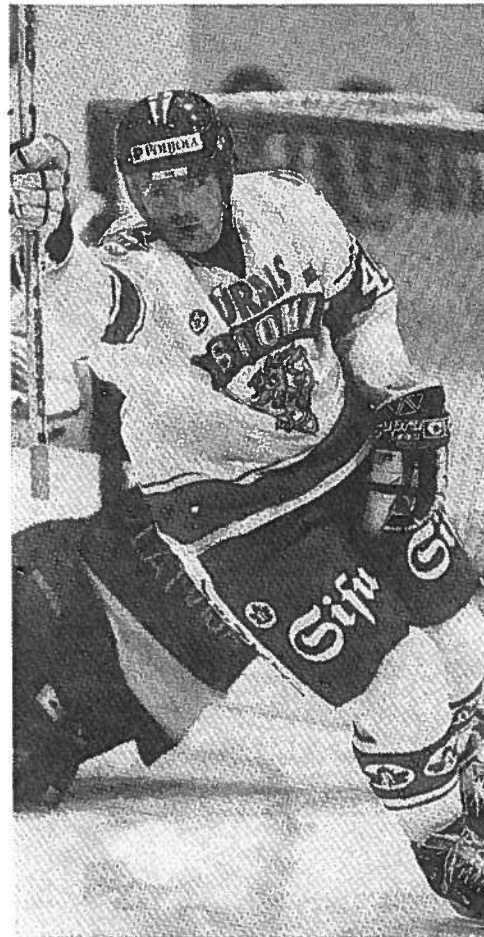
Olen kokenut hyvin merkittävänä haasteena sen, että ikäpolvellani on ollut suunnattoman hyvä onni asua tällaisessa maassa kuin Suomi — sodanjälkeinen jälleenrakennus ja toive paremmasta on toteutunut meidän silmiemme alla. Maamme on vienyt loppuun tavattoman urakan karjalaisten asuttamisessa, siirtolaiskysymys on täällä ratkaistu rauhanomaisesti ja hyvinvointi on tuonut mukanaan mahdollisuudet toteuttaa suuriakin toiveita — kuten minun kohdallani.

Asuinpaikkani on Someron Jaatilan kylä ja siellä Someron uusin asuntoalue Rankkula III, joka jää kuntoradan ulkopuolelle. Radan sisään jäävät taasen Rankkula I ja II,

nämä asuinalueet tulivat kuntoilun ohella tutuiksi myös Someron vesikriisin (mangaaniongelman) aikoihin, jolloin moni muukin somerolainen haki juomavetensä **Hyppäkiven lähteestä** juuri kuntoradan vierestä. Työmatkaa kertyy minulta Kiiruun koululle noin kaksi kilometriä, vaimollani on hieman lyhyempi matka Someron Terveyskeskukseen. Perheeseeni kuuluu lisäksi kaksi kouluikäistä poikaa ja jo työelämässä oleva tytär.

Varsin mieluisan työmatkan sain kokea viime talvena, kun muutaman kerran matka taittui Kirkkojärven kautta hiihtäen. Useimmiten kuljen kuitenkin pyörällä joko Turuntien tai sitten Okkerinalueen kautta. Kun työpäivä päättyy, suuntana on Jaatilan teollisuusalue ja etenkin, kun ajattelen viime kevään kotimatkoja, pieni mutka saattoi matkaan tulla siitä, että Kauppakioski pystytti jää-

Maali – se on hunajata!

Sponsoreitten koristama kiekkoilija.

Teemu Selänne on tämän hetken tärkeimpiä suomalaisia urheilun ammattilaisia. Selänteen ohella myös itse laji, jääkiekko, on noussut viime vuosina tärkeimmäksi suomalaiseksi urheilulajiksi — ainakin televisiossa. Se on jännittäväntä tv-viihdettä, ylistää kriitikko Jukka Kajavakin. Syitä on monia, muun muassa se, että jääkiekko on kuin luotu televisuaaliseksi spektaakkeliksi ja että suomalaisten kiekkoilijoiden menestys sekä olympialaisissa että NHL:ssä on tuonut lajille arvovaltaa. Toisaalta kiekkopiirit ovat vuosia tehneet lajinsa hyväksi pitkäjänteistä PR-työtä.

SM-liigan kaksitoista joukkuetta pelaavat runkosarjassa 50 kierrosta ja 300 ottelua. Katsoja ei enää tyydy seuraamaan liigan kehittymistä sarjataulukoista ja tilastoista, vaan menee halliin hörppimään olutta ja pitämään hauskaa, viihtymään. Eräät tutkijat pelkäävät, että liika viihteellisyys hävittää urheilusta ihanteellisuuden. Hyvistä pelaajista tulee pelkkiä viihdyttäjiä. ”Tämä on urheilun tulevaisuuden kauhukuva. Urheilu perinteisessä merkityksessään voi hävitä”, sanoo assistentti Pasi Koski Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisestä tiedekunnasta.

Liigan otteluita kävi viime kaudella katsomassa puolitoista miljoonaa ihmistä; samalla he kantoivat reilusti yli sata miljoonaa markkaa pääsylipputuloloja seurojen kassaan. Ilmankos mainostajat ovat kärppänä liikkeellä niin kentän laidalla kuin kaukalossakin. Jälle luisteleva pelaaja on korea kuin joulukuusi: esim. Jokeri-kiekkoilijalla on päässään VR:n hanskat, yllään Kesoiliin ja Karjalan tuotteita tuputtava paita, jota koristaa vielä radioaseman megahertsinumero. Helsingin IFK:n peliasu on sikäli tyylikäs, että paitaan on päässyt vain KOFF, ettei pääse katsojalta ollut unohtumaan, eikä myöskään Atria-lenkki — siitä pitää

taas huolta Kuopion Kalpan makkarasponsori. Uusille mainoksille on tilaa oikeastaan enää luistimissa — Jokereilla paikka oli varattu viime kaudella hampurilaisketju McDonald'sille.

Jääkiekon menestyjät edustavat medioissa niitä nuorison esikuvia, joita hiihdon, kestävyysjuoksun ja keihäänheiton legendat olivat takavuosina. Tätä nykyä nuo perinteiset miesten voittolajit ovat kääntyneet auringonlaskun puolelle. Jäähallin kentällä on nyt lahjakkaista yksilöistä muodostuva joukkue, tiimi, jolla on metafyyminen voitontahto, sekotus amerikkalaista fighting spiritiä ja suomalaista sisua.

Urheilusankari on menestyjä monella mittarilla: fyysisesti ja taloudellisesti, mutta medioissa ennen kaikkea suomalaisena. Tässä mielessä Teemu Selänne on toteutunut suomalainen toiveuni, 90-luvun koulutuskeskustelun ideaali. Hän on se, joka on toteuttanut suomalaisamerikkalaisen unelman: omalla työllään ja ruumiillaan saavuttanut menestystä, luottanut itseensä ja päässyt ulkomaille NHL:n Winnipeg Jetsin luottopelaajaksi.

NHL (National Hockey League) on jääkiekkoilun korkeakoulu, yliopisto ja väitöskirja — tästä kovempaa koulutusta ei voi enää mistään saada. NHL kerää tasonsa ja palkkunjensa ansiosta kaikki maailman huipunimet samaan paikkaan ja muille sarjoille jää todellisuudessa vain statistin osa. Tämä koskee myös Suomen omaa SM-liigaa, jonka ehdoton tähtipelaaja Teemu Selänne oli. Selänne pääsi Kanadassa osalliseksi suomalaisen onnen paradoksista: unelmien täyttymys on ulkomailla. ”Minulla on aina ollut tavoitteena päästä joskus NHL:ään. Se on jääkiekkoilijalle aivan sama kuin olympialaiset keihäänheittäjälle tai melojalle. Haluan kehittyä pelaajana ja ihmisenä, ja tiedän NHL:n olevan juuri oikea paikka tälle kehitykselle.

Jokereiden sotisopa on tuttu peliasu Teemu Selänteelle.

Jääkiekkoilu on ammattilaisurheilua ja suurta bisnestä, joten raha ja neuvottelut kuuluvat automaattisesti yhteen. Mutta liian usein lehtijutuissa unohdetaan se tosiasia, että rakastan jääkiekkoa ja motiivini pelata ovat aivan muuta kuin ansaita paljon rahaa”, kertoo itse asiassa kuultuna Teemu Selänne. Aika ajoin iltalehtien lööpeissä huhutaan Teemun palaavan takaisin Suomeen Jokereiden avainpelaajaksi; saa nähdä, riittääkö Harkimon pussissa miljoonia.

Kokonaisuudessaan jääkiekko on 1960-luvulla television mukana yhdenmukaistuneen suomalaisuuden kiintoisa vertauskuva. Suomen maajoukkue — leijonamiehistö — on hieman liioitellen sanottuna eräänlainen Suomen lihallistunut isku-ryhmä, joka koettelee suomalaisen identiteetin asemaa maailmalla. Nautittavinta on kohdata naapuri — Ruotsi tai Venäjä.

Urheilu on kulttuurimme kenties paikallissidonnaisin osa-alue. Se vahvistaa paikallista yhteenkuuluvuutta. Suosikkiseurat määräytyvät asuinpaikan mukaan toisin kuin idolit esimerkiksi musiikkiviuhhteessa. Jääkiekossa on yhä vielä koettavissa ”meijän kylän pojat” -kotiseutuhenkeä, joka yhdistää sukupolvia ja säätyjä — kansallisen eläkeläis-seuran pappa, Puolimatkan kirvesmies ja yläasteen koulutytö kannustavat samaa kiekkoilijaa: he heiluttavat

lippuja, huutavat, takovat käsiään yhteen, tömistävät, ulvahtelevat, huokaavat. Tarvittaessa he haukkuvat tuomarin maan rakoon: ”Nuija, nuija!” Yleensä tuomari on nuija, koska hän tahtoo antaa jäähy ”meidän pojille” aina syyttä suotta.

Vastustajajoukkuetta saattelee jälle mölyisä buuaus. Se tarkoittaa: me ollaan parempia kuin te. Ja kun oma pelaaja lämäsee kiekon vastustajan verkkoon, puhkeavat fanit — niin bassot kuin sopraanotkin — kannustuslauluun:

*On meille peli tämä elämä ja henki
ei siinä kukaan ole isäntä ei renki.
Kun johtomaali syntyy, päältä putoo kipsi,
ne huutaa: ovat yhtä yleisö ja Tepsi;
ja pojat tahtoo sitä makiata lissää:
maali, maali, maali – se on makiata
hunajata, hunajata, hunajata mulle,
hunajata, hunajata, hunajata sulle.
Oh-hoh, soi viulu!*

Rudolf varttui pojasta mieheksi. Hän suoritti kolmevuotisen asevelvollisuuden, työskenteli autonkuljettajana ja rakennusmiehenä. Kerran 1970-luvulla hänet palkittiin hyvänä työntekijänä. Se oli turistimatka Suomeen. Linja-autolla käytiin Helsingissä ja Tampereella, mutta Somerniemelle ei ollut mahdollisuutta tulla. Silloin hän näki, miten tätä maata oli rakennettu ja kaikki oli hyvässä kunnossa. Seuraavan kerran Rudolf tuli Suomeen vasta elokuussa 1990.

Sitä ennen hän kävi Virossa suomen kielen kursseilla. Inkerin kieli oli lähempänä suomen kieltä kuin viron kieli ja Rudolf oppi puhumaan suomea hyvin. Isän ja äidin kanssa ”luaettiin” (puhuttiin) inkeriä, mutta oman perheen kotikieli on viro. Rudolfin vaimon Heikken vanhemmat ovat suomalaista syntyperää, Junnoja. Heikke on toiminut Viljandissa

Eestin Inkerinsuomalaisten Seuran varainhoitajana.

Rudolf Kyttä sai rakennuspeltimiehen paikan eräästä suomalaisesta rakennusfirmasta, jonka toiminta tosin loppui lyhyeen. Uusi työpaikka löytyi YIT-yhtymästä. Rudolfin poika Margus tuli Suomeen syksyllä 1991 ja pääsi opiskelemaan Haagan ammattikouluun.

Silloin syksyllä 1991 isä ja poika lähtivät Somerniemelle. Kartasta he tutkivat reittiä etukäteen. Rudolf muistelee tuota matkaa: ”Maisemarinne oli kyllä tuttu ja maantienmutka tuli välähdyksenomaisesti mieleeni, mutta ajoimme vielä eteenpäin. Olin silloin 6–7-vuotias, kun täältä lähdin. Kysyimme huoltoasemalta, missä on Kaurasen talo, ja he neuvoivat palaamaan takaisin. Kun Anjan kanssa sitten kävelimme pihalla ja hän näytti punaista mökkiä, jossa olimme asuneet, oli siinä

jotakin tuttua. Siinä lähellä oli silloin jääkasa, joka oli peitetty sahanpuuruilla, sen minä muistin.”

Kun Rudolfilta kysyy, aikooko hän anoa Suomen kansalaisuutta ja muuttaa tänne pysyvästi, hän vastaa: ”Katsotaan nyt. Vaimoni Heikke ja nuorin poikani Andrus asuvat vielä Viljandissa. Kaikki riippuu vielä lapsista ja vaimosta.”

Rudolf vierellä 94-vuotias kummitätinsä Fanny Mäkinen ja tämän tytär Anja Kaase. Syksyn 1991 jälkeen Rudolf on käynyt Somerniemellä lapsuutensa maisemissa tapaamassa ystäviään pari kolme kertaa vuodessa.

Ruokavuosi on pohjoinen rikkaus

1943 tai 1944 Rudolf Kyttä kastettiin evankelisluterilaiseen uskoon. Somerniemen kirkonkirjoihin kastetta ei merkitty. Mikäli elettiin vuotta 1944, se saattoi olla Sorsavirran puolelta jonkinlaista varovaisuutta. Ei myöskään muisteta, tapahtuiko kastaminen vanhempien, kummien vai rovastin tahdosta. Rudolfin mieleen on jäänyt vain mielikuva muistapukuisesta miehestä ja siitä, että hän pelkäsi ”kastumista”.

Sota oli päättynyt. Välirauhansopimuksen 10. artiklan mukaan Neuvostoliittoon palautettaviin kuulivat myös Suomeen siirretyt inkeriläiset. Valvontakomission kanta oli, että heidät oli tuotu Suomeen väkisin. Osa inkeriläisistä olisi halunnut pysyä Suomessa, mutta osa tahtoi lähteä takaisin kotimaahansa. On arvioitu, että noin 87 % väestönsiirroissa saapuneista palasi tai palautettiin Neuvostoliittoon.

Kytän perhe lähti Lohjan koontumiskeskuksesta 13.1.1945 Vainikkalan kautta kohti Inkerinmaata. Kaurasen väen kanssa sovittiin, että lähetetään kirjeitä. Päätettiin jopa salakielen käytöstä. Jos kirjeessä kehutaan, että kaikki on hyvin, niin se tarkoittaa että asiat ovat huonosti. Mutta Saima-tyttären lähettämä postikortti Lohjan asemalta jäi perheen viimeiseksi viestiksi. Rudolfin mieleen on jäänyt, miten juna pysähtyi rajan takana ja matkustajilta kerättiin pois kaikki suomalainen kirjallisuus. Kirjoja ja lehtiä oli suuret kasat lumisella ratapenkereellä. Se tuntui kuitenkin pieneltä murheelta, sillä pian he tiesivät olevansa kotona Skuoritsan Niisnovan kylässä. Suomesta lähtiessään heille oli luvattu, että pääsevät takaisin omaan taloonsa. Mutta juna ei pysähtynyt kotikylän asemalle. Se porhalsi täyttä vauhtia yhä eteen-

päin. Ahdistavat ajatukset täyttivät ihmisten mielen heidän katsellessaan junan ikkunasta ohikiitävää lumista maisemaa. Lähellä Moskovaa, Kalinin kaupungissa juna vasta pysähtyi. Sieltä heidät kuljetettiin Myösmaan kolhoosiin, josta tuli heidän kotinsa noin vuodeksi.

Rudolfin isä lähti Viroon. Hän sai sieltä työtä ja asunnon. Hän kirjoitti perheelleen, että tulkaa perässä. Koko perhe asettui asumaan Viljandiin. Vuonna 1947 Kytän perhe sai määräyksen lähteä Siperiaan. Lähes koko omaisuus myytiin, jäljellä oli vain muutama matkalaukullinen tavaroita. Kaikki oli valmiiksi laitettu matkaa varten. Sitten tapahtui jotakin, mitä Rudolf ei tiedä. Vaikka sukulaisia ja tuttavvia joutui lähtemään, niin heidän lähtönsä peruuntui. Oli-ko syynä ehkä Marian raskaus, sillä perheeseen syntyi viides lapsi, tytär Laine lokakuun lopulla?

Nykysuomalainen paheksuu joulun tienoon hössötystä. Kiire, tuhlailu ja kaupallisuus kirootaan. Seuraava katkelma on Kai Linnilän ruokakirjasta *Isoäidin kermakakku, oman äidin lihapullat* (Tammi).

Etelän lomakohteissa tietää muuttaman viikon perästä, miksi paratiisia ei jaksa loputtomiin. Edessä on elinkautinen tuomio ilman vuodenaikojen vaihtelua.

Pohjoiselle ihmiselle vuodenaajat ovat todellisempi ja henkilökohtaisempi elämys kuin Antonio Vivaldille (1678-1741) tämän säveltäessä *Opus kahdeksaan* sisältyvää viulukonserttosarjaa *Vuodenaajat* (*Le stagioni*). Neljä vuodenaikaa ovat toisistaan selvästi erottuvia sesonkeja. Niistä muotoutuvat erilaiset askareet ja erilaiset syötävät. Pohjoisen ihmisen sisälle rakennettu kello tikittää kevätväsymyksineen ja talvimasennuksineen. Kaikesta marinasta huolimatta Pohjolan olio tietää elävänsä ja odottavansa jotakin suurta, ja aina se tulee.

Ruokavuosi on täynnä iloisia merkkilippuja, etappeja, joiden kautta elämä jatkuu, vuosi vaihtuu toiseksi. Mitä ikääntyneemmäksi ihmispolo vaelluksellaan varttuu, sitä turvallisemmiksi hän kokee asiat, jotka vuosittain toistuvat ja antavat ryhdin maailmalle.

Avaan kalenterin, ja sieltä nousee värikkäitä semaforeja. Vuodenvaihteeseen liittyy mateenkutu; se tarkoittaa mätää ja mateenmaksaa, silputtua sipulia, smetanaa ynnä kasoittain blinejä. Helmikuun viides tuntuu ontolta ilman Runebergin torttujen. Laskiaiseen kuuluvat tietenkin runsaskermaiset laskiaispullat ja herne- tai linssi-rokka. Hyvämaksaisille tarjoan hurritraditioni takia lämmintä arrakkipunssia.

Pääsiäiseen liittyy oikea lammasta paisti, vaikka lammasta perheessä syödään muutoinkin paljon. Kustantajamme talousjohtajan vaimo Irma toimitti aktiivivuosinaan

meille ihastuttavan pashan. Puolivalloituksessa kodissaan hän oli oppinut käyttämään ortodoksien pääsiäisherkkuihin tiuttain muniä ja kermaista maitoa. Nykyisin mämmi louhi-saarelaiseen tapaan tyydyttää meidän keväisen makean tarpeen. Tosin pashan tekeminen ei ole taikuutta, sen puristaa muottiin väärauskoinenkin.

Mahla alkaa juosta kevään korvalla: siis mies koivun rungon kimpun astioineen, letkuineen jotta saadaan simaa. Niin ollaan vapussa: simaa ja tippaleipiä! Vanhasta tottumuksesta vappupäivänä on syötävä lounaalla monipuolisesti tehtyjä sillejä.

Huhti-toukokuussa ensimmäiset nokkoset nousevat päivän puolella esiin. Heleän vihreästä vihannasta saadaan muhennos, nokkosräiskäleet tai -keitto. Samoihin aikoihin ruohosipuli antaa satoaan. Voileivän päälle silputtuna, aivan sellaisenaan, se maistuu taas uudelta herkulta.

Kirkkoherra kuulutti vielä 1950-luvulla Kiuruveden saarnastuolista lahnan kudun alkaneeksi. Jos isännät jäivät kesäkuun ensimmäisellä viikolla pois merkittävistä tilaisuuksista, se voitiin kudun takia ymmärtää. Vaikken olekaan lahnan ylimpiä ystäviä, suolakalan ja kookkaan savukalan pyynti tuntuu touko-kesäkuun vaihteessa pakolliselta. Se on kansalaisvelvollisuus sille, jonka suonissa virtaa tilkkakin sakeaa savolaisverta. Lahnaa laaditaan pieneen suolakalatiinuun ja keitetään lahnanpääkeittoa.

Korva- ja huhtasienet ovat nostaneet ryppyiset päänsä lumiläikkien välistä. Ensimmäisillä tutuilla pävilillä, varsinkin Nummisen Eemelin metsässä, saattaa olla miltei pienen kaalin kokoisia yrmyköitä, jotka on ehdittävä noukkimaan ennen tään kylän ämmiä. Kevään ensimmäiset sienikeitot ja -muhennokset odottavat.

Jos raparperipehko sijaitsee lämpimässä paikassa, piirakkaan ja kiisseliin ei kulu puoltakaan kuuta päl-

ven paljastumisesta.

Alkukesän kausiherkkuja ovat retiisit ja varhaiskaali. Retiisien viileän puutarhamullan satoa katoaa sellaisenaan ahnaisiin vatsoihin. Retiisin valkea liha on kiinteää, se vi-vahtaa siniseen. Sen leikkuupintaan nousee kastepisara. Mikään punainen ei hohda niin kirkkaana kuin kevätkesäisen retiisin turmeltumaton poski.

Meikäläinen ahmatti syö varhaiskaalin aluksi raakana salaattissa. Ei uskoisi että ensikaali ja se kaalinpää, joka on uskollisesti maistunut läpi talven, ovat samaa sukua ja heimoa keskenään. Niin erilainen on uuden kaalin lehden koostumus, sitko, väri ja maku! Koska alkukesän kaalit kypsyvät keitettyinä nopsaan, maitokaali ja kaalikeitto ovat itsestään selviä alkukesän rituaaleja.

Aina kesäkuussa sameavetisten kuhajärvien rannoilla hortoili toimentonna kalamiesten ärtyisiä joukko. 1990-luvun alussa laadittu kalastuslaki muutti ikimuistoisia rauhoitus-aikoja. Kuha ei ole periaatteessa kielletty kala, mutta käytännössä kalastuskunnat rauhoittavat järviemme puolijalokiven kesäkuun ajaksi. Lauri Koli, joka tietää Suomessa eniten kaloista, mainitsee *Suomen kalat* -teoksessaan (Porvoo 1989), että heinäkuun ensimmäisellä viikolla kuhavesillämme on aina vallinnut suoranaisen kansanjuhlan tuntu.

Pitkiin ja lämpeneviin kesäiltoihin kuuluu jo vakiintuneesti käristetyn makkarahan haju.

Etelä-Suomessa on varhaisina kesinä saanut ensimmäiset herkkutatit jo juhannuksen tietämissä. Ikuisen muhennoksen rinnalle olen kehittänyt kausiherkun, puutikkun tai metallipuikkoon pujotetun, silavan, leivän ja sipulin kanssa ulkona hiillostetun tattivartaan.

Kesän ensimmäiset kunnolliset vahvero- ja tattisaaliit muuttuvat kausisyyjän ruuansulatuksen tykkäänä. Lihan osuus ruokavaliossa vähenee olemattomiin.

Perheessämme kaikki ovat syn-

Antti ja Maria Kyttä lapsineen Kaurasen pihalla kesällä 1944. Lapset vasemmalta Elviira s. 1933 (Hokkanen), Saima s. 1930 (Piir), Rudolf s. 1937 ja äitinsä sylissä Somerniemellä 1944 syntynyt Räili (Vares). Räilin tytär kuuluu Virossa paikalliseen kirkkokuoroon ja on käynyt esiintymässä sen mukana Suomessakin.

tyneet täyden kesän aikaan. Leijonien syntymäpäiväpöytä on sydänkesän tuoreiden vihannesten juhlaa. Kokki pääsee helpolla: pestään, raputetaan, pilkotaan ja saksitaan vihanneksia erilaisiksi keoiksi. Avomaan kurkkua ei kannata nyt säilöä, kukkakaalia ja porkkanaa ei keittää. Ne ovat parhaimmillaan raakoina suolan ja jugurttikastikkeen kanssa. Sipulin varret ovat erottomaton osa kasvia niin vihanneksena kuin mausteena. Ensimmäiset pienen pienet valkosipulinkynnet polttavat kielenpäättä eri lailla kuin talvella.

Ravustuksen ja vesilinnustuksen alkaminen on heinäkuun ja elokuun lopun suuria merkkipäiviä. Ravun rauhoituksella on maassa pitkä perinne. Jo vuonna 1875 annettiin asetus pyyntiajan rajoituksesta. Tuhannet ja taas tuhannet luvalla ja luvatta ravustajat sytyttävät nuotionsa lampien, järvien ja jokien rannoille. Kalojen, kanojen ja kaikkien mahdollisten elävien lihapalat siirtyvät mertojen ja lippojen syöteiksi. Ravustus on enimmäkseen poikasten kansanjuhlaa lepikossa. Pyytäjät syövät sesongin aikana tuhansia kiloja hiiltynyttä lenkkimakkaraa. Epätieteellisen tutkimuksen mukaan vain 5 % pyytäjistä syö rapuja.

Monet ravustajat ovat meluisaa ja roskaavaa joukkoa, mutta linnustus on sotaa ja todellista pauketta. Rantojen ja saarten asukkaiden on joko mentävä mukaan tai kuunneltava nurisematta elokuun lopun iltojen ja öiden räiskettä. Se laantuu aikanaan. Monelle odottajalle kaislikon kuhina ja rätinä merkitsevät makoisia hetkiä.

Mansikan, vadelman ja mustikan kypsyminen muistuttaa jälkiruuan tarpeellisuudesta arjen ja juhlan aterioissa. Kun marjamaitoihin on kylästyttävä, aletaan riehua kakkujen ja piirakoiden kanssa. Sitruunamehulla kostutetut mansikat ja vaniljakastikkeella höystetty mustikkapiirakka nostavat ihmisarvomme.

Kun keskellä mustinta kevättalven loska-aikaa muistelet mansikkakakun ja mustikkapiirakan hetkiä ja herkkujen olemusta, usko tulevaisuuteen palaa, heleät sävelet kaikuivat korvissa. Iljanteet muuttuvat kuiviksi metsäkankaiksi, jäiset oksat

Fanny Churbergin asetelma vuodelta 1877.

puhkeavat viheriöiväksi viidakoksi. ”Böse Leuten haben keine Lieder...”, isoäidin isä hoki. Pahoilla ihmisillä ei ole lauluja, ei runoutta, ei mielikuvituksen lentoa ja toivon paloa...

Kun koululaitos laati uuden aika-aulun ja avasi uksensa jo elokuussa, syksy valtakunnassa aikaistettiin. Hysteria on tarttunut koko väestöön. Vanha kalenteri on käynyt toimetomaksi, luonnonlait on mitätöity. Elonkorjuuseen ryhdytään entistä aikaisemmin, koska kesähuvilat, mökit ja siirtolapuutarhojen palstat elävät koulujen rytmissä.

Kansanvalistusoptimismin odottamattomin saavutus, vuosikymmenen aikana synnytetty yleinen ja yhtäläinen sienihuuma antaa suomalaiselle ruokavuodelle ennennäkemättömän uuden ryhdin ja sisällön. Metistämme kannetaan aivan oikein tonneittain sienivalkuaista koteihin. Sienivalikoimat ovat monipuolistuneet. Enää ei kerätä vain kangassieniä kastike- ja suolasieniksi. Muinoin halveksittu lampaankääpä on astunut aateliin; siitä tehdään pihvejä, murekkeita, soppaa ja etikkasäilykkeitä.

Suppilovahverosta on tullut vaihikka kansalliskukka — jos sienet luettaisiin oikeiksi kasveiksi. Suppilovahvero on venyttänyt sienivuoden ensi lumille saakka. Iloisen värik-

käät takamukset loistavat Etelä-Suomessa kuuraisten puunrunkojen seasta vielä marraskuussa. Toiveikkaimmat sienestäjät aikovat yhdistää joulukuusenhaun ja viimeisen vahveroretken samaksi tapahtumaksi.

Silakkamarkkinoiden aika tuo sisämaahankin merikalan maun. Rantaruotsalaiset, jotka pitävät pilkkanaan hämäläisiä, väittävät että Hämeessä ei tunneta muuta kalaa kuin suolasilakka. Silakkanelikko on tosin kutistunut taka-alalla piileksi-väksi purnukaksi maustekala-astioiden kirjavan kaartin varjoon. Saaristolaitosten kalanjalostuksen taito ja kekseliäisyys ovat viime vuosina nousseet huimasti. Kalaveneissä, toritiskeillä, kauppahalleissa ja jopa normaaleissa elintarvikeliikkeissä törmää joka syksy aivan uusiin jalosteisiin. Ryytiliuoksiin on sujahtanut eksoottisia makuja. Helsingin ja Turun silakkamarkkinoilla palkitaan vuosittain parhaimmat ja erikoisimmat maustekalat. Valkosipulilakka kuuluu jo suomalaiseen perinneruokaan.

Virolaisten, varsinkin saarenmaalaisten veneiden mukana markkinoille on tullut runsaasti savustettua ankeriasta ja öljyssä säilöttyä kilohailia. Virolaisten kalansavustus tehdään kylmemmällä sauhulla kuin

MANU KÄRKI

Rudolf Kyttä – poika valokuvassa

aana lähtenyt isänsä ja äitinsä mukana Kaurasen pihapiiriin punaisesta mökistä kohti Inkerinmaata. Se tapahtui talvella 1945.

Inkerinmaa on Nevajoen molemmin puolin Suomenlahden ja Laatokan välillä. Maisemallisesti se on vaihtelevaa: soita, jokia, järviä, korkeita harjua, alavaa maata ja merenrantaa. Ennen vuosikymmeniä kestänyttä suurta hajaannusta tuolla alueella asui 1920-luvun jälkivuosina lähes 138 000 inkeriläistä. Nyt heitä ei ole jäljellä Inkerinmaalla kuin rippeet, ehkä 20 000 henkilöä. Kaikkiaan ainakin yli 60 000 inkeriläisperäistä ihmistä elää nykyään eri

puolilla Neuvostoliittoa.

Rudolfilla on vain hämärä mieli-kuva heidän lähdöstään Inkerinmaalta. Isä ja äiti kulkivat edellä laukkuja kantaen, hän itse käveli perässä. Rautatieasemalla saksalaiset sotilaat antoivat ruokaa, se oli jotakin soppaa ja se oli hyvin maistuvaa.

Kesäkuussa 1941 käynnistyneen Saksan idänsotaretken eräänä tärkeänä tavoitteena oli valloittaa Leningrad. Saksalaiset joukot tulivat Inkerin kautta. Sotatoimet sujuivat niin nopeasti, että Saksan valtaamalle alueelle jäi arviolta 65 000 inkeriläistä. Leningradin valloittaminen kuitenkin pysähtyi syyskuussa 1941

ja juuttui piirittämiseksi. Keski-Inkerin suomalaisseudut joutuivat yli kahdeksi vuodeksi saarroksien taakse ja sodan jalkoihin. Keväällä 1942 oli ankara pula elintarvikkeista, ja saksalaiset ryhtyivät siirtämään hädässä olevia Viroon, osan siirtyessä vapaaehtoisesti Saksaan töihin. Vuoden 1942 lopulla Suomen ja Saksan hallitusten välillä tehtiin sopimus, että inkeriläiset voivat halutessaan vapaaehtoisesti siirtyä Suomeen.

Rudolfin isä Antti, äiti Maria ja sisaret Saima ja Elvira olivat Virossa noin vuoden. He asuivat jossakin maalaistalossa. Sitten tuli taas käsky kokoontua ja matka Suomeen alkoi. Kuljetukset Paldiskin ja Hangon välillä aloitettiin 29.3.1943. Tämä 70 km:n laivamatka kesti normaalisti 5-7 tuntia. Suomessa inkeriläiset joutuivat viipymään kolmen viikon ajan karanteenileirillä, ennen kuin työhönsijoitus voi tapahtua.

Pian kuusi vuotta täyttävä Rudolf saapui vanhempiensa mukana Suomeen 25.5.1943. Ainoa muistikuva tänne saapumisesta oli, että lapsille jaettiin leluja. Miten he Somerniemelle tulivat, sitä hän ei muista. Kaurasen talon pihapiirissä oli punainen tupa, missä perhe asui. Isä teki talon töitä, sisaret Saima ja Elvira kävivät Oinasjärven koulua. Saima oli myös opettaja Venholla apulaisena. Taisi Elvirakin olla apputyttöä jossakin naapurissa. Elokussa 1944 perheeseen syntyi tyttö, joka sai nimen Raili. Rudolf leikki poikien leikkejä. Varsinkin talviset kelkkamatkat ovat muistoina mielessä. Kaikki sujui Suomessa hyvin, mitään erityistä pahaa tai hyvää ei jäänyt pikkupojan mieleen.

Rovasti Sorsavirta vaali perintettä. Eräs tällainen oli jouluseurat Viuvalan Kaurasella. Kolmekymmentä vuotta tämä perinne jatkui aina vuoteen 1961 asti. Suuri sali ja kamarit olivat aina täynnä ihmisiä. Oli kyläläisiä ja oli sukulaisia Pusulan Kärkölästä asti. Jouluseuroissa

II RUUANVALMISTUKSEEN JA ATERIOINTIIN LIITTYVÄT TO-TEAMUKSET

29. *Ei nyt oo aikaa kattila pohjast pei-
lata.*

Miniä saattoi katsoa kattilan poh-
jaan todetakseen astian puhtauden
ruokaa valmistaessaan.

30. *Ei saa leikata kahel kää! kannet-
tavii palasii.*

Ohuisiin leipäviipaleisiin kului val-
jon voita.

31. *Ei se kala pala mut se liem* (vrt.
35)

32. *Eihä kattila ääriää itke.*

33. *Kyläne syömine jääp kynnyksel.*

34. *Köyhälkii on aikaa keittää mut ei
oo aikaa jäähyttää.*

35. *Luu luont on liha makiaa* (vrt.
31).

36. *Mikä kättee se kärsää.*

Niukkuuden vallitessa saatu ruoka
tai vaate otettiin heti käyttöön.

37. *Variltha erota pittää.*

Juodaan lähtökahvit (vari = kuuma).

38. *Veitsi ol jäänt leipäkannikkoi vah-
timaa.*

Mummon huomio, jos veitsi löytyi
ruokakomerosta.

III SÄÄSTÄVÄISEN ELÄMÄN- MENON SANAPARRET

39. *Ei tähkist oo vällii koha* (kunhan)
olet tulloot taltee.

Entisaikaan kerättiin korret viljapel-
lostalta talteen, jolloin tähkatkin tulivat
luonnollisesti mukana.

40. *Iest* (edestä) *syömätö löytyy.*

Säästäväisyyden kulmakiviä.

41. *Jos ei oo riihe rimputinta, ei oo
kirko kimputinta.*

Työhön ja ”kylille” piti pukeutua eri
asusteisiin (vrt. 53).

42. *Kel on paikka paika pääl, sil on
markka marka pääl.*

Aikakautensa säästäväisyyskehotus.

43. *Kene jalka kapsaa, sen suu nap-
saa.*

Ahkeruuden ylistys.

44. *Paikattu on paremp ko rikkinäine.*

45. *Syötävä kulluu ja piettävä peh-
menöö.*

IV SEURUSTELUUN JA YH- TEISELÄMÄÄN LIITTYVÄT SUT- KAUKSET

46. *Eihä voita poskelt syyvä.*

Kauneus ei elätä (vrt. 52).

47. *Eihä hiir heinäree ala kuole.*

48. *Hame hautoo.*

Vaimon vaikutusvallan moniselittei-
nen huomio.

49. *Nakit* (sievät ja taitavat tytöt)
*naapuriä naiaa, kauniit kauas katso-
taa.*

50. *Näkö on ko Luoja luont, tavat nii-
ko ite tahtoo.*

51. *Parraasha viejä miel.*

Koskee tyttöjä ja sianporsaita.

52. *Syöphä se rumakii ruuan.*

Vaimo saisi olla samalla kauniskin.
(vrt. 46)

V HERJAT

53. *Mikä on riihe rimputin, se on kirko
kimputin.*

Samat asusteet työssä ja ”kylillä”
(vrt. 41).

54. *Nälkäne täi ko pääsöö ruppee, ni
se syöp luuta myöte.*

55. *Ol suuhu saamas mut leuval lep-
saht.*

On oltava varma asiastaan.

56. *Sopotus ja sussupieru on kielletty.*

Molemmat voivat aiheuttaa hiljai-
suudestaan huolimatta ikäviä seu-
rauksia (sopotus eli kuiskaus on
usein juoruilua).

*Tämä valokuva kädessään Rudolf
Kyttä tuli syksyllä 1991 Viuvalan
Kauraselle ja kysyi, kuka poika istuu
kuvassa hänen oikealla puolellaan.
Kysyjää vastassa ollut Anja Kaase
tunsi kuvasta veljensä Pertin, mutta
kuka oli tämä hattupäinen pikkupo-
ika?*

Syksyllä 1991 ajoi Viuvalan
Kaurasen pihalle punainen
Lada. Autosta nousi kaksi mies-
tä, vanhempi ja nuorempi. Talon
emäntä Anja Kaase meni ovelle vas-
taan. Vanhemmalla miehellä oli kä-
dessään pieni valokuva. Hän kysyi:
”Kuka on tämä toinen poika?” Toi-
nen poika oli Kaurasen talon nuorin
poika Pertti, mutta kuka oli tämä
hattupäinen poika, jonka henkselit
kulkivat ristiin yli rinnan? Anja kat-
soi kuvaa ja katsoi kuvan esittäjää.
Oliko tämä mies kuvan hattupäinen
poika, oliko hän Rudolf? Kyllä, siinä
hänen edessään seisoi Rudolf Kyttä,
sama pikkupoika, joka oli 7-vuoti-

meillä on totuttu, siksi ankeriaan
maku eroaa miellyttävästi totutusta,
ja kala säilyy lämminsavustettua pi-
tempään.

Nahkiaisen pyynti alkaa viralli-
sesti elokuun puolivälin jälkeen,
mutta saaliit ovat kaupan vasta
syyskuun puolen välin paikkeilla.
Ammattilaiset lopettavat nahkiaisen
kalastuksen loka-marraskuun vaihtees-
sa. Herkullista matoa pyydetään
vuosittain pari miljoonaa kappaletta.
Niitä saa tuoreeltaan hiillostettuna
tai palvattuna Pohjanmaan jokien
tuntumasta ja Satakunnasta. Pori—
Helsinki-tien varrella, eritoten Nak-
kilan kirkon vaiheilla voi pysähtyä
ostamaan herkkua pysäköintipai-
koille pystytetyiltä tiskeiltä. Varsi-
naisen sesongin jälkeen hiillostetut
nahkaiset säilötään etikkaan. Silloin
niitä on tarjolla ympäri maata liki
joululle saakka.

Ensimmäisten maata vähän ko-
vettaneiden pakkasten aikaan uskal-
taa hivuttautua karpalosoille. Jääty-
nyt rahkasammal kantaa joten
kuten. Jopa Etelä-Suomen pienim-
mätkin rämeenlämpäreet antavat
noukkijalle litrakaupalla kirpeää
herkkua.

Muikku ja siika liikkuvat vilk-
kaasti kudun aikaan kun vedet kyl-
menevät lähelle viittä astetta. Yleen-
sä varmoja aikoja ovat loka-marras-
kuun pakastuvat yöt. Suurilla muik-
kuvesillä kuten lapsuuden ajan Ou-
lunjärvellä muikkua vedettiin nuo-
talla kesällä ja talvella. Saimaalta
nuohotaan muikkua kesäisin troolil-

la. Pienen mittakaavan kalamiehet
uskovat, että Saimaan pienentynyt
kanta on troolareiden syytä. Loka-
kuun viimeisellä viikolla Saimaan
umpiperällä, Kuolimolla, kausika-
lastajat esittävät samoja kateita aa-
toksia. Muikkusaaliin sivutuote on
maailman toiseksi paras kaviaari,
muikunmäti. Se on helppo lypsää
kippoon kalan ollessa vielä verkossa.

Syksyllä vannoutunut lihansyö-
jäkin voi nauttia kausivaihtelusta.
Pienten maapaikkojen kesäholhokit
siirtyvät ajasta penkkiin. Luomuvil-
jelijöiden liha- ja siipikarja teuraste-
taan usein perinteisin tavoin koti-
nurkissa. Ruho hyödynnetään kuten
silloin ennen. Sisälmysten, sorkkien,
päiden ja häntien ystävät ryhtyvät
perinteisten tappajaiskeittojen, sylt-
tyjen ja makkaroiden tekoon. Yhä
useammat ovat alkaneet jälleen suo-
lata kinkkunsä tiinuun vanhaan ta-
paan.

Hirvestys on kansantaloudellises-
ti merkittävä ampuma-aseen käyt-
tömuoto. Vaikka väkilukuun nähden
vain murto-osalla kansasta on mah-
dollisuus kaataa hirviä, miltei kaikil-
la on tilaisuus syödä sen lihaa. Mie-
hiä ja koiria pakoontötkivä metsä-
karja törmää liikenteeseen, ja lihaa
joutuu julkiseen huutokauppaan.
Hyvin varustetut elintarvikeliikkeet
myyvät hirvenlihaa heti kauden alet-
tua. Hirvi- ja peura-peijaisia voi siis
pitää pitkin syksyä kuka tahansa.

Pohjolassa kalenterivuosi tähtää
jouluun: vuoden tarkoitus on viettää
joulua. En puhu juhlan kristillisestä

sisällöstä. Joulu oli Pohjolassa ennen
kristinuskkoa. Juhla tarvitaan, koska
täällä on talvella kylmää ja pimeää.
Valon juhla on luonnon ja ihmiskun-
nan puolustusmekanismi pimeyttä ja
kuolemaa vastaan.

Puuhakkaan syksyn kuluessa
ajattelen joulua ruokajuhlana jo lo-
kakuussa. Monesti kinkkua tai kalk-
kunaa on mietitty kesänkorvalla.
Sopimusviljelijät tarvitsevat tilauk-
sen silloin kun koivu saa lehden.

Moderni suomalainen paheksuu
joulun hössötystä. Juhlaan liittyvä
kiire, tuhlailu, kaupallisuus ja teko-
pyhyys on kirottua, ja se on kirotta-
va. Totta kai on väärin suunnitella ja
toteuttaa syöminkejä silloin kun vä-
hintäänkin puolet ihmiskunnasta
näkee nälkää tai tappaa toisiaan.

Onneksi alle viidentoista ja yli
kolmenkymmenen ikäiset kansalai-
set ovat turmeltuneita. Ikääntyvä vä-
estö osaa ostaa hyvän omantunnon.
Se avustaa solidaarisuus- ja hyvän-
tekeväisyysyhdistyksiä. Se kirjoittaa
nimen vetoomuksiin ja paheksuntoi-
hin. Sitten se painuu takaisin kotiin.
Kun sydän on paadutettu, voi rau-
hassa suunnitella Valon juhlan ruoka-
puolta. Suomessa kuten kaikkialla
maailmassa juhlan ruokalista on pit-
kä.

Perheiden jouluruuat ovat perin-
teisiä. Perheen konservatiivit, lapset,
pitävät yleensä huolen joulun muut-
tumahtomuudesta. Varsinaiset uudis-
tukset tapahtuvatkin jälkikasvun
maun jalostuessa.

Meidän perheemme jouluruoka-
lista on kuitenkin vähitellen keven-
tynyt. Kinkun paino on pienentynyt.
Rinnalle on tullut kalkkuna. Kalan
osuus on lisääntynyt. Lohi- ja mäti-
annos on suurempi kuin kymmenen
vuotta sitten. Yleisö vaatii perintei-
sen sinappi- ja lasimestarin sillin
rinnalle muitakin lajikkeita. Laati-
kot ovat väistyneet; ne ovat pöydässä
ikään kuin pyhäinjäännöksinä, pie-
ninä näytteinä. Anoppi on tuonut
joulupöytään vuosikymmenen ajan
Utrion perheen perinneruan rosollin,
mutta senkin suosio on vuosi vuodel-
ta vähentynyt. Kevyt tuoresalaatti
näyttää ottavan rosollin paikan.

Fanny Churbergin maalaus ”sieniä” vuodelta 1877.

Someron Rajamäen kvartsikivilouhokset

Rajamäen Pirunkirnu.

1. JOHDANTO

Tutkielmassani käsittelen Pajulan kvartsilouhosten merkitystä 1700-1800-lukujen Somerolla. Erityisesti käsittelen Rajamäen kvartsilouhoksia. Olen ottanut myös selville louhintaa koskevia asioita, sekä perehtynyt louhoksiin kohdistuneisiin tutkimuksiin.

2. KVARTSINLOUHINTA ELINKEINONA

1700-luvun lopussa perustettu Ävikin lasitehdas kehittyi yhdeksi aikansa merkittävimmäksi suurteollisuuslaitokseksi. Se antoi työtä monelle somerolaiselle raaka-aineiden hankinnassa. Sinne pystyi myymään puuta, hiekkaa, tuhkaa ja kvartsia.

Monet pitäjäläiset olivat myös työssä itse tehtaalla.

Kaikkia Ävikin tarvitsemia raaka-aineita ei saatu Somerolta. Tällainen oli esimerkiksi kalkkikivi. Sitä jouduttiin hankkimaan muualta Suomesta. Kvartsia ja hiekkaa Somerolta kuitenkin saatiin paljon. Someron hiekka tosin kelpasi vain värillisen lasin valmistukseen, sillä se sisälsi paljon mineraaleja.

1. YLEISIÄ ELÄMÄNOHJEITA

1. Aika antaa hyvää neuvoa.

2. Aika tassii monta poja rassii.

Hurjakin luonto tasaantuu vuosien mittaan.

3. Arka pääsä ((päänsä) säilyttää.

4. Ei kellää oo nii küre ko lapsel ja sairaal.

5. Eihä päiväkää paista enneko nousoo,

Esim. lapselta ei voi vaatia aikuisen harkintaa tai työpanosta.

6. Ettääl ammuu, likkeel puskoo.

Karjan käyttäytyminen on verrattavissa myös ihmisiin.

7. Hyvä ko hävis mut paremp ko löyty.

8. Jos suve yl pääsöö, kyl hännä yl sit pääsöö.

Jos voittaa suuren vaikeuden, kyllä pienistäkin selviää.

9. Kaikkii se sairaa lapse miel tekköö ko kuollee kana pieruu.

Sairaana lapsen aika käy pitkäksi

10. Kato kirkkoo päi.

Kehoitus esim. tikkua poistettaessa lapsen sormesta.

11. Kielhä (kielihän) se maata leikkaa.

Kysymällä selviää ongelmista.

12. Kyl karsta kynnet antaa.

Vaikeuksien myötä keksitään selviytymiskeinot.

13. Kylä (kylän) hyvä, koi (kodin) kontio.

Hyvä seuramies voi olla kotityranni.

14. Köyhä velka ei jouva kauas.

15. Köyhäl ei oo puolta vaik pantas papiks.

16. Laita laps asjal (asialle), käy ite peräst.

17. Lupa on pahemp ko velka.

18. Mikä jääp terält, se jääp hamaralt.

Jos joku työ jää kesken, se jää helposti kokonaan hoitamatta.

19. Nuor jaksaa syötyvää, vanha vast yön levätyvää.

20. Neuvo pittää ottaa vaik leppäne keppi neuvos.

Hyvän neuvon antajaa ei saa "katsoa karvoihin".

21. Nälkä siemene syöjäl.

22. Ompas pienee piirakkaa pantu paljo syväntä.

Lapsi saattoi olla näsäviisas tai itkeä äänekkäästi.

23. Ottajal pittää olla pitemp käs ko antajal.

24. Paremp on kii pittää ko peräst vetää.

Vilkkaan lapsen kasvatus on helpompaa kuin passiivisen.

25. Sill ei oo kiel rokas palant.

Puheessa ei ole taukoja.

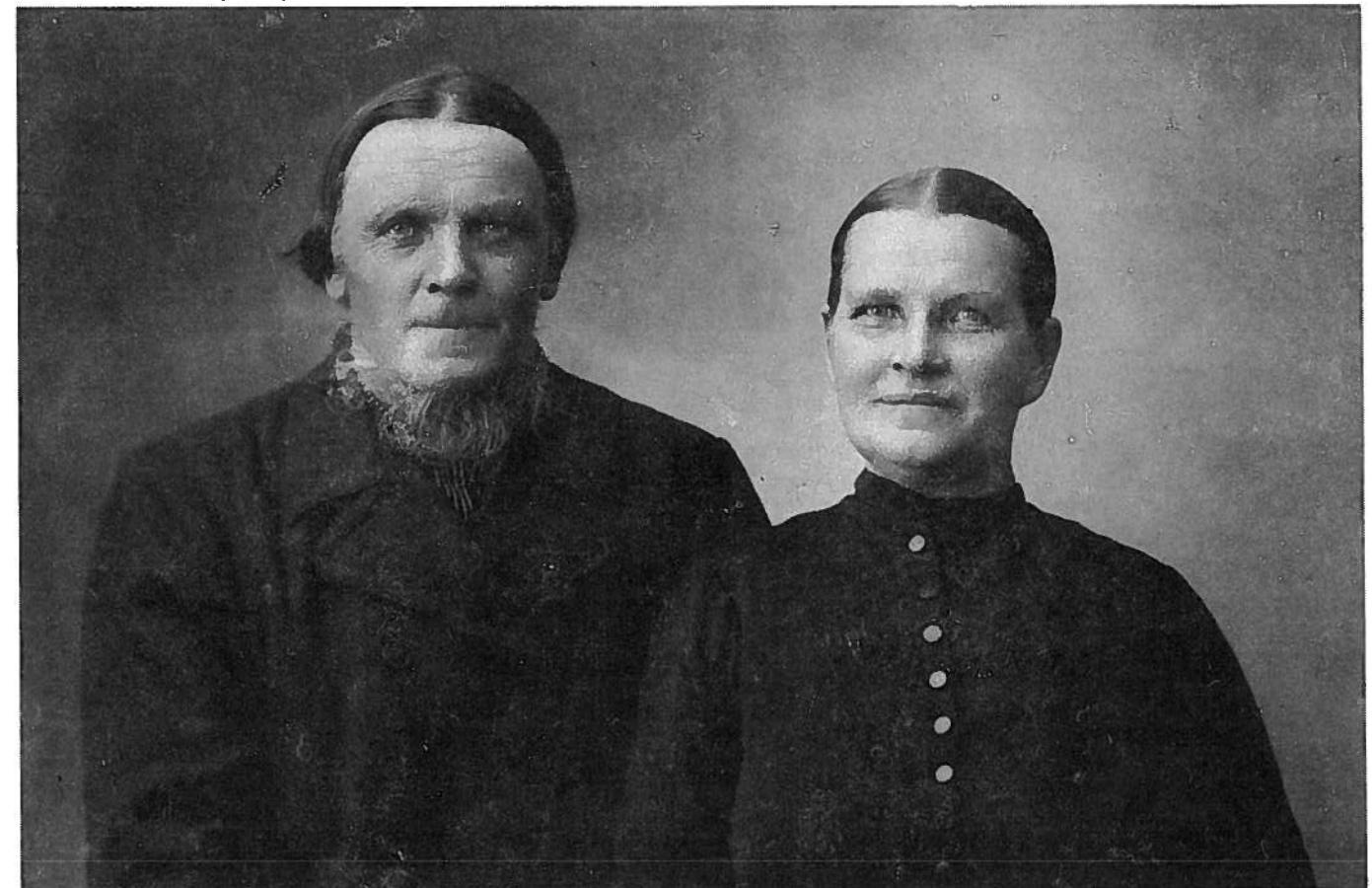
26. Syksyne yö ajjaa yheksäl hevosel.

27. Vuos vanha vanhenta, kaks lapse kasvattaa.

28. Älä haasta huppaa.

Älä puhu palturia.

Pekkolan mummo ja vaija vuosisadan vaihteessa.

Pekkolan mummon sutkauksia

Pekkolan talo Antreassa 1930-luvulla. Talon tärkein huone, tupa, on rakennuksen oikeassa päädyssä. Kuluneet puoli vuosisataa ovat kohdelleet taloa kaltoin, kuten 1990 voin todeta. Talo oli kuitenkin pystyssä.

Pekkolan talo Antreassa oli syntymäkotini. Pekkolan mummo, isäni äiti Maria Partanen, näki päivänvalon 1855. Hänen tuleva puolisonsa Pekkolan vaija, Heikki Partanen oli kuusi vuotta vanhempi. Heidät vihittiin avioliittoon 1874. Tuoni nouti vaijan 1917. Mummon lähtövuoro tuli samana vuonna 1936 isäni Tahvon kanssa, siis kolme vuotta ennen Karjalan heimolle ja koko Suomelle raskaita vuosia. Mummo ja vaija elivät koko ikänsä Antreassa.

Olin 7-vuotias mummoni kuollessa, mutta joitakin muistikuvia hänestä on säilynyt. Mummo oli erittäin lapsirakas, ja hänellä oli aina tyynyn alla makeispussi odottamassa lapsivieraita. Makeiset olivat usein liimaantuneet toisiinsa kiinni, mutta maku oli hyvä, ainakin lapsen mielestä. Mummoa oli kohdannut

osittainen halvaus vuonna 1922 ja liikuntakyky oli mennyt sen myötä, mutta pää toimi partaveitsenterävänä. Kuntoutusta ei noina aikoina tunnettu.

Äitini Ester, o.s. Vartiainen, tuli taloon 1924 nuoremman minin asemaan. Se tiesi silloisissa maalais-talon olosuhteissa kovaa työntekoa kellosta välittämättä ja alistumista talon todelliseen valtiaan, mummon, tiukkaan komentoon. Pekkolan vaija oli ollut hyvin maltillinen. Jos hän kuitenkin joskus sanoi painavan sanansa, meni mummonkin suu hetkeksi suppuun. Viimeisinä elinvuosinaan mummo pystyi tuolia apuna käyttäen tulemaan ruokapöytään.

Mummon huomiokyvystä vielä yksi esimerkki. Rautakanki oli kaiteissa ja mummo huomasi talon väen etsivän jotain. Kuultuaan etsittävästä esineestä hän käski mennä hake-

maan sen saunan oven pielestä, josta se löytyikin. Mummo oli saunaan kannettaessa tehnyt havainnon, joka taas vahvisti käsitystä hänen nokkeluudestaan. Mummolla oli erittäin hyvä muisti ja hän painoi tarkkaan mieleensä muilta kuulemansa sanonnat. Todennäköisesti hän myöskin itse keksi niitä jatkuvasti lisää tilanteidensa mukaan. Minun muistiini ovat mummon oivallukset jääneet valtaosaltaan äitini kertomana.

Seuraavassa Pekkolan mummon sutkauksia varustettuna selvityksellä niistä tapauksista, joissa se on tuntunut aiheelliselta Antrean murretta tuntemattomalle lukijalle. Sanontojen kääntäminen yleiskielelle veisi niistä useimmista kärjen. Osa sutkauksista on sellaisenaan tai muunneltuna ennestään tuttuja, mutta uskoakseni ahaa-elämyksiäkin löytyy.

Tärkeimmät louhokset sijaitsivat Torronsuon ympäristössä, Pajulassa ja Kultelassa. Pajulan Rajamäessä sijaitsi suuria louhoksia, joista tärkein oli Pirunkirnu. Rajamäkeen perustettiin myös muutamia torppia. Oletettavaa on, että nämä torppien asukkaat ovat kovertaneet ainakin suurimman osan Rajamäen louhoksista. Näistä torpista on edelleen näkyvissä selviä merkkejä: metsästä voi löytää Kukkula-Nikun, eli Lähteenmäen Nikun talon ja saunan perustukset. Myös perunakuoppa on edelleen näkyvissä. Alueella on myös muita selviä merkkejä asutuksesta, kuten peltosarkoja ja kaivettu lähde. Myös louhokset ovat edelleen näkyvissä. Pirunkirnun pohja on pumpattu vedestä tyhjäksi pari kertaa ja siellä, kuten muissakin louhoksissa on tehty tutkimuksia vielä nykyaikanakin.

3. LOUHOSTEN SIJAINTI JA LOUHINTA

Useimmat kvartsilouhokset sijaitsivat kalliojyrkänteissä, jolloin kvartsisuonet ovat olleet helposti löydettävissä jäkälän ja sammalen alla. Päältään louhokset ovat lähes kokonaan avonaisia, mutta monia on louhittu kvartsisuonen kulkua seuraten luolan tapaisiksi. Tällöin louhoksissa on jossakin nurkassa tunnelin tapainen syvennys, joka saattaa jatkua jopa 3-4 metriä kallon sisään.

Kvartsin louhinta on tapahtunut polttamalla nuotiota louhittavassa kohdassa. Kiven kuumettua nuotion päälle on kaadettu vettä, jolloin raju lämpötilan muutos haurastutti kiveä niin, että se mureni palasiksi. Näistä palasista kvartsi poimittiin talteen ja muut rikkakivet heitettiin jätetasoihin.

Kvartsin louhinta polttamalla nuotiota oli työlästä: Polttopuita ja vettä kului paljon, ja niitä oli usein hankalaa kuljettaa ylös louhoksille. Erityisen hankalaa oli nuotion avulla louhiminen tunnelissa. Tällöin yhden miehen piti ryömiä ahtaaseen tunneliin ja sytyttää siellä taas nuotio. Nuotion sytytyskin oli vaikeaa, ja sen sytyttyä savu ja häkävaara vaikeuttivat kvartsisuonen seuraamista.

4. KVARTSIN KULJETUS

Kvartsin kuljetus louhoksilta lasitehtaisiin oli myös vaikeaa, sillä louhokset sijaitsivat usein vaikeakulkuisessa maastossa, jossa ei ollut teitä. Näin ollen kuljetus jouduttiin toteuttamaan talvisin. Kuljetus oli silloin helpompaa, sillä suot ja muut esteet olivat silloin jäässä ja lumen alla.

Viimeinen louhija oli Pajulassa syntynyt (v. 1889) Juho Rauhala, jota kutsuttiin Kisseli-Jussiksi. Hän kuljetti kiveä louhoksista Johanneslundin reellä ja kärryillä. Kisseli-Jussi louhi myös itse kvartsia, vaikka hänellä oli myös apumiehiä. Kisseli-Jussin nimi tuli kvartsista, jota kutsuttiin kisselikiveksi.

5. LOUHOSTEN HISTORIAA

Ei ole tarkkaa tietoa, milloin kvartsin louhinta alkoi. Luultavasti kuitenkin pian Ävikin lasitehtaan perustamisen jälkeen, eli n. 1750-1770-luvulla. 1800-luvulla tuotiin myös Tanskasta kvartsihiekkää, koska siitä oli pulaa.

Rajamäen louhokset on nimenyt E.J. Westing v. 1839. Silloin Ävik oli jo lopetettu (v. 1833, tulipalo) ja siksi Westling kehotti lopettamaan muutaman louhoksen käytön, sillä ne olivat veden hallussa. Louhinta ei kuitenkaan loppunut kokonaan, sillä ainakin Nuutajärven lasitehdas ja Kiikalan Johanneslundin lasitehdas ostivat Rajamäen louhosten kvartsia.

Toisen maailmansodan jälkeen oli keraamisella teollisuudella pula raaka-aineista. Myös maasälpää tarvittiin, joten Antti Luukko otti näytteitä Pirunkirnun louhoksesta ja lähetti ne Arabian porsiiniitehtaalle. Tehdas ei kuitenkaan loppujen lopuksi aloittanut louhintaa, vaikka olikin erittäin kiinnostunut asiasta, sillä raaka-ainepula helpottui ja tehdas sai maasälpää helpommalla muualta.

6. LOUHOKSET TUTKIMUSTEN KOHTEENA

Myös tiedemiehet ovat jo 150 vuoden ajan olleet kiinnostuneita Rajamäen louhoksista: Tutkija N. Nordenskiöld keräsi 1820-luvulta alkaen kivilöylyjä ja löysi paljon harvinaisia mineraaleja. Hänen poikansa A.E. Nordenskiöld jatkoi isänsä työtä ja luetteloi Suomesta löydettyjä mineraaleja. Myös Rajamäen louhoksista löytyi paljon uusia mineraaleja, joille Nordenskiöld antoi nimet: ainalliitti, adelfoliitti, gigantoliitti ja kietyöliitti.

Rajamäkeä on tutkinut myös vuorineuvos E. Mäkinen. Hän teki v. 1913 väitöskirjan Tammela alueen pegmatiiteista ja niiden mineraaleista. Hän mainitsi väitöskirjassaan rikkaana esiintymä mm. Rajamäen louhokset.

Nykyään Rajamäen louhoksista ollaan edelleen kiinnostuneita: v. 1981 Oy Lohja Ab valtasi Somerolta kolme aluetta, joista yksi oli Rajamäki. Myös muita valtaajia on ollut.

Rajamäen louhoksista Pirunkirusta ja sen lähiympäristöstä on löytynyt jopa jalokiveä, akvamariinia. Sieltä löytyy myös turmaliinia, granaattia ja berylliä. Samoin savukvartsia, jonka nuotion kuumuus on muuttanut ruusukvartsiksi.

Rajamäkeä ja sen kallioperää tutkitaan edelleen. Kallioperä on rikkasta, ja sieltä löytyy paljon mineraaleja. Ehkä joku vielä joskus onnistuu etsimään sieltä arvokastakin kiveä. Ja vaikka sitä ei löytyisikään, muistuttavat louhokset ajasta, jolloin Ävik oli erittäin tärkeä tehdas Suomelle ja myös Ruotsille. Näinä aikoina kvartsinlouhinta antoi elannon monelle somerolaiselle.

Kuvassa Risto Mäkinen, Mauri Kämi ja Eugen Tuominen.

LÄHDELUETTELO

PAINETUT LÄHTEET

Jacob, Seela
Piirteitä Ävikin lasitehtaan automaationaikalaisesta toiminnasta ja tuotevalikoimasta, Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirjasta 1977.

Kämi, Tuula
Vahlionkulman paikannimet, Someron Jouluku 1980.

Maasilta, Alpo
Someron vanhat kvartsikivilouhokset, Someron Jouluku 1985.

HAASTATTELUT

Mauri Kämi
Somero 8.10.1994

Voitto Ollonqvist
Somero 10.10.1994 ja 11.10.1994.

*Somero, Joensuu
Raadelma (Joensuuntien varrella), purettiin 1966. Viimeksi Parkon perheen asuntona.
Valokuva: Leo Lounaranta 1966.*

komplisoituvassa maailmassa, ja hevonen oli yksi tuon kilpailun uhreista.

* Felix Tammelin (myöhemmin Tammi) viljeli Hädän — somerolaisittain ”Härän” — tilaa isoäitini isän kuoleman jälkeen. Muistan luulleeni lapsena, että talon nimi oli ”Härkä” kuullessani isäni ja hänen tätinsä Lempi Laurilan (syntyisin Tammelin) viittaavan ”Härän syytinkimaihin”. Vasta kuultuani vanhoille somerolaisille tutun sanonnan ”Kiiruu, Häätä ja Hoppu, siin on Joensuun loppu”, selvisi minulle talon oikea nimi.

lee kuulen itte Rokopää!”

Ajellessaan noita kievareissuja Finnin Toivo-poika joutui kerran talvikylmällä kyyditsemään Portaasta tullutta Turkuun matkustavaa siikahumalassa olevaa pyylevää hermaa, joka vaipui heti uneen, kun hänet oli kiedottu vällyihin. Pahaksi onneksi lumisade muuttui sakeaksi pyryksi, ja hämärän illan kääntyessä synkäksi yöksi hevonen ei löytänyt tietä jossakin Larkin pellon vaiheilla, reki suistui ojaan ja sinne retkahti myös humalainen. Huolimatta kyytipojan yrityksistä ravistellää äijä heille ainoa elonmerkki oli muutama mörähdyks. Mitä tehdä? Ohikulkijoita tai puhelimia ei ollut eikä siis apua saatavissa silloin melko harvaanasutulla alueella. Kyytipoika arveli, että jos hän jättäisi ukonrahjuksen sinne ojaan ”selkiimään”, palveltuisi tämä kuoliaaksi. Aikansa siinä lumipyryssä puuhailtuaan hän sai kuin saikin tolkuttoman humalikon lopulta takaisin rekeen. Pitkäjärven etappipaikkaan päästyään oli ajuri-poika niin käärmessään koko jutusta, että hän keikautti humalaisen reestä lumihankeen ja huuteli tuvan ovelta: ”Tulkaas nostamaan sika sisäl!”

Kyytipoika ei suostunut edes menemään tupaan lämmittelemään, vaan hyppäsi rekeen ja lähti kiireesti paluumatkalle. Joensuun valojen ilmestyessä näköpiiriin oli pojan kiukku jo lauhtunut sen verran, että koko juttu alkoi tuntua koomiselta, vallankin kun lumipyry oli muuttunut vain muutamaksi kevyeksi hiutaaleksi.

Eivät ne Joensuun valot siihen aikaan voineet olla kovinkaan kirkkaat, koska valaistukseen ei ollut muuta kuin öljylamppuja ulkovaloista puhumattakaan. Myrskylyhty jonkun navetan tai tallin oven ulkopuolella oli kyytipojan silmissä kuin majakan valo merimiehelle.

Poju-hevososen hölkötellessä taasista tahtia kyytipoika tarkkaili taivaa selkenemistä ja laskeutuvia tähtiä.

kasvavaa lukua. Pojan mieleen juolahti, että kotiin päästyään oli hänen vielä riisuttava Poju valjaista ennen nukkumaan menoa. Onneksi sentään Urho-veli oli mennyt iltapäivällä isän kanssa kirkkoon polkemaan ilmaa urkuihin isän soitellessa virret sunnuntain jumalanpalvelusta varten, ja Toivo-poika oli lukenut läksyt jo ennen kyytiin joutumistaan. Siinä reessä istuskellessaan hän yritti palauttaa mieleensä Kirkonkoulun opettajan, Pietari Sörman-Sorman, antamaa läksyä, Lutherin katekismuksen käskyn selitystä: ”Älä himoitse lähimmäisesi... äläkä mitään hänen omaansa.” Listaan tuntui vielä jäävän aukkoja, joten pojan oli luettava läksy muutamaan kertaan aamulla ennen kouluun menoa. Listan yksitoikkoisuus teki pojan uniseksi, ja taisi siinä unimatti voittaakin muutamana hetkenä kyytipojan luottaessa Pojun vaistoon tutulla kotimatkalalla.

Hevonen oli kyytimiehen ystävä, mutta ennen kaikkea se oli oleellinen ”työkalu” ja liikkumisvapauden takaaja. Siksi on selvää, että hevosmarkkinat olivat yhtä tärkeitä kuin nykyisin autojen myynti-ilmoitukset. Matkoja tehtiin lähikaupunkien markkinoille toivossa päästä eroon kaakista ja palata hyvällä hevosella. Useasti kävi kuitenkin niin, että hevoskauppoja tehtiin ”ryypin voimalla”, ja moni poika päätti kotimatkan huonommalla ajokilla kuin lähtiessään. Toisinaan kaduttiin kauppoja ja ennen kotiin paluuta saatettiin pysähtyä Rautelan nummella, jota kutsuttiin myös ”Korttinummeks” tai Salon markkinoilta tultaessa ”Häntälän notkos”, joissa korttipeli saattoi johtaa vielä kerran hevosen omistajan vaihtoon.

Isoäitini veli Jalmari Tammelin pysähtyi Turun markkinoilta tullessaan ”Korttinummel” ja palasi myöhään illalla saaliinaan pieni, vanha kaakki. Aamuhämärissä Felix-veljeni meni talliin uutta hevosta katsomaan ja totesi takaisin tupaan tultuaan:

”Jalmari onkin tuanu varsan!” Kyllä siinä Jalmari sai kyytinsä, kun päivänvalo paljasti asian oikean laidan.

Hevonen alkoi menettää merkityksensä kulkuneuvona autojen vakiintuessa sekä henkilö- että rahtikuljetuksissa, vaikkakin sitä käytettiin vielä useita vuosia maatalous- ja metsätoissa ennen traktorien yleistymistä, jota hidastutti toisen maailmansodan aiheuttama polttoainepula. Hevosen käytännöllisen hyödyn vähetessä siitä tuli pääasiassa urheilun eri muodoissa käytetty välikappale. Tuon ilmiön ensiesiintymiä olivat Somerolla jo ennen toista maailmansotaa Kirkkojärven jäälle raivatuille radoille järjestetyt kilpajot. Niitä pidettiin tärkeinä tapahtumina, sillä kilpailijoita ja katselijoita tuli Someron ulkopuoleltakin. Talvisillan Aaro Eskola oli maineikas kilpailija ja monen pokaalin voittaja, ja mieleeni on piirtynyt kuva sankarista aivan tuollaiseen olympialaistyyliin.

Vaikka vain harvat kilpahevoset ja niiden omistajat saivat sankarin maineen, tunsin kuka tahansa vuosisadan alun hevosen omistaja voimansa ja valtansa todetessaan: ”Kyl markka saa ja hevosel pääsee!” Kuitenkin vain muutama vuosikymmen, historian kannalta pelkkä silmänräpäys, on muuttanut olosuhteet niin täysin, ettei hevosen omistaminen ole enää vaurauden eikä vallan symboli eikä markkakaan ole monien inflaatioiden ja devalvoitien jälkeen ”se vanha, vahva markka”, jolla saatiin ”puarist enemmän korppua kujan kantaan”.

Someron jäädessä rautatietä vaille oli sen odotettava maantieverkoston ja autoliikenteen kehittymistä liittyäkseen muuhun maailmaan. Moottoriajoneuvojen yleistymässä Somero alkoi muutoksen hiljaisesta maanviljelyspitäjästä omine murteen ja yksiviivaisine ajattelutapoineen pikkukaupungiksi, jonka oli kehityttävä ripeässä tahdissa pystyäkseen kilpailemaan eri aloilla yhä

Aaltosen mummin kaupalla

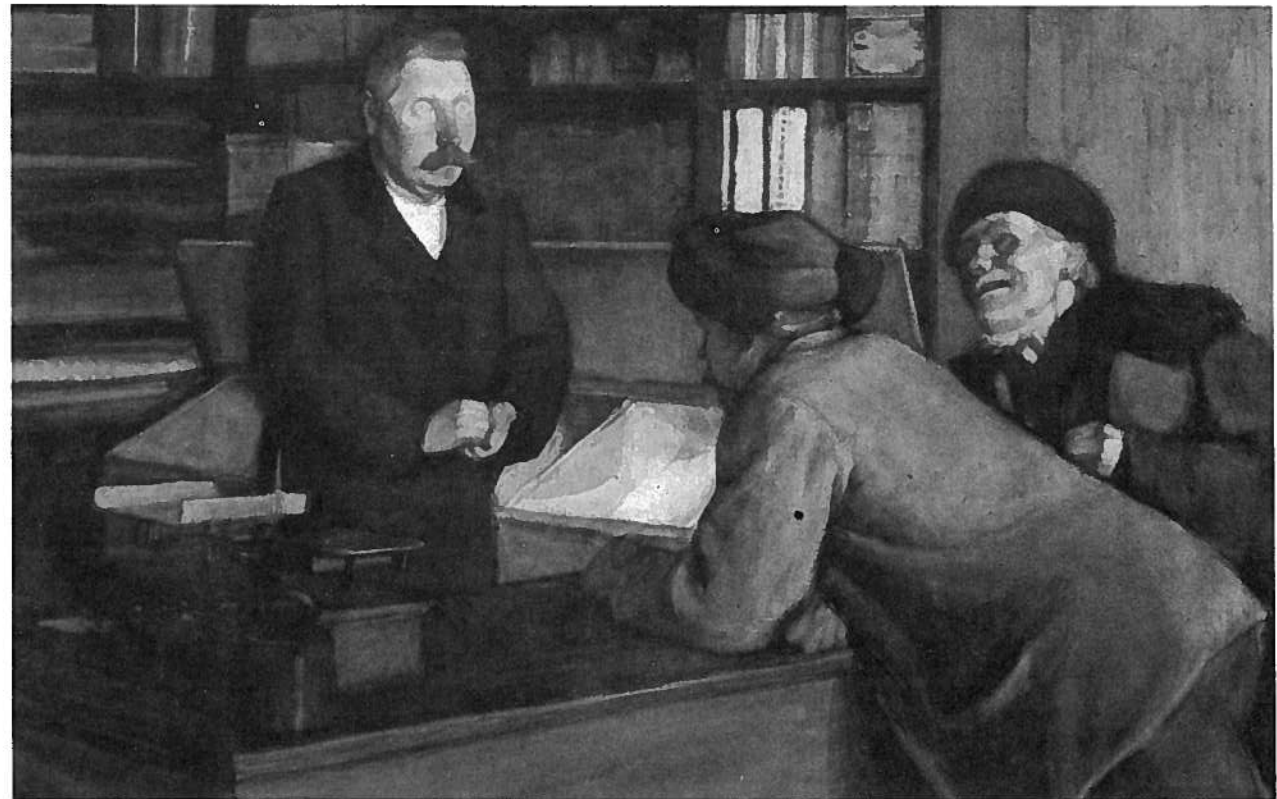
Mummin kaupalla mä kuulin monenmoista tarinaa, pikkupoikana kun sinne jouduin leipää ostamaan. Oli kulkumiestä siellä vaikka minkä sortista. Kunto niillä ollut ei aina sporttista.

Savikko kun sinne joskus poikkes reissullaan. Vanha mies jo muuten, nuori luonnoltaan. Ei vallan kaunis ollut ulkokuoreltaan, vaan me lapset häntä pelätty ei kyllä ollenkaan. Vanhanpiian karkkeja se meille jakeli ja illan tullen pyöränsä hän kotiin talutti.

Viljami myös usein siihen poikkes matkoillaan. Pitkä pomppa päällä, paljaat varpaat oli vaan. Hän istui rappusilla ja meitä mulkaisi, niin silloin kylän nappulat jo metsään pinkaisi. Mutta varmaan hyvä sydän sykki pompan alla sen, en sitä ennen tajunnut kuin olin aikuinen.

Kauppaneuvos Vinha joutui joskus poikkeemaan, kun myöskin Mummin puotia piti tukkupaikkanaan. Hänkin istui rappusilla ja kaljaa kittasi, lopun ajan päivästä lepikoita kasteli. Hän emännille kaupitteli myöskin harjojaan ja Savikonkin tapaan rehvasteli jutuillaan.

Mummin kauppa ikävä on joskus mullakin. Sen tuoksut, miesten jutut, muistan vieläkin. Ja Mummin ilmeet muistan, oli naurussa sen suu, ei kaupan pitoon pystynyt ois moni mummi muu.

Eero Järnefelt: Maalaiskaupassa, akvarelli 1905. Ateneum

”Markal saa ja hevosel pääsee!”

Hilda Finni s. Tammelin, ”Härän” tytär, leskeytensä vuosina 1920-luvulla.

Jutusteluni Someron liikenneoloista vuosisadan alussa perustuu suurelta osalta isältäni Toivo Soinilta (aikaisemmin Finni) lapsuudessa kuulemiini muisteluihin.

Vaikka maan rautatieverkosto laajeni melko ripeästi, jarrutti Someron kehitystä se seikka, että kaikki uudet rautatielinjat Helsinki—Turku—Tampereen alueella sivuuttivat Someron. 1920- ja 30-luvulla tosin puhuttiin jopa eduskunnassakin Helsinki—Turku tai Helsinki—Rauma/Pori-linjan vetämisestä Someron kautta, mutta yritykset jäivät vain puheeksi, ja Somero pysyi syrjäisenä maalaispitäjänä.

Someroa lähin rautatieasema oli Forssa—Humppilan kapearaiteisen linjan Jokioinen, johon hoideltiin yh-

teyttä ensin hevosilla ja sitten kuorma- ja linja-autoilla. Tunnetuimpia kyytimiehiä oli Talosen Taata, joka ajeli ensin hevosella ja myöhemmin kuorma-autolla.

Hevosten aikakaudella ajurin rekeen tai kärryille sai hypätä postisäkkien ja liikkeisiin menevien laatikoiden päälle Somerolle pyrkivä matkustaja. Vuonna 1920 oli heidän joukossaan Kotkan kauppakoulusta juuri valmistunut kirjanpitäjä, joka tuli virkaansa Lammin sillan korvasa, Joensuun silloisessa painopisteessä, sijaitsevaan Maanviljelijäin Kauppaan. Pitkän Kotka—Kouvola—Riihimäki—Toijala—Humppila—Jokioinen kautta käyneen junamatkan jälkeen neitonen nukahti kärryillä istuessaan, ja ilmeisesti nokos-

ten aikana rahakukkaro putosi takintaskusta eikä pennittömänä perille tulleen auttanut muu kuin lainata kyytiraha uudesta työpaikastaan. Tyttö päätti, ettei noin pahoin enteinen alkaneesta oleskelusta tulisi pitkää, mutta kohtalo järjesti toisin: äitini Hulda Soini suoritti elämäntyönsä pääasiassa Someron Säästöpankin palveluksessa.

On luonnollista, että pitäjän sisäinen liikenne turvautui myös ”hevospelliin”. Koska Somero oli vankka maatalouspitäjä, oli monilla hevonen ”omast takkaa”, ja vielä autojen ilmestyttyä teille vähän ennen ensimmäistä maailmansotaa ja yleisemmin vasta sen jälkeen hevosia käytettiin paikalliskuljetuksiin kauan aikaa.

Maitoa meijeriin tuovat rattaat ja reet sekä talvisin Joensuussa sijaitsevalle Someron sahalle tukkeja tuovat reet olivat tavallinen näky ”raitil”, ja vielä 1930-luvulla ne loivat arkipäivin vilkkaan liikenteen tukinajon ollessa parhaimmillaan. Toisinaan kaksiosaisten tukkirekien peräreet ”liirasivat” vallankin jääkelillä ojaa kohden niin pahasti, että jalkakäytävättömällä tiellä jalankulkijan oli hypättävä ojaan onnettomuuksia välttääkseen. Jokaisella liikkeellä ja pankilla oli oma hevospuominsa, johon kiireisinä aikoina oli sidottu useita hevosia samanaikaisesti.

Paljon sitäkin myöhemmin — aina toisen maailmansodan jälkeiseen kauteen asti — kuului Joensuun kesäiseen katukuvaan aamuisin ja iltaisin hitaasti kopotteleva hevonen, joka veti keikkuvalla ”maitotonkal” ja kahdella nuokuttelevalla, liinapäisellä naisella lastattuja kärryjä. Näillä ajelivat Svenssonin Irja ja Klingan Aliina Lammin sillan korvasta ”Maaniitul lypsyl” kuin idyllisenä muistona menneeltä ajalta.

Vaikka suurin osa hevosella ajelusta oli käytännön tarpeiden tyydyttämistä, liittyi siihen myös omaa romantiikkaansa laskiaisajeluineen ja kylä- ja ”riiuureisuineen”. Vallankin joulun kirkkomatkat kylmässä seisoneiden ajokkien juostessa kilpaa alas Kirkonmäkeä kulkusten kilistessä ja kirjavien rekipeittojen hulmutessa oli ”vanhan, hyvän ajan lystinpitto”, jossa ilo otettiin irti sinänsä pienistä tapahtumista.

Jos jouluaamu sattui olemaan harvinaisen kylmä, olivat aikaisemmin kello kuudelta ja myöhemmin seitsemältä alkavat jumalanpalvelukset kaksine saarnoineen hieman levottomia, koska monen kyytimiehen oli hiivittävä ulos ruokkimaan Pollea ja varmistuttava siitä, että sillä oli ”peitto päälä”. Toisinaan kello neljän—viiden tienoilla herätetyt lapset nukahtivat saarnan aikana joulun jännityksen rauettua aattoilan joulupukin käyntiin, ja moni

nuori kirkossa istuja mutusteli ”Korppu-Miinan tai Eekperin Maman käänttyä, puustei tai pusui pahempaan hiukaan”.

”Hevospelliin” liittyi Somerolla myös kartanokulttuuria. Vielä 1920-luvun alussa nähtiin paikkakunnalla oikeita ajurinrattaita livré-pukuisen Teffa-kuskin istuessa ”pukil”, kun ”Lahren herra” tuli pankkiin asioimaan tai Maanviljelijäin Kauppaan ostoksille. Muutaman kerran vuodessa Lahden ja Ävikin kartanoiden ”herrasväki”, ”Lonksioon neuvos” (maanviljelysneuvos Waldemar Sagulin) perheineen ja Palikaisten ”patruuni ja riiarinna” ajelivat kartanolaisille pidettyyn ruotsinkieliseen jumalanpalvelukseen.

Mitään kaupunkien tyyliä vuokra-ajaja, ”vossikkakyytei”, ei Somerolla ollut tarjolla, ja jos matkamies ei omistanut hevosta, oli hänen turvaututtava ”keskiavarkyytiin”. ”Keskiavareita” (majataloja) oli Somerolla kolme: Joensuussa, Ollilassa ja Pitkäjärvellä. Isoisäni Matti Finni hoiteli puolisonsa Hildan (syntyisin Tammelin) kanssa monet vuodet Joensuun kieveria omistamassaan Raadelman talossa siitäkin huolimatta, että Raadelman viljelyn ohella Matti Finni oli päätoimeltaan Someron kanttori ja sivutoimiltaan kunnallislautakunnan ”esimies” ja säästöpankin ”kampreeri”. Joensuun kieverin viimeinen majapaikka ennen laitoksen lopettamista — tietääkseni vuonna 1926 — oli Kantanen-Salosen perheen omistama Lammin Laurilan talo.

Joensuun kieveriin saattoi tulla matkustajia Pitkäjärveltä, Portaasta, Ollilasta tai Kuusjoen ”Ylikulmalt”, ja kieverin pitäjän velvollisuuksiin kuului heidän viemisensä seuraavaan etappipaikkaan tai, jos matkustaja halusi, ”kaffee ja ruakaa tartti rahteeraat ja yäkortteeri antaa”, isoäitini Hilda Finnin toteamuksen mukaan.

Majatalon pitäjien kunnia-asiana oli kohde!la matkustajia hyvin, ja

ilmeisesti heidän keskuudessaan oli hienoista kilpailuakin siitä, kuka pystyi tarjoamaan pehmeimmän vuoteen ”höyhenpulstarin kans” ja maukkaimman aterian. Tietääkseni ”Vinnin mammas oli hiukka kokivikkaa”, ja hänen tavallinen ohjeensa ”mavun” parantamiseksi oli ”nuuha makeut”. ”Kaffe ei saanu olla simmost lui ruu, misä ov vaan hiukka pöönää huilitettu”, selitti Vinnin mamma, ja jos hänen pullansa oli vanhaa, tuli vanhimmalle tyttärelle käsky: ”Saara paistamaan pannukakkuu!” Toisinaan yksi pojista lähetettiin Nordlundin leipomoon ostamaan ”75 pennin pitkä kakku”, jolloin olemukseltaan aristokraattinen rouva Nordlund huomautti tavallisesti: ”Tarkoitatte kai rusinaleipää!”

On selvää, että noissa olosuhteissa liikevoitto majatalon pidosta oli vähäinen, ja kustannuksia supistaakseen Matti Finni — samoin kuin kuka tahansa kieverin pitäjä — turvautui nuoriin poikiin kyytimiehinä. Finnin pojat, isäni Toivo Finni-Soini ja hänen neljä veljeään, joutuivat kouluikäisinä ajelemaan noita kyytejä ”vuarotuuriin”. Matka Ollilaan oli poikien suosikki, koska tuo lähes kymmenen kilometrin ajo ennen ”Maaniitun ahteen” ja muita oikaisuja oli lyhyin, kun taas matkat Portaaseen ja Kuusjoelle olivat pisimmät. Jälkimmäistä vaikeutti lisäksi Häntälän notko vallankin jääkelillä. Talvisin kyytipojan paikka ”pukil” oli hirvittävän kylmä, ja noiden matkojen seurauksena isäni sai reumaattisen tulehduksen, joka johti sydäntautiin ja ennenaikaiseen kuolemaan.

Kyydittäviin kuului ”kolportööri” (saarnaaja), ”kaupparatsui” (kauppaedustajia) tai kärejille tulevia tuomareita tai ”avokaattei” (asianajajia). Jälkimmäisten joukossa oli toisinaan tamperelainen asianajaja Procopé, jonka maine Somerolla oli niin taattu, että vaikean käräjäjutun tullessa esille saatettiin pitäjällä todeta: ”Kyl se sej jutuv voittoa; sil tul-